

STANISLAV BALÍK, JIŘÍ HANUŠ / Reformy ve stínu revolty

IVANA RYČLOVÁ / Křik kolem Tichého Donu

PETER BERGER / Uctívají tři abrahámovská
náboženství stejného Boha?

Aby se ze zla nestal společenský úzus –
rozhovor s PAWŁEM LISICKÝM

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

PETR KRÁL / Básníci čtou básníky

OTA FILIP / Tři škaredé středy: 1939 – 1948 – 1968

Rozhovor s profesorem PETREM HORÁKEM

FRANTIŠEK MIKŠ / Rudý dadaista, hodnota „propaganda“.
George Grosz, dada a bolševická revoluce

NAKLADATELSTVÍ VYŠEHRA D SPOL. S R. O.

VÍTA NEJEDLÉHO 15,
130 00 PRAHA 3
tel./fax: 224 221 703
info@ivysehrad.cz

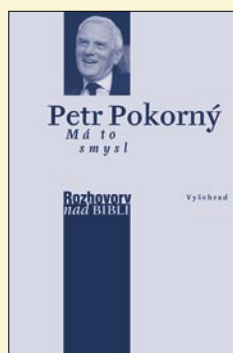
Vyšehrad – expedice,
Štěrbobolská 44/1307,
102 00 Praha 10
tel./fax: 271 961 380
distribuce@ivysehrad.cz

Při nákupu
v expedičním skladu
sleva 20 %
na www.ivysehrad.cz
sleva 15 %

Petr Pokorný MÁ TO SMYSL

V edici *Rozhovory nad biblí* vychází již 5. svazek přepsaných rozhovorů P. Vačury a jeho hostů na rozhlasových vlnách. Tentokrát se jeden z našich nejznámějších biblistů, P. Pokorný, zamýšlí nad nedělními perikopami liturgického kalendáře. Autor, jako pečlivý pozorovatel doby, je znepokojen pocitem bezvýhodnosti a nedostatku perspektivy svých současníků. Proto je hlavním motivem jeho úvah naděje, pramenící z hlubokého přesvědčení, že život má smysl, a proto stojí za to jej žít. Pevným bodem dějin i života jednotlivce je mu vzkříšený Kristus, ten pravý člověk,

který k žití
pravého lid-
ství inspi-
ruje i každého
z nás.

Váz., 328 s.,
298 Kč

Stanislav Sousedík O CO ŠLO?

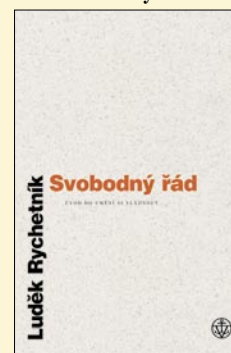
Články a studie z let 1965–2011
Výbor zahrnuje filosofické texty českého filosofa a znalce středověkého a raně novověkého křesťanského myšlení. Najdeme zde texty věnované např. Janu Husovi, J. A. Komenskému, T. G. Masarykovi, Z. Kalistovi, J. Patočkovi i dalším postavám a tématům českých kulturních dějin. Společným rysem všech textů je vyhraněná motivace autorova uvažování, pro nějž je filosofie vždy nástrojem jedné kritiky, jednak racionálního vyjasňování předpokladů jím vyznávané křesťanské víry.

Brož.,
208 s.,
248 Kč

Luděk Rychetník SVOBODNÝ ŘÁD

Úvod do umění si vládnout
Autor, ekonom působící dnes na Fakultě sociálních věd UK, se zaměřuje na otázku organizace a fungování společnosti – otázku řádu. Právě úspěšnost fungování pravidel podmiňuje úspěšnost dané společnosti a kvalitu života v ní. Ve svých analýzách se opírá o výzkum provedený ve více než sto padesáti zemích světa a zohledňující úroveň řádu a svobody v nich. Svoboda souvisí s řádem, právě země s tradicí pevného a spravedlivého řádu se těší největší svobodě a stabilitě. Otevírají se před námi dvě cesty: sklouznutí do oblasti chaosu a zvůle, nebo cesta cílevědomé kultivace řádu.

Brož., 128 s.,
198 Kč

EVOL
VE
ETPE

ELIOT – Odysseus, řád a mýtus / Příbýl – DAGUERROTYPE
KOLÁŘŮV „ODPAD“ / POEZIE – Vnouček, Guziur, Brück
Sahánková – OBRAZY / Z CYKLU ŠEPOTY – Žáček
PRÓZA – Ticho, Šimůnková, Wagnerová / FOTOGRAFIE – Steiner
Čumlivski / BURJAKOVSKAJA + AKSININ / Babák představuje
Gál / MAKULATURA – Macháček / Mainer – ATELIÉRY
KRITICKÝ COULEUR / příloha – JEDNA VĚTA – KOLMAČKA

zdarma kniha
JEDNA VĚTA.
Pavel Kolmačka

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na webu: www.revolverrevue.cz
email: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Za dlouhá léta šéfredaktorování jsem musel pročíst množství nejrůznějších textů o tom, v čem je současný projekt evropské integrace mylný a proč nemůže fungovat. Od kousavých esejí až po suché politologické analýzy a složité ekonomické rozborů. I když jsem o správnosti takové kritiky nikdy nepochyboval, poslední dobou jsem byl tímto tématem přesycen. Ano, i správná a potřebná kritika může unavit, když je jí příliš a řešení v nedohlednu! Pak ale narazíte na cosi trochu jiného, svěže filozoficky formulovaného, i když vlastně neříkajícího nic převratně nového. Článek Rogera Scrutona „Význam kultury“, publikovaný koncem minulého roku v časopise *The American Spectator* a nedávno přeložený péčí pražského Občanského institutu.

Scruton vzpomíná, že když jako mladík dychtivý po kultuře před padesáti lety poprvé navštívil Řecko, namísto slavného světa Homéra, Platóna a Thúkýdida našel cosi jiného, ale téměř stejně pozoruhodného: archaický svět, kde venkovskému životu vládou církev a kněží, kde vesnice jsou soběstačnými společenstvími, kde se místní svatí stále těší účtů, slaví se jejich svátky a v ulicích tančí lidé v krojích staré tance... Zkrátka zemi, která teprve měla vstoupit do moderního světa. Rytmus života byl rytmem vesnice, kde dluhy a závazky byly *místní* a kde se běh dne řídil sluncem, spánkem a siestou. Byla to země tak odlišná od jeho rodné Anglie, od Francie či Německa, že ho tehdy ani ve snu nenapadlo, že by někdy mohla být posuzována podle stejných kritérií či s nimi měla rovnocenně spolupracovat v nějaké společné ekonomice.

Časy se však rychle mění. Jako skeptický konzervativec dnes Scruton nemá iluze o tom, co z malebného Řecka udělal turistický ruch a realitní spekulanti. Země byla nepochybně modernizována, byly postaveny nové silnice a města se rozrostla. Turistický průmysl převálcoval staré zvyky vesničanů, mnohé staré písně či tance byly nepochybně zapomenuty, ulice a města zaplavila loga mezinárodních firem. Kultura místních zvyků však dozajista přetrvala! Lidé bezpochyby stále považují odpočinek za důležitější než práci a dluhy za tím méně důležité, čím je věřitel v rámci sítě mezilidských vztahů vzdálenější. Každý ná-

vštěvník Řecka, jenž má oči otevřené, si okamžitě uvědomí, že tato malebná země je plodem specifické kultury, která se vyvíjí specifickým směrem a svým vlastním tempem.

Otázkou ovšem je, proč tato zřejmá kulturní fakta neviděli architekti společné evropské měny eura. Buď je při svém omezeném technokratickém rozhledu nedokázali vůbec pochopit, nebo je jednoduše záměrně v konstruktivistické pýše ignorovali. Vsadil bych si na kombinaci obojího. Jak píše Scruton, pokud by totiž kulturu skutečně trochu vnímali, pak by si rychle uvědomili, že jejich projekt je předem ztracený. Došlo by jim, že zavedení jednotné měny pro Řecko a Německo bude povzbuzením pouze k jedinému: aby Řekové přenášeli své dluhy na Němce s vědomím, že čím je věřitel dál, tím je povinnost vyrovnávat závazky menší. Věděli by, že pokud řečtí politikové budou moci použít státní dluh k tomu, aby pomohli rodinám, přátelům a lidem na ně odkázaným, tak to také bez váhání udělají. Že zákony a závazky zde nemají stejný význam jako o něco dál na severu...

Velkým problémem projektu evropské integrace je, že u jeho kolébky stál spíše ztřeštěný a radikální Karel Marx než rozvázný a moudrý Max Weber. Evropští politikové od počátku předstírali, že neexistují rozdíly mezi protestantským severem a ortodoxním jihem, mezi římským a osmanským právním dědictvím, mezi zeměmi, kde je zákon jasný, a zeměmi, kde je pouhou poslední instancí v systému úplatků. Zastírali, že se v některých zemích liší nejen doba a tempo práce, rovnováha mezi prací a odpočinkem, ale dokonce i samotné chápání času, vnímání jeho hodnoty. Jelikož to všechno jsou kulturní fenomény, nebrali je evropští technokraté vůbec v potaz, přestože se z nich Max Weber pokusil udělat ústřední bod hospodářských dějin. Namísto toho vycházeli z plytké Marxovy teze, že základy společenského řádu a motor společenských změn spočívají v ekonomickém uspořádání a že kultura je pouhou tvárnou nadstavbou, která se přizpůsobí. Ano, toto je pokleslá filozofie, na níž je organizován náš společný evropský svět. Ve skutečnosti však to, co vytváří úspěšnou ekonomiku, je kultura, nikoli naopak. Pokud jsme vybudovali své evropské „impérium“ na takto zásadním klamu, nemůžeme se divit, že velmi rychle ztrácí svoji stabilitu.

Text Rogera Scrutona naleznete na www.obcinst.cz.

FRANTIŠEK MIKŠ

Texty /

STANISLAV BALÍK, JIŘÍ HANUŠ

Reformy ve stínu revolty 3

IVANA RYČLOVÁ

Křik kolem Tichého Donu 9

FRANTIŠEK MIKŠ

Rudý dadaista, hodnota „propaganda“.

George Grosz, dada a bolševická revoluce . . . 23

Téma: Náboženství, kultura a společnost /

Aby se ze zla nestal společenský úzus.

Rozhovor s PAWŁEM LISICKÝM 40

JEAN-MIGUEL GARRIGUES OP

Liberální křesťan tváří v tvář relativismu . . . 47

PETER BERGER

Uctívají tři abrahámovská

náboženství stejného Boha? 52

Rozhovor /

Filosofie je pro mne nezasloužený luxus...

Rozhovor s profesorem PETREM HORÁKEM . . . 55

Vzpomínky /

JOSEF MLEJNEK

Pohyb v pravdě. Přednášky profesora Jana

Patočky v Brně, vzpomínka na rok 1967 . . . 63

Literatura /

OTA FILIP

Tři škaredé středy: 1939 – 1948 – 1968 . . . 66

Slyšíme ještě básníky s kytarou? /

VĚRA KOUBOVÁ

Wolf Biermann – pruský Ikarus 79

PETR MOTÝL

Jacek Kaczmarski – polský bard 81

MILAN DVOŘÁK

Bulat Okudžava – několik písní 83

Básníci čtou básníky /

Vybírá PETR KRÁL 86

Nad knihami /

JIŘÍ HANUŠ

Úzkost nad ohrožením lidství 91

Z nových knih 93

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník IV. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXIII.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** David Jalový (jazykový redaktor), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803-6988 • **Na obálce** Raul Hausmann: Umělecký kritik, koláž s použitím fotografie G. Grosze, 1919/1920 • Vychází s podporou Statutárního města Brna a Ministerstva kultury ČR.

B | R | N | O | I

Reformy ve stínu revolty

STANISLAV BALÍK, JIŘÍ HANUŠ

V následujícím textu bychom se rádi vyjádřili – jako vysokoškolští učitelé – k událostem, které dlouhou dobu plnily přední stránky novin, zvláště na přelomu února a března, a zřejmě je i dále budou plnit. Už to samo o sobě je zajímavé. Před několika lety bylo obtížné získat nějakého odborníka, aby poskytl o školství rozhovor či napsal například časopisecký článek. Dnešní situace je zcela jiná: téměř každý je najednou kritikem na slovo vzatým, který vlastně vždycky věděl, co je v nepořádku a jak se mají problémy řešit. Náš názor je tak samozřejmě jen jedním z mnoha na toto téma, bez nároku na úplnost: je ale současně výrazem našeho přesvědčení, že v celé řadě skutečností a událostí, které se kolem kauzy věcného návrhu školských zákonů objevují, se projevují jisté obecnější tendence, kterých si všímá málokdo – o to více je jim zapotřebí věnovat pozornost.

Náš text nemá být obhajobou politického rozhodnutí jednoho ministra školství, který, koneckonců, právě podal demisi. Právě proto pro nás nyní není důležité, kdo byl, je či bude ministrem školství. Celá situace je totiž závažnější proto, že se nejedná o událost, která by se odehrávala výhradně na politickém kolbišti. Aktivita studentů v posledních týdnech vedla celou komplikovanou záležitost „na ulici“, čímž ji zásadně zjednodušila. V českém prostředí jsou studenti, v mnohém oprávněně, považováni za skupinu, která se aktivizuje v době opravdových krizí, a jejichž názor má proto velkou váhu. Není proto divu, že jejich odpor proti reformám, ministroví Josefu Dobešovi a programu středo-pravicové vlády zasáhl a polarizoval celou společnost. To nelze brát na lehkou váhu.

Je zapotřebí reforma?

V českém univerzitním prostředí lze v posledních letech často zaslechnout poznámky na adresu kvality i kvantity různých nových nařízení, na komplikovanost různých rozhodovacích procesů a byrokratizaci vysokého školství, což (jak potvrdí každá úřednice z libovolného děkanátu) se dramaticky zhoršilo plněním tzv. evropských projektů, které komplikují stávající univerzitní předpisy, velmi často vytvářejí z univerzitních odborníků neprofesionální manažery a celkově ztěžují organizaci i financování škol, a to nejen vysokých. Pokud má mít nějaká reforma smysl a má šanci být prosazena jako nezbytná, musí její tvůrci věnovat velmi mnoho času její promyšlené a cílené propagaci, což se v případě té současné nestalo. Je to o to závažnější v situaci, kdy má kdekdo pocit, že nejenom může, ale musí mluvit do všeho, být povinně seznamován s procesem tvorby rozhodnutí v každé chvíli, mít možnost kdykoli vstoupit se svou připomínkou (která musí být slyšena) do tohoto procesu.

Každá vážně míněná reforma ovšem musí mít ještě dva důležité parametry – musí být zamýšlena na delší období (nikoli do příštích voleb nebo do výměny ministra či pádu vlády), přičemž 15–20 let se nám zdá jako vhodný časový úsek, v němž by nemělo docházet k přílišným inovacím. Nemělo by ovšem docházet k tomu, že velkou část tohoto období se bude chystat reforma další, jako jsme tomu svědky nyní (současný vysokoškolský zákon platí 14 let, přičemž v zásadě posledních deset let se připravuje zásadní reforma). Druhým významným prvkem musí být přesvědčení, že prováděná reforma zapůsobí nejen na změnu „struktur“, ale i „mentalit“, tj. že ovlivní významným způsobem myšlení a chování vysokoškolské veřejnosti. V tomto ohledu se nám jeví navrhované změny jako

paradigmatické a odpovídající kladeným nárokům, i když nelze popřít jistou nedopracovanost konkrétních detailů či jejich chybné vyjádření. Podstatné ale je, že navrhovatelé chtěli a chtějí připravit reformu, která by měla zásadní charakter a měnila by i mentalitu univerzitní obce. Pouhá novela současného zákona by tento zásadní cíl nemohla mít.

Považujeme za nutné se zastat připravovatelů věcných návrhů zákona, a to v několika směrech. Mediálními vyjádřeními došlo k hrubým deformacím skutečnosti: za prvé návrhy byly nikoli pouze dílem ministra Josefa Dobeše a jeho ministerských úředníků, kteří chtěli údajně poškodit vysoké školy, ale týmu, který svou práci započal několik let před předložením návrhů – ideové záměry nového zákona již existovaly před nastoupením odstoupivšího ministra a byly schváleny Českou konferencí rektorů, která je v posledních měsících částečně zpochybnila. Tyto ideové návrhy nevznikly přes noc, na rozdíl od pobouření, které vyvolalo podání návrhů v konkrétním znění do vlády. K tomu je ještě zapotřebí dodat, že jistá úspěchanost tohoto podání byla mj. zapříčiněna nutností plnění evropského projektu, což je možné chápat také jako jeden z nešvarů současného systému (i proto je například kouzelné sledovat, jak proevropská strana TOP 09 kritizuje reformu s tím, že by možná stačila novelizace vysokoškolského zákona).

Je dost pravděpodobné, že podobnou reformu by předložil nejenom věčkařský ministr Dobeš, ale i hypotetický ministr sociálnědemokratický (ten zřejmě bez školního), lidovecký či zelený (koneckonců Dobešova reforma ideově vychází z *Bílé knihy* vypracované za ministrování zeleného Ondřeje Lišky).

Tvrdíme tedy, že reforma vysokého školství, a to zásadního charakteru, je zapotřebí. Je na odborné i politické diskusi, čeho se má týkat – tolik diskutované návrhy jistě začlenily většinu klíčových témat.

Je zapotřebí akademických a studentských revolt?

I povrchní pozorovatel si nemůže nevšimnout, že došlo ke značnému posunu ve směru radikalizace učitel-ské i studentské vysokoškolské obce. Většina angažova-

ných osob (a tím více účastníků) se obvykle shoduje na tom, že tato nová aktivizace je pozitivním jevem, který ukazuje, že akademikům i studentům nejsou veřejné záležitosti lhostejné a že se dokážou „brát za svá práva“. To je ovšem přinejmenším sporné. Ne každá radikální akce může být považována apriorně za dobrou a nutnou. Mnohé (i studentské) bouře měly ve svém důsledku na společnost dlouhodobě negativní vliv.

I kdyby tedy nehrozilo opakování nějaké významnější studentské revolty či dokonce revoluce z minulosti, zejména oné z konce šedesátých let v Evropě, přece jde o fenomén, který již zůstane trvaleji přítomen v české společnosti. Protesty jsou navíc zneužívány k jiným politickým cílům – k řadě jejich organizátorů patří anarchistické a trockistické organizace, jimž nejde o vylepšení vysokoškolského studia, ale o svržení a zásadní změnu demokratického politického řádu.

K úkolům vysokoškolského učitele nepatří podle našeho soudu v první řadě společenská radikalizace vlastních studentů, ale především jejich výchova směrem k bystřejšímu intelektuálnějším rozlišování a vůbec vedení k poznání, že svět není černobílý, že se nedělí na „špinavou politiku“ a čistou „občanskou společnost“, na „neschopného a hloupého ministra“ a na „ušlechtilé akademiky“, na „špinavé úmysly, které kvůli politice vedou na scestí“, a na ty „dobré, které nutně ústí do dokonalé společnosti“. Zkrátka a dobře, postrádáme v akademické obci hlasy, které by promyšleně hodnotily všechna pro a proti a které by i v časově vypjatém horizontu hledaly místo revolty kompromisy, na nichž stojí demokracie. Nezpochybňujeme obecně povinnost obrany, nebo dokonce zásadní revolty, přece jen se však domníváme, že tyto výsostně lidské činy nemají být každodenním nástrojem, ale měly by být vyhrazeny případům skutečného ohrožení lidských práv a svobod, nikoli jedné politické kauze, která je velmi komplikovaná a vyžaduje především jednání stran – nátlakové akce spíše zhoršují možnost dosáhnout konstruktivní dohody a prosazení obecného zájmu. I kdyby, jak tvrdí někteří politologové, patřily k současné podobě demokratických společností bytostně veřejné (regulované) protesty, opět není možné tvrdit, že by každé kontroverzní politické rozhodnutí či návrh nutně musely provázet demonstrace či

protesty. Ty jsou přece jen většinou výrazem nedůvěry ke standardním politickým mechanismům a možností. Společnost nemůže dlouhodobě žít ve stavu permanentní revoluce.

Jsou ohroženy akademické svobody?

V diskusích, především studentských, se často ozývalo tvrzení, že věcnými návrhy zákona jsou ohroženy akademické svobody, přičemž se zejména poukazovalo na problémy spjaté s radami vysokých škol, které by si osobovaly práva příslušející akademickým senátům, jež by schvalovaly rozpočty a podílely se např. na volbě rektora. Na těchto argumentech je paradoxní hned několik věcí: jak dlouhodobě působící, tak nově vytvořené vysoké školy se prostřednictvím svých zástupců už více než dvacet let snaží o dobré vztahy s politickou reprezentací měst a krajů, v nichž působí, snaží se o vzájemnou spolupráci, která by měla za cíl prospět jak školám, tak regionu, v němž škola působí (většinou pozitivně). Už desetiletí fungují v řadě vysokoškolských pracovišť správní rady, které sice nemají zásadní pravomoci, často se v nich ale objevovali a objevují politici a mohou svými názory a postoji leccos ovlivnit. Představa škod, které chtějí škole způsobit ministerstvem dosazení lidí a další kořistnickí politici, je poněkud úsměvná – nemohla by se rada spíše stát reprezentativní a silnou institucí, která by vysoké škole pomáhala, jak je tomu v celé řadě zemí? Opravdu také nechápeme, jak tato rada, pokud by státu náleželo právo rozhodovat o třetině počtu jejích členů, mohla nějak vážně ohrozit akademické svobody. (Ostatně, v návrhu by byli vyloučeni z členství v radě politici aktivní!) Jediné, co by tato úprava zpřesnila a zprůhlednila, by bylo zřejmě postavení celého vedení univerzity, včetně senátu, rektora a rady. Diskuse je též poněkud absurdní v situaci, v níž se vysoké školy nacházejí. Byla snad kauza právnické fakulty v Plzni, abychom zmínili nejflagrantnější případ, nějak způsobena novými návrhy – anebo spíše byla výsledkem stávajícího nedostatečně právního i organizačního stavu vysokoškolského systému? „Ohrožení akademických svobod“ bylo a je spíše heslem na plakát, který má asi takovou hodnotu jako jiná hesla, například „Dobeše do koše!“.

Budeme bránit svobody, které nejsou ohroženy, a půjdeme sesadit ministra, který plnil zadání schváleného ideového záměru a chtěl navíc splnit evropské projektové zadání!?

Především se ale nedomníváme, že větší možnost státu a jeho volené politické reprezentace ovlivnit, za co a jak se budou utrácet veřejné peníze, je zásadním popřením akademických svobod. Finanční luxus, v jakém si český akademický svět v současnosti žije, není odvěký a není samozřejmý. Vždyť kolik jen stát financuje – ať již přímo skrze normativy, nebo nepřímo přes nejrůznější projekty a granty – např. humanitních vědců, mezi něž patříme i my? (Tím samozřejmě nechceme říci, že by současný způsob financování byl ideální.)

Samozřejmě, že zcela jiná situace by nastala ve chvíli, kdy by větší část zdrojů nepřicházela přímo či nepřímo od státu. Nekritizujeme tuto jednoznačnou závislost na veřejné sféře, v dnešní Evropě s republikánským étosem, jenž na sebe převzal někdejší mecenášskou úlohu urozených, to možná ani jinak nejde. Ale přece nemůžeme od kontroly efektivity a hospodárnosti využití peněz abstrahovat „donátora“ – tedy lid reprezentovaný ve standardních volbách zvolenými politiky.

Je ohrožena akademická samospráva?

Velkou neobratností návrhu reformy, proti níž se tak bouří, je úprava podoby akademických senátů. Zcela zbytečná a politicky sebevražděná byla deklarace záměru snížit podíl počtu studentů v senátech na třetinu, což zbytečně postavilo do opozice vůči reformám řadu studentů obávajících se, že jejich hlas bude slyšet ještě méně než nyní. Dnešní zákon přitom zakotvuje, že studenti tvoří nejméně třetinu, nejvýše polovinu celkového počtu senátorů. Stojí-li rektori a další odpovědní představitelé univerzit o změnu v tomto směru, mají k tomu nástroje už nyní. Proč, nejsou-li spokojeni, nevyužili zákonné možnosti a nepokusili se změnu prosadit na vlastní pěst? Jistě, je snazší se schovat za ministerstvo a říkat – to já ne, to zákon. Ministerstvo bylo naivní, když na tuto hru s téměř nulovými zisky, zato s obrovskými náklady přistoupilo.

Jen na okraj pak poznamenejme, že z pěti brněnských veřejných vysokých škol tvoří studenti ve čtyřech z nich (Janáčkova akademie múzických umění, Mendelova univerzita, Veterinární a farmaceutická univerzita a Vysoké učení technické) již v současnosti právě onu třetinu členů, v senátu Masarykovy univerzity dvě pětiny. Skutečně stojí tato spíše kosmetická změna předkladatelům za vyhocení situace, a protestujícím současně není trapné se v této záležitosti tolik angažovat?

Jiným tématem je otázka samotných pravomocí senátů, které mají prý být zásadně omezeny, což má dokládat záměrný útok na akademické svobody. I kdyby to byla pravda, kde berou protestující jistotu, že právě současný rozsah senátních pravomocí je ztělesněním akademických svobod? Proč to má být právě způsob projednávání a schvalování pravidel hospodaření (vesměs se státními prostředky), dlouhodobých záměrů, podoby disciplinárních komisí, které naplňují ideu akademické samosprávy? Kde berou jistotu, že např. v případě složení vědecké rady má mít závěrečné slovo právě všemi volený senát, a ne pouze zaměstnanecká komora, nebo třeba (hypotetická) korporativní instituce akademiků s mezinárodním ohlasem svých prací? Co je vhodnějším naplněním v tomto směru neurčitých akademických svobod? Nevíme to ani my, proto ostatně nechodíme na protestní happeningy.

Jisté je, že současný stav fungování akademických senátů je zvláštní. Na řadě fakult se radují, když se voleb studentské komory zúčastní deset procent oprávněných studentů (pravda, na našich domovských fakultách to bylo v případě posledních voleb studentských senátorů univerzitního senátu víc – 15, resp. 20 %). Leckde se ze zaměstnaneckých komor fakultních senátů staly reprezentace odborných asistentů, neboť profesori a docenti jsou buď v exekutivních funkcích, nebo si na senát nechťejí udělat čas; což je ovšem záležitost těchto fakult, nikoho jiného. Problém je v tom, že senáty, pokud chtějí, mohou fakultám a univerzitám fakticky vládnout, aniž pak nesou přímou odpovědnost za reálné výsledky tohoto vládnutí. Bez jejich souhlasu se neschválí pravidla hospodaření a rozpočet, složení vědecké rady, způsob přijímacích zkoušek. Jistě, musí existovat korektiv, aby se zvolený děkan či

rektor (kteří k rozhodování dokonce ani nepotřebují své zástupce) nemohli dopouštět zvůle; není ale jisté, že právě současné pravomoci senátu jsou ty pravé a že by to měl být onen kýžený stav, který by měl být konzervován.

Domníváme se navíc, že současná diskuse o akademické samosprávě je založena poněkud reduktivně, pouze „matematicky“, jako by se podoba opravdové demokracie dala vyjádřit pouze počtem křesel nebo garancí poměru hlasů. Co by takovému pojetí řekli teoretikové demokracie?

Je zapotřebí školné?

Velice zajímavou otázkou je zavedení školného. V této věci je třeba přiznat, že otázce finanční pomoci studentům a vyvarování se poškození chudších vrstev je zapotřebí věnovat opravdu náležitou pozornost, zvláště pak v tak sociálně velmi citlivém prostředí, jakým je tradičně prostředí české. Přesto však bychom rádi zmínili některé pozoruhodnosti, ba podivnosti, které se v otázce školného vyskytly. Za prvé: řada odborníků a akademických pracovníků, kteří se ještě před dvěma, jedním rokem vyslovovali vůči školnému vstřícně, najednou (po protestech studentů) obrátili a začali školné kritizovat. Za druhé: školné není a nemůže být všelékem, který zhojí všechny rány vysokého školství. Je pouze jedním z nástrojů, které mohou vést k jeho zkvalitnění. Chceme snad podezřívát všechny země, které mají školné v té či oné podobě zavedeno, že jsou proto ve slepé uličce? Za třetí: školné je samozřejmě povýtce politikum, na což se v současné zjitřené situaci jaksi zapomnělo. Není vůbec zvláštní, že se školným přichází pravostředová vláda, spíše by bylo paradoxem, kdybychom očekávali něco jiného.

Co však musíme zcela odmítnout, je zesměšňování školného a charakteristika záměru ho uvést na pouhou „dobrou šanci“ bankovním institucím. Je opravdu zajímavé, že se touto vulgarizací a podkládáním špatných úmyslů dostáváme do politické kultury nedůstojné vzdělaných lidí. Neměli bychom též ze stejného důvodu zakázat hypotéky? Vždyť i z těch mají „špinavý“ zisk pouze banky a z lidí jsou prý téměř doživotní otrocki. To, co je tedy opravdu alarmující, je návrat mar-

xistických teorií, podle nichž je největším nepřítelem současného člověka „banka“ a „trh“, přičemž vzdělání je násilně odtrženo od skutečnosti, že je hodnotou, za kterou se platí. Mimochodem – marxistická argumentace se do současných politických zápasů vrátila v plné síle, přičemž na sporu o vysokoškolskou reformu to lze výborně ilustrovat. Znovu se uvažuje v kategoriích subjekt a objekt moci (mocný a bezmocný), zisk je hříchem, leccos prý není zboží. Jistě, marxismus zde nemůže být považován za jediného viníka, ostatně – historicky se marxismus přizívil a dále přizívuje na neužitečných myšlenkových stereotypech o pravém humanismu, který vylučuje kapitalismus, a o neoliberalismu, který má být údajně současným největším nepřítelem lidstva.

Je smutné, že velkou šanci dostávají s těmito marxistickými a neomarxistickými poučkami i někteří akademici, pro něž je každá příležitost kritizovat současnou vládu (a její případné chyby) dobrá a vhodná. Příkladem takového pedagoga je sociolog Jan Keller z Ostravské univerzity, u něhož je však zapotřebí ocenit, že svou podporu komunistické straně a jejímu světónázoru nijak neskrývá.

Ano, otázka školného, zejména optimálního způsobu jeho výběru, je složitá a ekonomická krize posledních let vedla v některých zemích k jeho úplnému opuštění, v jiných k velkým problémům se školným. Ne zcela šťastnou situaci motivace dnešních studentů ke studiu, k jeho včasnému dokončení a následnému společenskému uplatnění však nelze jednoduše vyřešit tím, že zcela bez náhrady zamítneme školné. V současných debatách rozhořčených akademiků a tábořských studentů nám schází zamyšlení nad tím, jak neuspokojivý stav řešit. Nelze přece pouze zamítnout stávající návrh, být nešťastný a nedomyšlený, svést se tím na populistické vlně a dál mlčet.

Ano – i my máme obavu z toho, že by mohla necitlivě nastavená výše školného zamezit přístupu k vysokoškolskému vzdělání dětem z chudších rodin. Na druhou stranu ovšem vnímáme stávající problémy – výrazné prodlužování vysokoškolského studia u řady studentů; souběžné studium dvou či dokonce více vysokých škol; skutečnost, že stát platí vzdělání, které pak absolvent vůbec nepoužije ve prospěch společnos-

ti, která jej financovala. Skutečně potřebujeme platit specializované vzdělání např. pro budoucí učitele těm, kteří od začátku studia vůbec nechťejí jít učit? Skutečně má stát investovat statisíce do studia lékaře, který vzápětí po dostudování odejde do zahraničí? Netvrdíme, že tyto problémy zavedením školného či nějaké jeho varianty zmizí, pomohlo by ale leccos vyřešit a přinejmenším zachovat větší míru svobodného pohybu v systému, která v současnosti naráží na ekonomické limity.

Je zapotřebí změnit systém akreditací?

Stranou neklidné a rozhořčené argumentace prozatím zůstal záměr ministerstva nově upravit akreditační proces. Přitom právě zde tkví jeden z kořenů současné ne zcela dobré situace, v níž se vysoké školství nachází. Byla to právě současná praxe akreditační komise poskládané ze zástupců jednotlivých oborů (tedy vlastně jakýsi projev akademické samosprávy), která vedla k tomu, že se celý systém doslova utrhł ze řetězu. Desítky tzv. poboček etablovaných vysokých škol v okresních městech, jež jsou personálně a programově vystavěny na půdorysu tamních průmyslových či zemědělských škol, jsou jen smutnou ilustrací. Vysokoškolské vzdělání devalvují mnohem víc než mnohdy opovrhované soukromé školy.

Na druhé straně je zřejmé, že vznik mnoha soukromých školských institucí v uplynulých deseti, patnácti letech je nutné pokládat za výraz nutného liberálního vývoje, který rozvolnil svázanost normalizačního období a uvolnil kreativitu celé řadě sil. Systém se však jednoznačně „přetížil“.

Je to současná akreditační komise, která našla konečně odvahu k radikálnímu řešení plzeňské situace až více než dva roky po odhalení celé kauzy, o níž podle některých spekulací měla indicie dlouho před jejím vypuknutím. Není normální, že je v současnosti na českých vysokých školách akreditováno přes 7 500 oborů. Komise složená fakticky z dobrovolníků nemůže jejich kvalitu uhlídat, i kdyby chtěla.

Budiž jasně řečeno: současný systém akreditací nejenže není vyhovující, ale je spíše nedomyšlený a nesystematický a snad nejvíce volá po zásadně nové úpravě,

v níž ubude místa pro falešnou kolegiální. Čím dříve, tím lépe.

Obhajoba politických rozhodnutí

Lze považovat za velmi smutné, že právě české akademické prostředí se v současné době zcela oddalo analýze či pseudoanalýze věcných návrhů zákona či kritice údajných kapitalistických nešvarů, aniž by z něho vyšly hlasy, které by připomněly starou křesťanskou tradici, na níž všechny univerzity vlastně spočívají. Podlé této tradice žádná reforma struktur a podmínek nemůže být úspěšná, pokud nebude provázena reformou konkrétních lidí, respektive alespoň pokusem o ni. V případě školství to platí dvojnásob: nebudou-li učitelé, kteří by toužili po změně či vylepšení svého přístupu ke studentům a své práci, a nebudou-li studenti, kteří by byli ochotni pro své studium mnoho udělat (a lec-

cos obětovat), pak každá reforma zůstane polovičatá. Úkolem ministerstva a vlády, jakož i dalších politiků, je samozřejmě především reforma struktur a pracovních podmínek, včetně zjednodušení a zprůhlednění celé situace. Na jednotlivých akademících a studentech pak je, aby se neomezili pouze na primitivní kritiku politiků a politiky, na jednoduché a zavádějící slogany a hesla a na kritiku bank a kapitalismu. Od českých akademiků i studentů bychom očekávali mnohem víc.

Stanislav Balík, politolog a historik, vedoucí Katedry politikologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, věnuje se moderní české politice, komunální a regionální politice a problematice nedemokratických režimů.

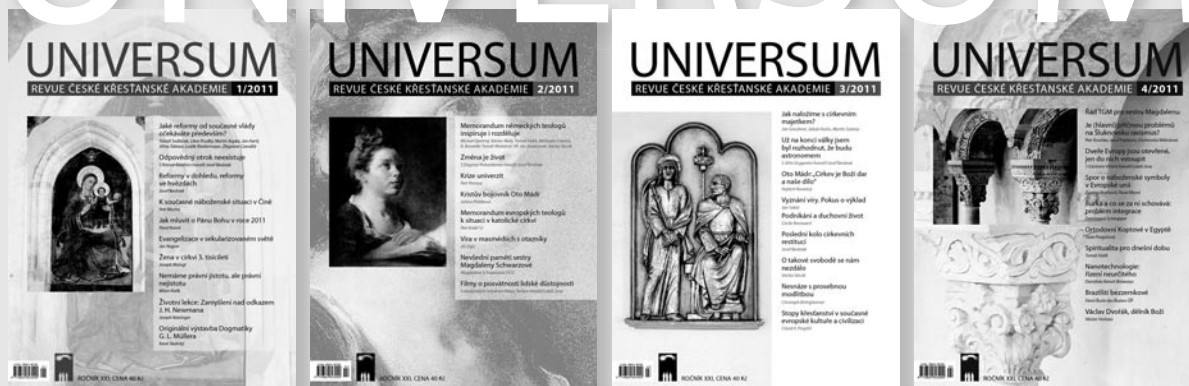
Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století a dějinám historiografie.

REVUE ČESKÉ KŘEŠŤANSKÉ AKADEMIE

www.krestanskaakademie.cz

UNIVERSUM

► rozhovory
► analýzy
► komentáře

Ukázkové číslo či předplatné zajistí: **SEND Předplatné, s. r. o.**, P. O. Box 141, 141 21 Praha 4, tel.: 225 985 225, fax 225 341 425, e-mail: send@send.cz

► vychází 4x ročně ► cena 50 Kč ► roční předplatné 200 Kč ► ukázkové číslo zdarma ► www.send.cz

Křik kolem Tichého Donu

IVANA RYČLOVÁ

„Útržky košile a obvaz rychle černaly, prosakovaly naskrz. Krev vytékala i z Axiňjiných pootevřených úst, kloktala a bublala v hrdle. A Grigorij, ztuhlý zděšením, si uvědomil, že je všemu konec, že to nejstrašnější, co se mohlo v jeho životě stát, se už stalo...“

M. Šolochov: *Tichý Don*, kniha čtvrtá

Velká je moc Šolochovova slova, velká je síla románu Tichý Don. Kolik neúprosné historické pravdy v sobě skrývá monumentální románová epopéj, zachycující osudy donského kozáctva i Ruska v tragickém období dějinných kataklyzmat počátku dvacátého století. Kolik lidské bolesti i historické tragédie v sobě skrývá osud Grigorije Melechova, jeho hledání třetí cesty v bratrovražedném sváru pravdy „bílých“ a „rudých“. Kolik protichůdných emocí, ale také filozofické hloubky, životní moudrosti a jemné lyriky je skryto v tomto uměleckém dokumentu. Je jich tolik, že když se v roce 1928 objevil v časopise Okťabr první díl Tichého Donu, nikdo nevěřil, že by autorem mohl být třiaadvacetiletý mladík. Není se čemu divit, vždyť monumentální prózy píše zpravidla autoři vyzrálí jako završení své celoživotní tvorby. Tak vznikl jeden z nejostřejších sporů, jenž s různou intenzitou plál mezi literárními historiky po celé dvacáté století – kdo napsal Tichý Don? Pakliže Šolochov, musel by být obdařen mimořádným talentem. Proč však žádné z jeho dalších děl nedosáhlo stejného – řečeno slovy Václava Černého – „dokonalého uměleckého zdaru“? Zmocnil-li se Šolochov cizího textu, kdo potom toto dílo, ověněné v roce 1965 Nobelovou cenou, vytvořil?

Autorství *Tichého Donu* je opředeno množstvím mýtů. Na počátku sedmdesátých let minulého století se o to zasloužil především Alexandr Solženicyn. V předmluvě k pařížskému vydání nedokončené útlé studie anonymního vědce (podepsán D*) se přiklání k názoru, že Šolochov rukopis románu zcizil mrtvému kozáckému spisovateli. Kredit mezinárodně uznávané mravní autority dodal Solženicynovým vágním smyšlenkám na dlouhá léta zdání pravdy. Dlouhá léta, po něž se vede spor o Šolochovovo autorství *Tichého Donu*, způsobila, že se spisovatel jako osobnost z povědomí čtenářů vytratil. Respektive zůstal jen jeho nelichotivý zkamenělý portrét přiživovaný ruskou emigrací i skutečnost, že Šolochov byl od roku 1961 členem ÚV KSSS. Na druhou stranu, vezmeme-li v úvahu, že v době, kdy se za výhrady proti režimu bez soudu střílelo a sotva pětadvacetiletý začínající spisovatel psal Stalinovi mnohastránkové dopisy mapující krutosti provázející na přelomu dvacátých a třicátých let boj s třídním nepřítelem, získá ideologickými dogmaty opředený Šolochovův obraz nový rozměr. Proč právě Šolochovovi, jenž byl za postavu ideologicky tápajícího hlavního hrdiny *Tichého Donu* mnohokrát napadán jako kontrarevoluční spisovatel, toleroval krutovládce Stalin i v následujících letech otevřenost, za niž jiné trestal smrtí, zůstává dodnes záhadou a předmětem nejrůznějších spekulací. Je však třeba tento fakt přijmout, zapracovat do spisovatelova obrazu, stejně jako skutečnost, že spisovatel skončil, podobaje se mnohým, co se z přízně osudu a moci vyšplhali do nejvyšších stranických sfér, jako mluvčí sovětského režimu. Na skutečnosti, že román *Tichý Don* je jedním z vrcholných děl literatury dvacátého století, se tím však nic nezmění. Věnujme tedy člověku, jenž je s tímto velikým románem spjat, po mnoha letech mlčení znovu pozornost.

Odmalička mezi kozáky

Michail Šolochov se narodil roku 1905 na Donu v kozácké stanici Vjošenskaja jako nemanželský syn. Matka, provdaná za kozáckého atamana Kuzněcova, našla lásku ve vztahu s Alexandrem Šolochovem, z níž vzešel budoucí spisovatel. Prvních sedm let života, do smrti zákonného muže své matky, nosil Michail příjmení Kuzněcov, měl kozácký podíl země a všechna kozácká privilegia. Poté, co Kuzněcov zemřel a matka se provdala za Šolochova, kterému nezbylo než si Michaila osvojit, chtěl-li být otcem vlastního syna, budoucí spisovatel svůj kozácký původ ztratil. Kolik kozácké krve kolovalo v žilách malého Šolochova, však není, domnívám se, pro jeho další vývoj podstatné. Michailovo dětství plynulo i tak mezi kozáky, tichým Donem, nekonečnou stepí a azurovým nebem. Vzděláván byl zpočátku soukromým učitelem, jako sedmiletý nastoupil do církevní školy. Poté pokračoval na gymnáziu, ale studia nedokončil, přerušily je revoluční události roku 1917. Dodejme, že na rozdíl od mnoha jiných se Šolochov už do školy nikdy nevrátil. Zůstal s nedokončeným středoškolským vzděláním a stejně jako Maximu Gorkému i jemu byl nejlepším univerzitou život.

Když vypuklo v březnu 1919 kontrarevoluční povstání hornodonských kozáků v týlu Rudé armády a Donská oblast se proměnila v bojiště občanské války, Šolochov, který žil s rodiči na území bílé kozácké vlády, se tak mimoděk stal svědkem pohnutých historických událostí: ostřelování Vjošenské rudými, eskortování zajatých rudoarmějců kozáky, příjezd generála bílé armády Sekreťova¹, řízení kozáckých povstaleckých pluků... Kruté krvavé boje bratrovražedné občanské války byly pro dospívajícího chlapce něčím, co zůstalo navždy vryto v paměti (a o pár let později posloužilo jako výchozí materiál k literární tvorbě).

Když byla na Donu v polovině roku 1920 definitivně ustanovena sovětská vláda, nastoupil Michail, byť mu bylo sotva patnáct, do rolnické usedlosti Latorysevo jako učitel likvidující ngramotnost dospělého obyvatelstva. Výuka probíhala večer v domě jednoho z kozáků, kde Michail zároveň bydlel. Značnou část času trávili ti, které měl vzdělávat, vzpomínáním na staré kozácké časy, na válku, na povstání. Mladý

„učitel“ s obrovským zájmem a pozorností vyprávění naslouchal...

Počátek dvacátých let, léta 1921–1923, nazývaná léty „velikého hladu“, byl pro Michaila velkou školou života.² Jako mladý inspektor dohlížečící, aby rolníci odváděli státu předepsané množství obilí, byl denně svědkem tragických důsledků sucha a nemilosrdného okrádání rolníků o osivo. „Každý den umírají desítky lidí. Jsou snědeny všechny kořínky a jedinou potravinou je tráva a kůra stromů...“³ psal sedmnáctiletý Šolochov v červnu 1922 v inspekčním hlášení. To, co viděl, jím natolik otřásl, že svévolně snižoval kvóty povinně odevzdávaného obilí. Tím jednak překročil svoji pravomoc, jednak způsobil, že oblast nesplnila normu. Tato Šolochovova mladická nerozváženost motivovaná soucitem s okrádanými hladovějícími rolníky skončila tím, že byl předán soudu za maření daňové politiky. Původní verdikt zněl: trest smrti zastřelením. Vzhledem k tomu, že odsouzený nebyl ještě plnoletý, rozsudek nakonec zmírnil – Šolochov byl zbaven funkce komisaře a podmíněně odsouzen na jeden rok. „Dva dny jsem čekal na smrt... A potom přišli a pustili mě... Strašně se mi chtělo žít...“ vzpomínal později na fatální situaci, v níž se ocitl.⁴

Koncem září 1922, po skončení soudního procesu, je Šolochov bez práce a vrací se domů na Don, do Karginské k rodičům. Ponechán sám sobě napospas ve dne loví na řece ryby a v noci, když celý dům utichne, usedá za stůl a píše. To, o čem snil od dětství, zkoušel na gymnáziu – literární tvorba – jej s nepřemožitelnou silou přitahovalo k listům papíru... Stejně tak jej vábila literární Moskva. První pokus uchytit se ve velkoměstě, jehož životní styl byl tolik odlišný od života na Donu, skončil nezdarem: nebyl komsomolcem (!), a neměl tudíž potřebná povolení ani k cestě, ani k práci. Pracovat načerno nebylo v „nepovské“⁵ Moskvě dlouhodobě možné, a tak se už v prosinci 1922 ocitá zpátky doma na Donu. Jedno se mu však v Moskvě přece jen podařilo – navázat kontakty s literáty soustředěnými kolem nového literárního časopisu *Molodaia gvardija*. Celou zimu 1922–1923 pak doma usilovně pracuje na povídkách. Na podzim roku 1923 se znovu pokouší „dobýt“ Moskvu, tentokrát úspěšněji. Získává práci na bytové správě a stává se pravidelným

návštěvníkem autorských večerů a seminářů literární skupiny *Molodaja gvardija*. Snaží se prosadit jako publicista, autor fejetonů, ale zjišťuje, že tento žánr mu nevyhovuje. „Nejsem novinář. Nemám schopnost psát britké fráze, nemám pohotovost. Materiál skutečnosti vidím jinak. Cítím potřebu zobrazovat události v širších souvislostech...“,“⁶ dočteme se v Šolochovových tehdejších záznamech.

Koncem roku se znovu vrací domů, aby se zde na počátku roku 1924⁷ podle starých donských zákonů oženil s Marií Gromoslavskou⁸. I když byli oba novomanželé velmi mladí – ženichovi bylo teprve devatenáct – zůstali spolu šedesát let, vychovali čtyři děti a rozdělila je teprve spisovatelova smrt. Nutno říci, že osobní život a soukromí si Šolochov pečlivě střežil. Teprve díky vzpomínkám jeho dětí, jež se objevily až v poměrně nedávné době, si lze utvořit obraz, jak velmi na své rodině lpěl. To je však pro začínajícího spisovatele ještě příliš vzdálená budoucnost.

První literární úspěchy

Ihned po sňatku odjíždí Šolochov se svou čerstvou ženou do Moskvy, kde v malém pronajatém bytě začínají společný život. Aby měli na živobytí, bral Šolochov první rok po svatbě jakoukoliv práci: ševcoval, stavěl mosty a po nocích psal, vzpomínala jeho žena, která přes den všechno úhledně přepisovala načisto. Zároveň velmi intenzivně přemýšlí, kam by se mohl jako začínající literát obrátit, kde by našel útočiště, kde by našel ty, kteří jsou zkušenější, kteří by ho podpořili v jeho úsilí stát se spisovatelem. V té době existoval bezpočet literárních sdružení, skupin, společenství a kroužků. Jedním z takových spisovatelských sdružení byla *Aso-ciace proletářských spisovatelů*. Šolochov do ní vstoupí. Být organizován se mu jeví jako lepší řešení než začít spisovatelskou kariéru jako bohém, běhat po literárních kavárnách a klubech. Prozatím píše alespoň fejetony do časopisu *Molodoj leninec*.

Zlom nastává, když časopis *Molodoj leninec* otiskne v prosinci roku 1924 povídku *Mateřské znaménko*, jakýsi prolog k o něco později opublikovaným *Donským povídkám*. Devatenáctiletý Šolochov s filigránskou přesností vystavěl tragický příběh občanské vál-

ky: kozácký ataman zabije v boji muže proti muži velitele rudého jízdního pluku. Teprve když mrtvému stahuje nablýskané důstojnické holínky, pozná podle mateřského znaménka na lýtku svého syna: „Ataman políbil synovy chladnoucí ruce, přitiskl je k hrudi, sevřel zuby orosenou ocel revolveru a vystřelil...“⁹ Po strašném závěru klade autor ještě neúprosnější lyrickou tečku – obraz podvečerní přírody, kde na pozadí ržání opuštěných koní sup-mrchožrout odlétá z atamanovy rozčuchané hlavy a mizí v šedivém podzimním nebi. Tento závěr s fabulí zdánlivě nijak nesouvisí, bez něj by však povídka byla schematická. Princip, v němž je děj dokreslován, umocňován či zklidňován metaforickými přírodními obrazy, se stane – a naplno rozvine v románu *Tichý Don* – určujícím rysem Šolochovovy tvorby.

Společně s *Mateřským znaménkem* postupně vyšlo v komsomolském tisku osm povídek, které měly jedno společné – téma občanské války. To už byl materiál na knihu. Mladý autor předal rukopis nakladatelství *Novaja Moskva*. Když byla kniha nahrubo vysázená, Šolochov znejistěl: povídky psal pro noviny. Lze je vůbec považovat za literaturu? Nespěchá příliš s první knihou? Sotva mohl tušit, že jeho první povídky budou mít plné právo na dlouhý život. Byl nezkušený. Rozhoduje se tedy poradit s tím, komu věří, s člověkem s bohatou redaktorskou a literární praxí – Alexandrem Serafimovičem.¹⁰ Šedesátiletý spisovatel, zahlcený desítkami podobných žádostí, nejen že napíše k povídkám předmluvu, ale v jeho deníku zůstane poznámka k autorovi: „Je zatraceně talentovaný!“¹¹ *Donské povídky* se Serafimovičovým úvodním slovem vyjdou v roce 1926. O deset let později se Šolochov – v té době již známý jako autor *Tichého Donu* – vyznal: „Jsem A. Serafimovičovi osobně velmi zavázán, neboť byl první, kdo mě na samém začátku mé spisovatelské činnosti podpořil, první, kdo mi řekl slova uznání.“¹²

Ponechme však zatím stranou vztah Šolochova k Serafimovičovi (ještě se k němu mnohokrát vrátíme) a dodejme, že po *Donských povídkách* vyšel ještě cyklus *Azurová step* (1926) a *O Kolčakově, kopřivách a dalším* (1927). Leitmotiv povídek byl stále tentýž: boj mezi dvěma protichůdnými principy – „otci a dětmi“, bílými a rudými, kozáky a „městskými“. Šolochovův

člověk stojí pokaždé před nelehkou volbou. Již v této rané tvorbě vzniká jakási šolochovovská „filozofická dominanta“, typický rys spisovatelovy prózy.

Cesta k *Tichému Donu*

V té době, tedy v druhé polovině dvacátých let, již v Šolochovovi zraje plán napsat román, v němž by rozvinul téma započaté v povídkách. Během pobytu v Moskvě, do podzimu 1926, nasbíral a načetl obrovské množství knih a archivního materiálu o občanské válce: rozkazy, výzvy, direktivy, sovětský i bělogvardějský tisk, dokumenty o likvidaci kozáků na Donu.¹³ Nastudoval odbornou vojenskou literaturu, bělogvardějské prameny, kromě toho živé detaily, podrobnosti, vzpomínky přímých účastníků nedávných událostí – těch měl plnou hlavu. Kolik povídek se v ní nakupilo za posledních deset let... A k úplnému obrazu tohoto období spisovatelova života dodejme, že aby psal svůj román v prostředí pro kozácké téma inspirativnějším, Šolochov se vrátil do stanice Vjošenskaja na Don. První, komu po nocích předčítal kapitoly z rodícího se románu, byl spisovatel Vasilij Kudašev,¹⁴ Šolochovův dobrý přítel, jenž poskytoval Michailovi při návštěvách moskevských redakcí azyl na podlaze svého malého pokojíku. Ještě o něm uslyšíme, neboť právě k němu (Kudaševovi) schová Šolochov rukopis *Tichého Donu*, o nějž půjdou půl století spory. Nespěchejme však a vraťme se zpátky do doby, kdy román vznikal.

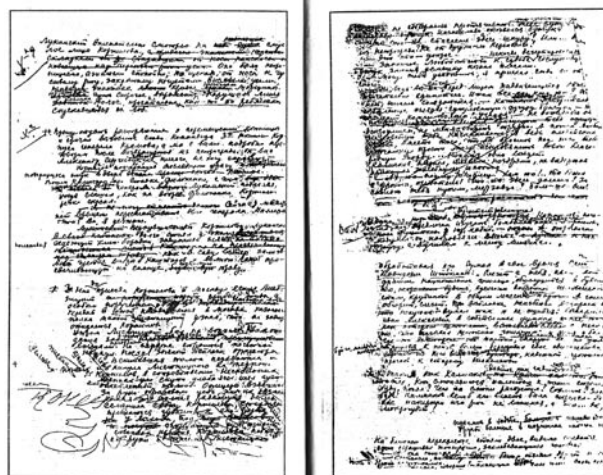
V Kudaševově korespondenci z roku 1927 čteme: „Momentálně u mě bydlí Šolochov, napsal neobvyčejnou věc...“¹⁵ Příslib budoucího literárního úspěchu zazněl také z úst Alexandra Serafimoviče, který u příležitosti desátého výročí Říjnové revoluce představil Šolochova, nadějného mladého tvůrce, zahraničním spisovatelům. „Jeho jméno zatím mnozí neznají [...], ale za dva tři roky jej bude znát celý svět. V lednu (1928)¹⁶ začínáme tisknout jeho *Tichý Don*.“¹⁷

Velký život spisovatele Šolochova právě začínal, Serafimovičova prorocká slova se po vydání *Tichého Donu* skutečně naplnila. Avšak neuplyne ani rok a stanou se věci, které budou celý život doprovázet Šolochova jako černý mrak: pochybnosti o autorství. Vycházely mimo jiné ze skutečnosti, že třiadvacetile-

tý autor je příliš mladý na to, aby měl takové literární a hlavně životní zkušenosti, jež jsou základem řady epizod románu.

Možná by bylo na místě, abychom se alespoň stručně zmínili, v čem spočívá výjimečnost *Tichého Donu*, této čtyřdílné epeje, považované za jedno z nejsilnějších děl literatury dvacátého století. Je to román-rekviem,¹⁸ skladba o smrti, která bere dech všem bez ohledu na jejich politickou příslušnost, dílo o neúprosném chodu dějin, v němž jedinec, člověk se svým konkrétním osudem, zůstává tragicky osamocen. Šolochov, stejně jako L. N. Tolstoj v románu *Vojna a mír*, vytvořil monumentální historické plátno zachycující jedno desetiletí ruské historie. Šlo však o historii – v porovnání s klasickým románem – teprve nedávno minulou, kterou měl autor *Tichého Donu* na rozdíl od Tolstého prožitou na vlastní kůži.

Děj *Tichého Donu* se odehrává mezi léty 1912 až 1922. Autor vytváří složitý a nejednoznačný obraz života donských kozáků, složený z množství žánrových obrázků, faktických údajů, osobních a oficiálních dokumentů i umělecké fikce. Mírový život kozáků, ježmuž jsou věnovány první dva díly románu, je plný barev, vůní a kozáckého folkloru. Občanská válka však rozdělila kozáky – a nejen je, ale celý ruský národ – krvavou linií. Jestliže Issak Babel literárně zobrazil občanskou válku z pohledu rudých a Bulgakov z pohle-

Rukopis *Tichého Donu*, nalezený v roce 1991.

Mladý
Šolocho.

du bílých, pak Šolocho v *Tichém Donu* spojuje oba pohledy. Vidí pravdu a omyly obou stran a objektivně je ukazuje. Nestaví se otevřeně ani na stranu rudých, ani na stranu bílých. Krutost, utrpení a smrt jsou na obou stranách.

V *Tichém Donu*, stejně jako v raných povídkách, je Šolocho spisovatelem tragické noty. Příběhovým jádrem románu je osud kozáka Grigorije Melechova. Hledání třetí cesty v době občanské války, tragického dějinného sváru dvou pravd – rudých a bílých – je jen jednou z rovin jeho složitého životního příběhu. Kromě dějinných kataklyzmat Ruska po revoluci prolíná románovým osudem Grigorije Melechova ještě jeden velmi důležitý leitmotiv: láska. Ale ani její naplnění není v Grigorijově životě jednoduché, ostatně jako všechno v jeho osudu. Podobně jako Pasternakův doktor Živago i Melechov, hledající své místo uprostřed dějinného chaosu, stojí mezi dvěma ženami, z nichž ta, která není legitimní – Axiňja – je osudová.

I když jsme se dlouhá léta mohli v učebnicích a příručkách ruské literatury v různých variantách dočíst, že Šolocho je „klasik socialistického realismu, jenž ukázal ve svých dílech zrod komunismu ve vši složitosti tohoto procesu“, závěr *Tichého Donu* připomíná

spíše finále antické tragédie. Smrtelně raněná Axiňja umírá Grigorijovi v náručí. „Nyní už neměl, proč by spěchal. Všem bylo konec. V modravé mlze za šelestu ranního suchého vánku vycházelo nad srázem slunce. Jeho paprsky stříbřily husté šedivé vlasy na Grigorijově hlavě a klouzaly po bledém a ve své nehybnosti strašném obličejí. Jako by se probudil z těžkého spánku – zvedl hlavu a spatřil nad sebou černé nebe a oslnivě zářící černý kotouč slunce.“¹⁹

Grigorij ztratil všechno, co bylo drahé jeho srdci. Závěrečná scéna románu je bolestná. K nepoznání zestárlý, zpustlý a vyčerpaný Melechov se vrací domů. Zjišťuje, že všechno mu vzala, všechno zničila nelítostná smrt. Zůstal naživu jenom nejmladší synek. „A to bylo všechno, co mu v životě zbylo, co ho ještě spojovalo se zemí a se vším tím obrovským světem, zářícím pod chladným sluncem,“²⁰ uzavírá autor svoji více než osmisetstránkovou epopej.

Příliš mladý autor

Nepředbíhejme však, neboť tato slova musí Šolocho teprve napsat. Zatím je hotova a roku 1928 opublikována první část románu.²¹ Brzy nato, během roku 1929, vychází část druhá.²² Následuje úspěch, ohromující úspěch!²³ Nadšené ohlasy kritiků i čtenářů se sypaly ze stránek novin i časopisů, byly slyšet na čtenářských konferencích. Román se stal literární událostí a byl několik měsíců v centru pozornosti médií. Noviny *Krasnaja panorama* otiskly Lunačarského stát, v níž lidový komisař pro kulturu a osvětu připodobnil román k „největším zjevením ruské literatury všech dob“.²⁴

Zatímco tisk psal o románu v superlativech a čtenáři jej houfně kupovali, v literárních kruzích zavládl jakýsi nedefinovatelný smutek. Mnozí cítili, že jejich hvězdy jakoby náhle pohasly. „Mladým géniem“ se cítili ohroženi především ti, kteří si vybudovali pevnou pozici usilovnou, ne vždy právě prvotřídní, ale ideologicky korektní literární prací. První fáma o tom, že *Tichý Don* je plagiát, vzešla tedy zcela logicky z řad tzv. proletářských spisovatelů (*rappovci*). Podle dostupných pramenů vše nasvědčuje tomu, že iniciátorem byl prozaik s neobvyklým jménem Feoktist Berezovskij.²⁵

Od třicátých let nepsal a zabýval se tím, co mu šlo mnohem lépe – stranickou činností. „Jsem starý spisovatel (bylo mu 52 let), ale takovou knihu, jako je *Tichý Don*, bych nenapsal. Cožpak lze uvěřit, že člověk, který nemá žádné vzdělání, by ve 23 letech mohl napsat tak hlubokou, tak psychologicky pravdivou knihu? Něco není v pořádku.“²⁶ Těm, kteří si lámali hlavy, odkud se tedy *Tichý Don* vzal, nabídl Berezovskij brzy vysvětlení. Ničím nepodložené, ale pro mnohé přijatelnější nežli autorství mladíka bez literárního vzdělání: Šolochov text zcižil z polní brašny neznámého bílého důstojníka zastřeného bolševiky a opublikoval pod svým jménem.

Jak je patrné, mladý autor si slávy příliš neužil. Když kampaň proti Šolochovovi přerostla rámec běžných literárních sporů a nabyla nebývalých rozměrů, vzal jej pod ochranu ten, který před nedávnem napsal předmluvu k *Donským povídkám* – v literárních kruzích respektovaný spisovatel Serafimovič. Označil iniciátory štvance proti začínajícímu spisovateli za „závistivce, kteří začali křičet, že (Šolochov) někomu ukradl rukopis“.²⁷ Jediný způsob, jak dokázat pravdu, byla analýza rukopisu románu. Předložit speciálně vytvořené odborné komisi to, co předchází vzniku každého literárního díla, natož jde-li o rozsáhlou epopej: stohy popsaného papíru. Šolochov napěchoval objemný dřevěný kufr a odvezl rukopis k posouzení pravosti do Moskvy. V dubnu 1929 byl v *Pravdě*, oficiálním stranickém tisku, opublikován otevřený dopis, v němž se pětičlenná komise²⁸ postavila za bezpartijního Šolochova a oficiálně uzavřela (brzy se však ukáže, že pouze dočasně) spory kolem autorství *Tichého Donu*. V dopise mimo jiné stálo: „Každý, dokonce i ten, kdo není zběhlý v literatuře, čtenář, jenž zná Šolochovova dříve vydaná díla, si bez námahy všimne společných rysů mezi nimi a *Tichým Donem*. Ať už jde o stylistiku, způsob psaní, způsob zobrazení postav...“²⁹

Dopisy Stalinovi

Vraťme se však zpátky na konec dvacátých let a od sporů kolem *Tichého Donu* se přesuňme k důležitějším událostem. V té době – na jaře 1929 – rozpoutal Stalin masovou kolektivizaci zemědělství, jejíž součástí

byla likvidace posledního třídního nepřítele – kulaků. Výsledkem byl hladomor. Šestadvacetiletý Šolochov jako typický ruský intelektuál s jistou mírou naivoty a romantismu, věřící, že současný „car“ nic netuší o zvěrstvích a zločinech, jež se na venkově dějí ve jménu kolektivizace, píše na počátku roku 1931 gensekovi „nejmoudřejší strany“. Několikastránkový dopis byl podrobnou statistikou mrtvých a škod a ostře kontrastoval se Stalinovými báčkami o šťastném životě v kolchozech. Končil návrhem: „Pošlete komisi do bývalého Doněckého kraje a přesvědčíte se, že to, co Vám sděluji, je pravda. M. Šolochov.“³⁰

Není známo, kdo další z mistrů pera se tehdy osmělil být takto otevřený. Podobná pravda mohla být bez problémů označena za pomluvu socialistické skutečnosti s patřičnými následky. V každém případě je tento dopis prvním v průběhu následujících dvaceti let korespondence mezi Stalinem a Šolochovem. Brzy nato, v červnu 1931, na podmoskevské dači Maxima Gorkého dochází k prvnímu osobnímu setkání mezi spisovatelem a diktátorem. Stalin, jak známo, se setkával se spisovatelem často a rád. Měl zálibu v umělecké literatuře a dokázal z přečteného citovat z paměti celé pasáže. I tentokrát měl důkladně nastudovaný Šolochovův rukopis, třetí knihu *Tichého Donu*, jejíž osud byl předmětem schůzky. Kritikové ho totiž upozorňovali, že text očerňuje sovětskou moc a přináší uspokojení nepřátelům, emigrovávším bělogvardějcům. Stalinovo rozhodnutí bylo překvapivé: přihlédl k názoru Maxima Gorkého, jenž z nějakého důvodu nabyt dojmu, že pokračování románu vyznívá ve prospěch revoluce, a vydání další knihy *Tichého Donu* podpořil.³¹ V lednu 1932 tedy vychází ke spisovatelově velké radosti třetí díl *Tichého Donu*. Zároveň s ním časopis *Novyj mir* publikuje první část Šolochovova dalšího románu *Rozrušená země*, zachycujícího kolektivizaci na Donu.³² Románu si ihned povšimli na Západě,³³ kde byl vykládán jako dílo otevřeně kritizující sovětskou moc, dokumentující krutost Stalinovy kolektivizace. Naproti tomu sovětský časopis *Novyj mir* psal: „Kniha pozvedává na duchu... Chce se nám více a lépe pracovat v kolchoze.“³⁴

V následujících desetiletích byl román *Rozrušená země* s nástupem každé nové generace stále více poli-

Solochov s Jurijem Gagarinem, Vjošenskaja, 1967.

tizován a interpretován v duchu dobových klišé jako dílo, v němž spisovatel ukázal dva proti sobě stojící tábory: „tábor socialismu a tábor buržoazně-statkářské, kulacké kontrarevoluce“.³⁵ Co dodat? Ať už je *Rozrušená země* interpretována jakkoliv, Šolochovovo vidění kolektivizace je patrné z dialogu, který korespondenčně vedl se Stalinem. Dopisy mohou sloužit jako obšírné a velmi podrobné dokumenty mapující brutální metody kolektivizace na Donu – od rabování statků po vystěhovávaní celých kulackých rodin hynoucích na ulici v litém mrazu. „V Bachkovském kolchoze vystěhovali ženu s kojencem. Celou noc chodila od stavení ke stavení a prosila, aby ji pustili s dítětem ohřát. Nepustili, báli se, aby je také nevystěhovali. K ránu dítě zmrzlo matce v náručí,“³⁶ píše Šolochov mj. ve svém patnáctistránkovém dopise Stalinovi v dubnu 1933, podrobné statistice o počtu mrtvých hladem a způsobech mučení provázejících likvidaci třídního nepřítele na vesnici.

Tyto bezpochyby občansky statečné dopisy, v nichž žádá potrestání aktérů zvěrstev a poskytnutí pomoci hladovějícím rolníkům na Donu (ve Vjošenské oblasti), píše Šolochov již jako člen komunistické strany. Vstoupil do ní dobrovolně rok předtím, v roce 1932, a zůstal členem do posledního dne svého života. V této souvislosti dodejme, že Šolochov byl v názorech na to, co se odehrávalo v zemi, heretik, nebyl však odpůrcem strany. Chtěl vidět svoji zemi silnou a krásnou. A bu-

dování socialismu a komunismu s touto vizí souviselo... Jako jeden z mála literátů třicátých let však předjímal nebezpečí výstavby „monumentálních památníků velké revoluční epochy“ a velmi kriticky a sarkasticky proti tomuto fenoménu vystupoval. Protestoval také proti dalšímu rodícímu se negativnímu jevu – „literárnímu vůdcovství“. Přesto byl v roce 1934 zvolen do předsednictva nově vzniknuvšího *Svazu sovětských spisovatelů*.

Vstup do politického života

Druhá polovina třicátých let, období, kdy se roztočila kola stalinistických procesů, znamená pro Šolochova aktivní vstup do politického života země. Roku 1937 je spisovatel navržen jako kandidát Donské oblasti do Nejvyššího sovětu SSSR (v letech 1938–1989 nejvyššího orgánu státní moci). I když mu přibýly politické povinnosti, intenzivně pracuje na dokončení posledního dílu románu *Tichý Don*. Málem k tomu však nedošlo.³⁷ Z archivních materiálů je zjevné, že pracovníci NKVD, všemocné sovětské tajné policie, shromažďovali na Šolochova kompromitující materiál a snažili se ho na Ježovův³⁸ příkaz zlikvidovat. Šolochov dráždil nejen tím, že stvořil „odpadlíka revoluce“ Grigorije Melechova, ale také svými dopisy Stalinovi, v nichž vznášel řadu obvinění proti pracovníkům NKVD.³⁹ Už Ježovův předchůdce na postu šéfa NKVD Henrich Jagoda⁴⁰ říkal Šolochovovi, že je „kontrarevoluční spisovatel“, a mnohoznačně se přitom usmíval.⁴¹

Vraťme se však zpátky ke spisovatelově tvorbě. Poslední díl *Tichého Donu* je hotov. Píše se rok 1940. Spisovateli je třicet pět let. Koncem ledna odjíždí Šolochov do Moskvy s dopisem Stalinovi. Byl krátký. Informoval v něm Josifa Vissarionoviče, že román je dokončen, a žádal, aby ho přijal k osobnímu setkání.⁴² Spisovatel očekával nepříjemnosti ze dvou důvodů: Melechov se nestal bolševikem; v závěru románu se neobjevil obraz Stalina ani jeho jméno. Přesto doufal, že i tentokrát, stejně jako v roce 1931, si Stalin rukopis přečte a stejně jako tenkrát odvrátí zákaz publikace „nejednoznačného“ díla. Stalin, aniž si rukopis přečetl, postoupil závěrečný díl románu rovnou do tisku. Nyní již zbývalo vydat všechny díly *Tichého Donu* knižně

jako jeden celek. Šolochova čekala obrovská, pro každého spisovatele však radostná práce – finální autorské čtení. Rány, které románu uštedřili redaktoři a cenzori, byly bolestivé. Zmizela místa zachycující krajnosti revoluce i občanské války, zmizely ideologicky nežádoucí pasáže, zmizely celé postavy a některým z těch, co zůstaly, bylo poupraveno myšlení. (Celkem bylo v románu učiněno více než deset tisíc zásahů, redakčních úprav a textových škrtnů.)⁴³

Vydání *Tichého Donu* rozštěpilo čtenářskou i spisovateelskou obec na dvě části. Příčinou byl Grigorij Melechov, který navzdory redakčním zásahům zůstal v románu jako nejednoznačná postava, nad níž se vznášel stín stalinského ortelu – cizí lidu! O to větším překvapením bylo, když 16. března 1940 všechna sovětská média slavnostně oznámila zprávu, že románu *Tichý Don* bylo přiřknuto nejvyšší literární ohodnocení v zemi, o jehož udělení rozhodoval sám diktátor – Stalinova cena. Ocenil Stalin nadčasovou epopej jako člověk s vytříbeným literárním vkusem? Povznesl se nad politiku, jelikož byl sečtělý a měl cit pro literaturu? Nebo rozhodl v rozporu s názorem komise, aby demonstroval, že i mimo politický život země je to on, kdo má poslední slovo? O důvodech můžeme dnes jen spekulovat.

Válečný korespondent

22. června 1941 vstupují německá vojska na území Sovětského svazu. Den nato věnuje Šolochov Stalinovu cenu za román *Tichý Don*, finanční částku v hodnotě sto tisíc rublů, na účet fondu obrany země.⁴⁴ O dva týdny později odjíždí na frontu jako válečný korespondent novin *Pravda* a *Krasnaja zvezda*. V září nakrátko opouští frontu a vrací se do redakce. Ihned píše Stalinovi dopis, v němž žádá o schůzku. „...Osobně bych Vám chtěl sdělit řadu skutečností, jež mají velmi důležitý význam pro obranu země...“⁴⁵ Dopis zůstal, jak jinak v tuto vypjatou dobu, bez odpovědi, k setkání nedošlo.

Válka přinesla spisovateli mnoho materiálu k tvorbě. Vzala mu však matku, která zahynula při bombardování Vjošenské, na frontě zmizel beze stopy Šolochovův blízký přítel, spisovatel Kudašev. Jako válečný

zpravodaj prošel Šolochov peklem mnoha bitev. Viděl vypálená města, tisíce mrtvých a zmrzačených lidí. Jeho črty a fejetony o těžkých bojích, dávající lidem v týlu naději a víru ve vítězství, byly populární. Mezi těmito drobnými prózami zaujímá výsadní postavení povídka *Škola nenávisti* (1942), jež byla jakýmsi předstupněm k nedokončenému románu *Bojovali za vlast* (zůstal nedokončený, aktualizovaný rukopis spisovatel krátce před smrtí spálil). Kapitoly z románu byly v květnu 1943 otiskovány na stránkách *Pravdy*. Uváděly čtenáře do atmosféry frontových dní, napjatých bojů druhého roku veliké války, kdy Rudá armáda ustupovala nepříteli a vojáci zakoušeli hořkost porážek.

Když skončila válka, Šolochov byl demobilizován z armády s hodností plukovníka. Vrací se zpátky na Don do Vjošenské, kde se s rodinou pokouší žít v ruinách, které zbyly z jejich rozbombardovaného domu. Před rodinou i miliony čtenářů se cítí jako veliký dlužník. Jeho dva romány – *Rozrušená země* a *Bojovali za vlast* – zůstávají stále nedokončené. Čtenáři mu však zachovávají přízeň, ostatně stejně jako moc. Stalin je k Šolochovovi nadále přívětivý jako před válkou. Prostřednictvím svého hlavního ideologa Ždanova mu nabízí post předsedy Svazu sovětských spisovatelů. (Místo stávajícího předsedy Fadějeva, který už byl přesycen rolí nejvyššího literárního úředníka a toužil psát.) Šolochov, vědom si toho, že by ztratil čas k tvorbě, nabídku odmítá.⁴⁶ Takové rozhodnutí pochopitelně nebylo příliš diplomatické. Odmítnutím vysoké funkce se nezbavil společenských závazků ani byrokratických povinností, jež pro něj byly z rozhodnutí strany přichystány. Pomyslným políčkem za nerozumné nakládání s přízní moci bylo, že Stalin nechal v červnu 1947 bez povšimnutí spisovatelův dopis s naléhavou prosbou, aby mohl společně se ženou na krátkou dobu vycestovat do Švédska a vyzvednout si valuty za překlady svých knih vydaných na Západě.⁴⁷

Stalinova kritika

Konec čtyřicátých let je obdobím, kdy se nad Šolochovem začínají stahovat černé mraky. V říjnu 1949⁴⁸ otiskují noviny *Pravda* ukázkou z dvanáctého dílu *Sebraných spisů J. V. Stalina*. Mimo jiné také dvacet let

starý Stalinův dopis (1929) s poznámkou, že „vynikající spisovatel naší doby soudruh Šolochov se dopustil v *Tichém Donu* řady velmi hrubých chyb“.⁴⁹ Šolochov se s tak kategorickým, zároveň však velmi vágním výpadem proti románu těžko vyrovnával. Počátkem ledna 1950, v době novoročních svátků, se dopisem obrací na Stalina a velmi ho prosí, aby mu vysvětlil, jakých konkrétních chyb se dopustil. „Vaše pokyny bych zohlednil při úpravě románu k dalším vydáním,“ snažil se Šolochov o maximální loajalitu. Nechápal, proč se Stalin k románu, kterému sám před pár lety udělil nejvyšší literární cenu, nečekaně otočil zády. Věděl však, že nenadále zveřejnění Stalinovy kritiky může znamenat nejen konec jeho literární kariéry, ale že může fatálně ovlivnit jeho další život. Stalin, stejně jako v případě Šolochovovy žádosti o cestu do Švédska, neodpověděl.

Bylo to naposledy, co se spisovatel obrátil na Stalina. Od té doby už mu žádný dopis nenapsal. Jejich korespondence skončila. Svérázným epilogem k ní bylo psaní *Sbohem, otče!*, jímž spisovatel reagoval na Stalinovu smrt. Vyšlo v *Pravdě* 8. března 1953, tři dny po diktátorově smrti. V porovnání s mnohastránkovými projevy žalu nad smrtí „velkého člověka a humanisty“ ze strany jiných významných ruských i zahraničních spisovatelů byla Šolochovova stať stručná a emočně střídma.

Šolochov s Nikitou Chruščovem na mítinku ve Vjošenské, 1959.

Stalinova smrt pravděpodobně zachránila *Tichý Don* před dalšími redakčními úpravami, jež v souladu s panujícím kultem osobnosti spěly k vytvoření kapitoly oslavující diktátora. Když na konci roku 1953 román znovu vyšel, zmizela z něj sice místa pojednávající o kozáckých požadavcích samosprávy, heroický obraz Stalina v něm však čtenáři nenašli. (Tato verze se stala kanonickou až do roku 1995, kdy byl pod redakcí V. Petelina poprvé vydán původní text románu z roku 1941, obsahující jen ty zásahy, které patřily Šolochovovi.)

Bez Stalina

Čtvrt století Stalinovy vlády bylo čtvrtstoletím spisovatelových kontaktů na nejvyšší úrovni s těmi, kteří i po diktátorově smrti zůstávali nadále u moci. Na památném XX. sjezdu KSSS si v únoru roku 1956 Šolochov se smíšenými pocity vyslechne Chruščovovo šokující vystoupení *O kultu osobnosti a jeho důsledcích*. Sám vystoupí s referátem kritizujícím přežívající stalinistické tradice v životě Svazu spisovatelů. Tím své kolegy z řad uvědomělých, leč umělecky nepřilíš zdatných, kteří rozhodně neměli v úmyslu nic na zaběhnutém systému byrokratického řízení literatury měnit, pochopitelně nepotěší. Pamětníci jednání tohoto období se shodují, že Šolochov často narušoval jednodušnost rozhodnutí ať už stranického, či spisovatelského grémia. Není náhodou, že právě z tohoto období najdeme v Šolochovově složce archivních materiálů na ÚV mnoho „alkoholových udání“, hlášení uvědomělých informátorů upozorňujících, že soudruh Šolochov „soustavně pije“, a že i když dlouhou dobu nevytvořil nic nového, čtenáři mají obavy o jeho zdraví.⁵⁰ Dnes stěží zjistíme, do jaké míry se tato hlášení zakládala na pravdě, či zda jejich pisatelé byli příslušným způsobem „motivováni“ a patřili do sítě spolupracovníků bezpečnostních složek. Nutno dodat, že bychom v sovětských dobách stěží našli v nejvyšších mocenských strukturách někoho, kdo nějakým stadiem alkoholismu netrpěl. Nucená léčba pod dohledem ÚV strany však byla nařizována jen některým. Zpravidla těm, kteří se stávali nepohodlnými. Chruščov příliš nevěřil zprávám o Šolochovově pití. Věděl, že se ÚV snaží eliminovat

jeho vliv, obává se jeho „kozáckého“ temperamentu a nezvladatelnosti. Skutečnost, že vztahy mezi Chruščovem a Šolochovem byly korektní, snad by se dalo říci, že i přátelské, výmluvně dokládá například fakt, že v roce 1960 navštívil Šolochov společně s Chruščovem USA, ale třeba i to, že Chruščov býval ve Vjošenské častým spisovatelovým hostem. Od roku 1961 byl Šolochov také členem ÚV KSSS.

Druhá polovina padesátých let je také posledním obdobím, kdy o sobě Šolochov, čerstvý padesátník, dává znovu vědět jako aktivní literární tvůrce. V roce 1957 vychází novela *Osud člověka*, jedno z nejpůsobivějších děl sovětské poválečné literatury, zachycující téma tragického osudu ruských zajatců během Velké vlastenecké války. Šolochov byl první sovětský spisovatel, jenž se osmělil zaštitit svojí autoritou válečné zajatce mající na sobě Stalinovo stigma zrádců. Jako člověk vychovaný kozáckými tradicemi, s vlastní válečnou zkušeností se zastal těch, kteří se ctí plnili vojenskou povinnost a ocitli se v zajetí, protože neměli jiné východisko: byli ranění, obklíčeni, špatně vyzbrojeni nebo se nepříteli vzdalo velení jejich jednotky.

Laureát Nobelovy ceny

Zmínili jsme již, že Šolochov byl pro soudruhy ze stranického aparátu i z vedení svazu spisovatelů „nezvladatelný“, jeho reakce zpravidla nekorespondovaly s tím, co se od něj očekávalo. Dnešním novinářským jazykem bychom jej nazvali nejspíše „neřízenou střelou“. Například v době vrcholící „antipasternakovské“ kampaně z Paříže volal po vydání *Doktora Živaga*.⁵¹ V šedesátých letech odmítl podepsat kolektivní kritický dopis proti redaktorům časopisu *Novyj mir* A. Tvardovskému a A. Solženicynovi. Naopak podpořil publikaci Solženicynova *Jednoho dne Ivana Denisoviče* (1962), autobiografické etudy ze života jednoho z vězňů sovětského lágru nucených prací. V této souvislosti dodejme, že když se jednalo o tom, zda přisoudit *Jednomu dni Ivana Denisoviče* Leninovu cenu, Šolochov se postavil proti. Tady zřejmě také začala animozita režimu vzdorujícího autora lágrové literatury vůči spisovateli, která po Solženicynově vyhoštění ze země (1974) narostla do nebývalých rozměrů a vyvrcholila

Šolochov přebírá Nobelovu cenu, Stockholm, 1965.

rozpoutáním další vlny kampaně zpochybňující Šolochovovo autorství *Tichého Donu*. Solženicyn, který v padesátých letech napsal Šolochovovi osobní dopis, v němž vyjádřil k jeho spisovatelskému umění obdiv – nazval ho velkým spisovatelem –, se stane Šolochovovým úhlavním nepřítelem, hlavním iniciátorem další vlny antišolochovské kampaně. O těchto událostech, až přijde jejich čas, bude ještě zmínka.

Zatím nic nenasvědčovalo tomu, že kolem *Tichého Donu* existuje nějaký problém. Na konci roku 1965 je šedesátiletému Šolochovovi švédskou Královskou akademií věd udělena Nobelova cena za literaturu – „za uměleckou sílu a hodnotu eposu o donských kozácích v epoše, která byla pro Rusko přelomová“. Je třeba dodat, že toto nejvyšší mezinárodní uznání v oblasti literární tvorby bylo v Šolochovově případě hned ze dvou důvodů výjimečné. Bylo to poprvé, co byla Nobelova cena udělena za jedno dílo (*Tichý Don*), a nikoliv za celoživotní tvorbu. Mimo to byl Šolochov prvním z řad ruských nositelů Nobelovy ceny za literaturu (před ním to byli spisovatelé Bunin, Pasternak, po něm

Solženicyn, Brodskij), jenž se nenacházel v konfliktu s mocí a obdržel ji v souladu s vůlí ÚV strany.⁵²

Když pominuly oslavy, nastal pro Šolochova, jenž v tomto období již prakticky literárně netvoří, rutinní kolotoč stranických povinností. Na přelomu března a dubna 1966 se koná XXIII. sjezd strany. Spisovatel jako delegát sjezdu vystupuje na tribunu a pronáší řeč, o níž ještě téhož večera věděla celá intelektuální Moskva. Popudil proti sobě ostrou kritikou disidentů. I když konkrétní jména nenazval, všichni věděli, že má na mysli spisovatele Andreje Siňavského a Julie Daniela. V soudním procesu, mnohými spisovateli považovaném za nezákonný, byli za „antisovětskou agitaci a propagandu“ odsouzeni k sedmi a pěti letům nápravně pracovního tábora. „...Stydím se za ty, kteří podvedli vlast a pošpinili, co je nám nejsvětější. Jsou amorální. Stydím se za všechny, kteří se je snaží hájit...“,⁵³ hřímal Šolochov od řečnického pultu. Šolochovova řeč dodnes nebyla zapomenuta. V rámci objektivy dodejme, že Šolochovovy intervence na nejvyšších místech na záchranu „nepřátel lidu“, tvořící podstatnou část jeho kontaktů se Stalinem, zapomenuty byly.⁵⁴

Poslušný mluvčí režimu

Šolochovovo vystoupení na XXIII. sjezdu strany, horlící proti těm, kteří „špiní vlast“, představuje ve vývoji spisovatelovy osobnosti zlomový moment. Nezvladatelný kozák, jehož se ÚV ještě nedávno obával, se mění v poslušného zastávce a podle potřeby mluvčího režimu. Jako důkaz prudkého názorového zvratu uveďme následující příhodu. V září roku 1967 píše z Vjošenské dopis sekretariátu Svazu sovětských spisovatelů, v němž se lze mimo jiné dočíst, že po přečtení Solženicynova románu *V kruhu prvním* mu nezbyvá než považovat autora za duševně nemocného, jenž „nevydržel těžké útrapy odsouzeného a pomátl se na rozum“. [...] „Je-li Solženicyn psychicky normální,“ psal dále Šolochov, „pak je to otevřeně zlý a antisovětský člověk.“⁵⁵ Na závěr připojil doporučení, aby byl Solženicyn vyloučen ze Svazu sovětských spisovatelů, k čemuž také v roce 1969 došlo.

Solženicyn si musel počkat celých sedm let, než mohl náležitě reagovat. První, co po deportaci ze So-

větského svazu učinil, bylo rozpoutání antišolochovské kampaně, které se dostalo velké, dalo by se říci celosvětové pozornosti. Roku 1974 v Paříži vychází Solženicynovým vlastním nákladem a s jeho předmluvou útlá knížečka *Stremja Tichogo Dona*, jejíž autor byl označen jako *D**.⁵⁶ Kniha obsahovala hypotézu založenou na nepodložených smyšlenkách, že text prvních dvou dílů *Tichého Donu* a také některé kapitoly třetího dílu napsal donský kozácký spisovatel Fjodor Krjukov. Šolochov byl uznán pouze jako autor závěrečného dílu epopeje.⁵⁷ Skandál získal mezinárodní rozměr: vždyť šlo o nositele Nobelovy ceny, proti němuž vznášel obvinění jiný nositel Nobelovy ceny.⁵⁸

Podíváme-li se na možné příčiny, proč se Solženicyn stal Šolochovovým úhlavním nepřítelem, zjistíme, že je jich několik a jsou lidsky pochopitelné: tvůrčí soupeření, protikladné politické postoje, Šolochovovo odmítavé hodnocení Solženicynovy tvorby. Bylo by nepochybně čtenářsky zajímavé sledovat vývoj vztahu obou velikánů, jenž začal jako přátelství a skončil nesmiřitelnou vzájemnou nenávistí. V naší stati však již není na podrobnější výklad tohoto příběhu prostor.

Poslední léta

Solženicynem vyprovokovaný skandál kolem autorství *Tichého Donu* ne zrovna radostně zahájil poslední desetiletí spisovatelova života. Kromě antišolochovské kampaně doléhají na stárnoucího spisovatele (překročil sedmou desítku věku) nemoci a obavy o další osud země, jejíž ekonomika i kultura jsou poznamenány léty brežněvovské stagnace. Vždy byl zvyklý dopisovat si s mocí, jež až na pár výjimek ke konci Stalinovy vlády nezůstávala k jeho připomínkám hluchá. V březnu 1978 tedy píše generálnímu tajemníkovi strany L. I. Brežněvovi. Tón dopisu, mnohem smířlivější, než byly někdejší připomínky adresované Stalinovi, ÚV strany velmi popudil. Politbyro dopis dlouho studovalo a nakonec poslalo soudruhu Šolochovovi písemnou odpověď, že se ve svém kritickém pohledu na socialistickou kulturu a socialistickou skutečnost mylí. Tím se prakticky uzavírá aktivní kariéra Šolochova – veřejného a stranického činitele. Ostatně většinu času již

Šolochov s manželkou na lovu poblíž Vjošenské, 70. léta.

stejně tráví jen na Donu s rodinou ve Vjošenské. Občas napíše publicistickou stať, ale většinu času věnuje tomu, že vrací text *Tichého Donu* do původní podoby, tedy do podoby před redakčními a cenzorskými zásahy. Sil, jež jsou potřeba k tvorbě, se mu však už nedostává. K prodělané mozkové mrtvici (1979) a diabetu se přidává obvyklá diagnóza silných kuřáků nekvalitních cigaret – rakovina hrtanu. 21. února 1984 krátce po půlnoci doma ve Vjošenské umírá. Rozloučení se zesnulým proběhlo jako ceremoniál, jímž je vzdávána pocta nejvyšším stranickým a státním činitelům: smuteční shromáždění v Paláci kultury, hudba Čajkovského, čestná stráž, rakev vezená na dělostřelecké lafetě.

V Americe Harrison Salisbury,⁵⁹ první pravidelný poválečný korespondent *New York Times* v Moskvě, napsal: „Při všech našich ideologických neshodách považuji Michaila Šolochova za opravdu velkého spisovatele...“⁶⁰ I když v českém prostředí patřil Šolochov spíše k opovrhovaným symbolům brežněvovského neostalinismu, *Tichý Don* – na rozdíl např. od Gorkého *Matky* – zneuctíván ani parodizován nikdy nebyl.

Epilog

Na závěr dodejme, že počátkem devadesátých let byly v bytě po spisovateli Kudaševovi nalezeny rukopisy prvních dvou dílů *Tichého Donu* (ty, jež v roce 1929

Šolochov předkládal komisi). Jako první byl o vyjádření stanoviska k této skutečnosti, otvírající znovu téma autorství románu, požádán Alexandr Solženicyn. Ten vzkázal, že je zaneprázdněn, a odmítl nález jakkoli komentovat. V roce 1999 byly rukopisy po složitých jednáních s rodinou spisovatele Kudaševa vykoupeny za podpory prezidenta Putina ruskou vládou. Tým odborníků provedl grafologickou, textologickou a identifikační expertizu (ověření, zda odpovídá stáří rukopisu). Výsledky všech tří expertiz hovořily ve prospěch Šolochova.⁶¹

Otázka autorství *Tichého Donu* však i nadále zůstává tématem bouřlivých diskusí. Při jejím řešení hrají v neposlední řadě roli osobní i politické sympatie či antipatie jak ze strany odpůrců, tak ze strany příznivců Šolochovova autorství.

Poznámky:

¹ A. S. Sekretov (1885–1930), generál bílé armády, popraven roku 1930.

² Situace na Donu byla tragická. *Veliký hlad* roku 1921 (nepoužívalo se slovo *hladomor*!), který se táhl od Uralu přes Volhu až do hloubi evropského Ruska, usmrtil miliony lidí. Sovětská vláda měla za to, že stačí *hlad* připsat na vrub suchu a pomlčet o krutém okrádání rolníků o osivo.

³ Petelin, V.: *Michail Aleksandrovič Šolochov. Žizň. Ličnost. Tvorčestvo*. Chronika 1905–1984. RIC MGOPU im. M. A. Šolochova, Moskva 2006, s. 23.

⁴ *Russkije pisateli XX veka*. Bibliografičeskij slovar v dvuch častach. Část 2. Prosveščeniye, Moskva 1998, s. 610.

⁵ *Nová ekonomická politika (NEP)* byla politika omezeného soukromého podnikání zahájená sovětskou vládou (Leninem) v březnu 1921 po 10. sjezdu komunistické strany.

⁶ Ležněv, I.: *Put' Šolochova*. Moskva 1958, s. 383. (Těž In: *Russkije pisateli XX veka*, c. d., s. 610.)

⁷ 11. ledna 1924.

⁸ Marie Gromoslavská byla dcerou bývalého atamana stanice.

⁹ <http://lib.ru/PROZA/SHOLOHOW/rodinka.txt>

¹⁰ Alexandr Serafimovič (1863–1949), ruský prozaik. Pocházel z rodiny kozáckého důstojníka Donského vojska. Působil v časopisech *Oktjabr*, *Tvorčestvo*. Věhlas mu přinesla románová epopej z občanské války *Železný proud* (*Železnij potok*, 1924).

¹¹ Osipov, V. O.: *Šolochov*. Molodaja gvardija, Moskva 2005, s. 50.

¹² *Izvestija*. 1938, 18. 1.

¹³ Vzpomínají na to mnozí Šolochovovi přátelé (např. N. Stalskij v knize *Druzja-pisateli*). Ti, kteří měli přístup k emigrantské literatuře, mu sháněli knihy kozáků vydané za hranicemi, zápisky generálů a atamanů, deníky, v nichž důstojníci

přiznávali krach bílého hnutí a se zničující kritikou útočili na velitele Dobrovolnické armády, na jejich neschopnost.

¹⁴ Vasilij Kudašev (1902–1944), ruský sovětský spisovatel.

¹⁵ Dopis Vasiliji Rjachovskému z 19. října 1927. (RGALI, f. 422, op. 1, jed. chr. 176, l. 13.) In: Petelin, V.: *Žizň Šolochova*. Centropoligraf, Moskva 2005, s. 199.

¹⁶ Šlo o první časopisecké vydání románu v časopise *Oktjabr*. Prijma, K.: *S vekom naravne*. Rostov na Donu 1981, s. 173.

¹⁷ Prijma, K.: *S vekom naravne*, c. d., s. 173.

¹⁸ Viz prof. M. Mikulášek. In: Pospíšil, I. a kol.: *Slovník ruských a ukrajinských spisovatelů*. Libri, Praha 2001, s. 567.

¹⁹ Šolochov, M.: *Sočiněnija*. Knižnaja palata, Moskva 2000, s. 862. (Překlad I. R.)

²⁰ Tamtéž, s. 864. Vycházíme z první redakce románu. Další redakce z let 1953, 1965 jsou deformovány proti původnímu textu jak jazykově, tak stylisticky.

²¹ Nejdříve v časopise *Oktjabr*, poté v nakladatelství *Moskovskij rabočij*, ve velmi levné úpravě.

²² Za dodržení stejného algoritmu obohaceného ještě o vydání v populární edici prestižního *Gosizdatu*.

²³ Román vyvolal zájem i v zahraničí. Němci uzavřeli smlouvu na překlad a vydání *Tichého Donu*. (Dále byl román přeložen velmi rychle do dalších světových jazyků včetně hebrejštiny.) Režiséri Pravov a Preobraženská uzavřeli smlouvu na natáčení filmu podle románové předlohy a dávají se do práce (filmy I. Pravova byly ve třicátých letech kasovními úspěchy *Mosfilmu*). V roce 1931, po kritice filmu *Tichý Don* ze strany *Asociace pracovníků revoluční kinematografie (Asociacija revoliucionnoj jинematografii ARRK)*, byl Pravov, jenž neuznal své „chyby“, obviněn, že se přiklonil k revolučnímu křídlu v kinematografii, a byl z organizace vyloučen.

²⁴ *Krasnaja panorama*, 1929, č. 1.

²⁵ Feoktist Alexejevič Berezovskij (1877–1952), ruský sovětský prozaik, revolucionář, stranický činitel.

²⁶ Suchich, S. I.: *Spory ob avtorstve Tichogo Dona*. Ki Tizdat, Nižnij Novgorod 1999, s. 7.

²⁷ Dopis z 12. 5. 1929 adresovaný P. E. Bezrukich. Serafimovič, A.: *Sobranije sočiněnij v 7 tt*, sv. 7, Moskva 1960, s. 550.

²⁸ Spisovatelé Serafimovič, Fadějev, Stavskij, dramatik Kiršon a vedoucí RAPP Averbach, který měl velmi blízko k ÚV KSSS.

²⁹ Osipov, V. O.: *Šolochov*, c. d., s. 83. Dodejme, že jeden ze spisovatelových krajanů, Alexandr Solženicyn, byl v té době ještě příliš malý na to, aby četl *Pravdu*, ale zvěsti o plagiátu, jak se nechal za několik desetiletí slyšet, se mu vryly do paměti a z nějakého důvodu je použil proti svému kolegovi spisovateli Šolochovovi.

³⁰ *Pisatel i vožd'*. *Perepiska M. A. Šolochova s I. V. Stalinym 1931–1950 gody*. Raritět, Moskva 1997, s. 26.

³¹ O pár let později Stalin názor změnil a bude ji kritizovat. To však zatím nikdo z aktérů schůzky netuší.

³² Druhý díl *Rozrušené země* bude dokončen a opublikován až o 27 let později, roku 1959!

³³ Podrobněji včetně citátů ze západoevropského tisku viz Osipov, V. O.: *Tajná žizň Michaila Šolochova*. Raritět, Moskva 1995, s. 64.

³⁴ *Novyj mir*, 1935. In: Osipov, V. O.: *Tajná žizň Michaila Šolochova*, c. d., s. 65.

³⁵ Osipov, V. O.: *Tajná žizň Michaila Šolochova*, c. d., s. 66.

³⁶ Dopis ze 4. dubna 1933. In: *Pisatel i vožd'*, c. d., s. 28–58.

³⁷ Šolochov vyprávěl příhodu, jež ho téměř stála život, následovně. Když se po jednom z literárních večerů konaném v Moskvě vracel do hotelu, nabídl mu Bulanov, jeden z odpovědných pracovníků, odvoz. Cestou ho pozval k sobě domů na večírek. Když dorazili do bytu, ukázalo se, že hosté už dávno odešli. Bulanov tedy spisovateli nabídl alespoň vodku a rozdělil se s ním o poslední sardinku, která zůstala v konzervě na stole. Sám se však ničeho nedotkl a odvezl Šolochova do hotelu. Brzy nato se udělalo spisovateli velmi zle a přivolaná rychlá záchranná služba ho odvezla do „kremlovky“ – speciální kremelské nemocnice, té, v níž roku 1926 zemřel za záhadných okolností na operačním stole maršál Rudé armády Michail Frunze. Rychle stanovená diagnóza zněla: appendix; je bezpodmínečně nutná okamžitá operace. Šolochov už ležel na operačním stole, když si mezi skupinkou lékařů všiml ženy, jejíž oči jako by ho prosily: „Nedávej souhlas! Vstávej! Uteč!“ Operaci nakonec odmítl. Když ho odvezli zpátky do hotelu, podstoupil výplach žaludku. Otrava byla zažehnána.

³⁸ Nikolaj Ježov (1895–1940, zastřelen), šéf NKVD v letech 1936–1938.

³⁹ Šentalinskij, V.: Ochota v revzapovednike. In: *Novyj mir*, 1998, č. 11, s. 182.

⁴⁰ Henrich Jagoda (1891–1938, zastřelen), šéf NKVD v letech 1934–1936.

⁴¹ Podrobněji viz Suchich, S. I.: *Spory ob avtorstve Tichogo Dona*, c. d., s. 12–15.

⁴² *Pisatel i vožd'*, c. d., s. 129–130.

⁴³ Dodejme jen, že část pasáží vyjmutých cenzory stačil Šolochov v posledním roce života do textu vrátit. Zbytek dokončil po spisovatelově smrti *Institut světové literatury M. Gorkého*.

⁴⁴ Text telegramu maršálu Timošenkovu viz Šolochov, M.: *Sočiněnija*, c. d., s. 1165. (Vojennaja publicistika.)

⁴⁵ Dopis z 2. září 1941. In: *Pisatel i vožd'*, c. d., s. 136.

⁴⁶ Poděkoval Ždanovovi zdvořile za nabídku, ale odmítl ji poněkud kuriózně s tím, že má již koupený lístek do Rostova a za tři hodiny mu odjíždí vlak...

⁴⁷ Text dopisu viz *Pisatel i vožd'*, c. d., s. 138.

⁴⁸ In: *Pravda*, 1949, 10. října.

⁴⁹ *Pisatel i vožd'*, c. d., s. 383.

⁵⁰ Podrobněji viz Osipov, V. O.: *Tajná žizň M. Šolochova*, c. d., s. 301.

⁵¹ Tady je zpráva z ÚV: „Je třeba soustředit pozornost na Šolochova, nelze připustit podobná prohlášení, jež jsou v rozporu s našimi zájmy.“ In: Šolochov, M.: *Sočiněnija*, c. d., s. 1196.

⁵² Navzdory tomu spisovatelova děkovaná řeč obsahovala kromě dobové fráze, že chce být bojovníkem za mír na celém světě, také odkaz na evangelium. Z toho lze usuzovat, že ti, kteří mu řeč předem kontrolovali, nebyli příliš důslední, anebo si Šolochov svévoleně řeč pozměnil.

⁵³ Osipov, V. O.: *Tajná žizň M. Šolochova*, c. d., s. 340.

⁵⁴ Šlo o osobnosti z řad spisovatelů i těch, jejichž jména nám mnoho neříkají. Podrobněji jsou zmapovány např. v publikacích Kozlova: *M. A. Šolochov. Vremena i tvorčestvo* či Osipova: *Tajnaja žizn' M. Šolochova* (viz seznam použité literatury).

⁵⁵ Dopis z 8. září 1967. Dostupné na WWW: <http://feb-web.ru/sholokh/texts/shp/> nebo také Suchich, S. I.: *Spory ob avtorstve Tichogo Dona*, c. d., s. 20.

⁵⁶ Teprve v roce 1990 vydavatel knihy Nikita Struve odhalil, že knihu napsala Irina Medveděvová-Tomaševská, žena literárního vědce Borise Tomaševského, která se stejně jako její muž zabývala literární vědou. Podrobněji viz Struve, N.: Vzgljad iz Pariža. In: *Litěraturnaja gazeta*, 1990, 1. května.

⁵⁷ O rok později (1975) vychází – taktéž v Paříži – kniha historika Roje Medveděva *Kam teče Tichý Don?*, v roce 1976 znovu vydaná v Anglii. Autor v ní rozvíjel a upřesňoval hypotézu D* a Solženicyna. Solženicyn už na tiskové konferenci ve Stockholmu roku 1974 vyložil své základní teze a argumenty, zpochybňující Šolochova jako spisovatele a autora *Tichého Donu*.

⁵⁸ Solženicyn dostal Nobelovu cenu za literaturu v roce 1970, na rozdíl od Šolochovovy kandidatury bez nadšení ze strany ÚV KSSS.

⁵⁹ Harrison Evans Salisbury (1908–1993), žurnalista, nositel Pulitzerovy ceny (1955). Po roce 1945 byl prvním pravidelným poválečným korespondentem New York Times v Moskvě.

⁶⁰ Osipov, V. O.: *Šolochov*, c. d., s. 617.

⁶¹ Už v roce 1984 provedl tým norských a švédských literárních vědců pod vedením profesora Geira Kjetsy (1937–2008, překladatel ruské literatury do norštiny, autor mnoha biografí ruských klasiků, člen Norské akademie věd) grafologickou a textologickou expertizu, jejíž výsledky svědčily pro Šolochovovo autorství. Bez originálu rukopisu však zůstával stále velký prostor k pochybnostem.

Použitá literatura:

Černý, V.: *Tvorba a osobnost*, II. Odeon, Praha 1993.

D*: *Stremja Tichogo Dona*. YMCA–PRESS, Paris 1974.

Gluškov, H. I.: *Pravda i lož o M. A. Šolochove. Objektivnoje Literaturovedenije protiv skandalnogo. Sbornik stat'ej*. RostIzdaT, Rostov na Donu 2004.

Groznova a kol.: *Russkije pisateli XX vek. Bibliografičeskij slovar v dvuch častach*. Prosveščeniye, Moskva 1998.

Kolodnyj, L. E.: *Kak ja našel Tichij Don*. Golos, Moskva 2000.

Kotovčichina, N. D.: *Epičeskaja proza M. A. Šolochova v russkom literaturnom processe XX. veka*. Izdatelskij dom Taganka, Moskva 2004.

Kozlov, A. I.: *M. A. Šolochov. Vremena i tvorčestvo po archivam FSB*. Izdatelstvo Rostovskogo universiteta. Rostov na Donu 2005.

Makarov, A. G. a kol.: *Zagadki i tajny Tichogo Dona*. AIRO–XXI, Moskva 2010.

Makarov, A. G., Makarova, S. E.: *Cvetok–Tatarnik. V poiskach avtora Tichogo Dona. Ot M. Šolochova k F. Krjukovu*. AIRO–XX, Moskva 2001.

Suchich, S. I.: *Spory ob avtorstve Tichogo Dona*. KiTizdat, Nižnij Novgorod 1999.

Murin, Ju. M.: *Pisatel i vožd'. Perepiska M. A. Šolochova s I. V. Stalinym. 1931–1950 gody*. Raritet, Moskva 1997.

Osipov, V. O.: *Šolochov. Molodaja gvardija*, Moskva 2005.

Osipov, V. O.: *Tajnaja žizn' Michaila Šolochova*. Raritet, Moskva 1995.

Petelin, V.: *Žizn' Šolochova. Tragedija russkogo genija*. Centrpoligraf, Moskva 2002.

Petelin, V.: *Michail Aleksandrovič Šolochov. Žizn'. Ličnosť. Tvorčestvo*. RIC MGOPU im. Šolochova, Moskva 2006.

Pospíšil, I. a kol.: *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Libri, Praha 2001.

Slavistické reminiscence. Výbor z textů Jiřího Fraňka. Národní knihovna ČR, Praha 2011.

Šolochov, M. M.: *Ob otce. Očerki-vospominanija raznyh let*. Sovetskij pisatel, Moskva 2004.

Šolochov, M. A.: *Sočiněnija*. Knižnaja palata, Moskva 2000.

Vasiljeva, V.: *Šolochov i ruskoje zarubežije*. Algoritm, Moskva 2003.

Ivana Ryčlová, literární historička, překladatelka, zabývá se dějinami ruské literatury a dramatu 20.–21. století a literárněhistorickými aspekty vztahu tvůrčí osobnosti a totalitního systému.

Rudý dadaista, hodnost „propaganda“

George Grosz, dada a bolševická revoluce

FRANTIŠEK MIKŠ

Génius Svobody s pannou Evropou
jsou spolu zasnoubeni,
leží si v náručí, vnoření
do prvního políbení.

(Heinrich Heine, *Německo: Zimní pohádka*¹⁾)

„Dada neznamená nic.

Pomocí ničeho chceme změnit svět.“

Richard Huelsenbeck²

Demokratičtí představitelé výmarské republiky, jež vznikla v listopadu 1918 na poválečných troskách vilémovského Německa, byli od počátku ve svízelné situaci. Válka rozbila starý řád, země byla hospodářsky vyčerpaná a společnost rozpolcená a radikalizovaná. Doba nepřála liberální politice a mladá republika byla příliš křehká, aby odolala brutálním útokům z pravé i levé části politického spektra. Mnoho bylo napsáno o tom, jak se na zničení první německé demokracie podepsali pravicoví nacionalisté, konzervativní kruhy či špatné kroky jednotlivých vlád, ale mnohem méně již o tom, jak k její destrukci přispěli radikálové z levé části politického spektra, soustředění kolem Spartakova svazu a nástupnické Komunistické strany Německa.³ Přičemž k podvracení již tak slabé pozice mladé republiky výrazně přispěli i mnozí němečtí levicoví umělci, kteří často jednali (ať již vědomě, či nevědomě) pod taktovkou Moskvy a jí ovládané Komunistické internacionály (Kominterny).

Bolševici od samého počátku neomezovali své úsilí jen na Rusko, v němž spatřovali pouhý předvoj revoluce, jež se měla následně uskutečnit v dalších zemích po celém světě. V poválečné Evropě pochopitelně upínali svou pozornost především k poraženému a vnitřními problé-

Obr. 1: George Grosz: Autoportrét (pro Charlieho Chaplina), 1919, Kunstmuseum Basel. Repro: George Grosz. *Art and Politics in the Weimar Republic*, s. 29.

my zmítanému Německu, které se zdálo být zralé na zásadní politické změny. Toto přesvědčení sdíleli i mnozí němečtí radikálové; když 9. listopadu 1918 abdikoval císař Vilém II. a byla vyhlášena republika, telegrafoval vůdce levicového Spartakova svazu Karl Liebknecht nadšeně do Moskvy: „Revoluce německého proletariátu začala. Tato revoluce uchrání revoluci ruskou před vším napadáním a smete základy imperialistického světa.“⁴

Rovněž Wieland Herzfelde a John Heartfield byli od říjnové revoluce v Rusku přesvědčeni, že pro Německo je jediným řešením komunistický převrat. Již od roku 1914, kdy Karl Liebknecht hlasoval proti válečným úvěrům, byli jeho příznivci a pokládali se za

součást mezinárodního revolučního hnutí. Grosz byl do velké míry pod jejich vlivem; spolu s přáteli pozorně sledoval události listopadové revoluce a podporoval útoky Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové na představitele demokratické republiky. Již v prosinci 1918 přijíždí do Berlína blízký Leninův spolubojovník a pověřenec Karl Radek, aby zde pomohl založit bolševickou stranu po ruském vzoru. Komunistická strana Německa (Kommunistische Partei Deutschlands) vzniká na ustavujícím berlínském kongresu 31. prosince 1918 sloučením Spartakova svazu s brémskými levicovými radikály a jednoznačně deklaruje svůj cíl – završit v Německu revoluci ozbrojeným převrácením. Herzfelde, Heartfield, Grosz a další umělci vstupují do partaje ihned po jejím založení a dávají své umění do služeb bolševické revoluce.

George Grosz patřil k nejagresivnějším umělcům komunistického tábora, kteří mladou republiku od počátku tvrdě napadali a podvraceli (obr. 1). Díky jeho frenetickým aktivitám i mezinárodnímu věhlasu, který získal počátkem dvacátých let, se o něm dokonce mluvilo jako o „německém kulturním bolševikovi č. 1“. Byl to do jisté míry paradox, neboť misantropický malíř zpočátku postrádal ušlechtilou víru vlastní komunistickým vizionářům, jako byli jeho přátelé Heartfield a Herzfelde. K politické angažovanosti ho spíše než ideály vedla nesmiřitelná nenávist revolucionáře, vyrůstající z jeho základního negativního naladění. Na straně mas stál nikoli proto, že by si o nich dělal nějaké iluze (jak jsme viděli v předcházející části)⁵, nýbrž kvůli fanatické nenávisti k jejich společnému nepříteli – aristokracii, buržoazii, armádě, veškeré vládnoucí třídě zodpovědné za utrpení a bezpráví během války i po ní. Tato výbušná směs nenávisti, misantropického vidění světa, pronikavé kritičnosti a neochoty dělat si jakékoli iluze o čemkoli dodávala jeho brutálním obrazům a kresbám mimořádnou výrazovou sílu a ostří, ale na druhé straně ho neodvratně vedla do stále větších konfliktů s bolševizující se komunistickou stranou. Zárodky těchto budoucích konfliktů můžeme najít již na počátku dvacátých let, kdy je Grosz nejen angažovaným komunistou, ale rovněž aktivním berlínským dadaistou, nemilosrdně útočícím na všechny „zdiskreditované“ ideje, hodnoty a estetické standardy starého režimu.

Zrazená revoluce?

Jedním z klíčových problémů mladé výmarské republiky, jenž posléze vedl k jejímu zániku, byl rozkol mezi dělnickými stranami, který v Německu existoval již od světové války. Toto nesmiřitelné nepřátelství se po pádu monarchie ještě prohloubilo, což bylo dáno především nereálnými očekáváními, jež měli lídři radikální levice ohledně vyústění listopadové revoluce. Pokud se tvrdí, že ke zkáze první německé parlamentní demokracie přispěla pravicová legenda o „ráně dýkou do zad“,⁶ pak bychom něco podobného mohli říci také o legendě o „zrazené revoluci“, která se šířila v táboře radikální levice. Přitom bolševická revoluce na ruský způsob, o kterou němečtí komunisté usilovali, neměla ve výmarské republice naději na úspěch, což si radikálové brzy uvědomili. O to více a fanatičtěji po celou dobu bojovali, za vydatné pomoci a finanční podpory Moskvy, především proti státotvorným sociálním demokratům, které vykreslovali jako zrádce revoluce a dělnické třídy.⁷

Většinoví socialisté, kteří stáli po pádu císařství pod vedením Friedricha Eberta v čele prozatímní vlády (Rady lidových pověřenců), spatřovali zcela realisticky svůj úkol především ve stabilizaci situace a v uklidnění revolučního zmatku. Lídři Spartakova svazu dělníky naopak přesvědčovali, že revoluce teprve začíná, a vyzývali k jejímu pokračování v ulicích, dokud nebude nastolena diktatura proletariátu jako v Rusku. Již 1. ledna 1919 se Spartakovci po krátkém váhání připojí ke spontánnímu povstání v Berlíně, jež se záhy dostane pod jejich kontrolu a hrozí přeměnit město v komunistickou baštu. Ebertova vláda, obávající se vypuknutí bolševické revoluce, povolá na pomoc jednotky armády a polovojenské sbory dobrovolníků (*Freikorps*), které povstání tvrdě potlačí. Mezi četnými oběťmi krvavého zásahu jsou i komunističtí předáci Karel Liebknecht a Rosa Luxemburgová, kteří byli 15. ledna příslušníky dobrovolných sborů zajati a zavražděni, přičemž celá záležitost nebyla nikdy objasněna. Vojenské síly je v následujících měsících a letech opakovaně použito i proti dalším levicovým stávkám a pučům po celém Německu – v Brémách, Porúří, Bavorsku a dalších oblastech. To ještě posílí již tak silnou

zášť radikální levice vůči vládnoucím sociálním demokratům, označovaným v souladu s moskevskou linií za zrádce a sociálfašisty, v mnohém horší a nebezpečnější než nacisté.⁸

Krvavé potlačení lednového povstání a zavraždění komunistických předáků Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové nepochybně přispělo i k radikalizaci Grosze jako dadaisty a především jako člena komunistické strany. Své tehdejší pocity i nálady mezi radikální levicí zachycuje na perokresbě *Vzpomínejme!*, na níž se nad rakvemi zavražděných komunistických lídrů vznáší hrozivý přízrak německého kata-soudce, z jehož dlouhého pláště odkapává krev (obr. 2). Jeho oddanost Spartakovcům v té době dosahuje vrcholu a očividně v sobě také potlačuje (alespoň na nějaký čas) svůj dřívější odpor k obyčejným lidem a dělnické třídě, na jejíž obranu mobilizuje své umění. Jak později napíše: „Výmarská republika se změnila v reakcionářskou. Z někdejších vojáků vznikly svobodné sbory, které zmasakrovaly tisíce dělníků... Všechno bylo zmatené, ale jedna věc byla už tehdy jasná. Byl tu lid a byli tu fašisté. Vybral jsem si lid.“⁹

O tehdejších malířově rozpoložení a plánech podává svědectví hrabě Harry Kessler, diplomat a spisovatel, jenž byl s rebelujícími umělci v kontaktu a ve svých denících pečlivě zaznamenával tehdejší hektické události. Kessler navštívil Grosze ráno 5. února 1919 v jeho ateliéru ve Wilmersdorfu, kde mu malíř ukázal nový velký politický obraz *Německo: Zimní pohádka* a vylíčil mu své ambice stát se realistickým a didaktickým revolučním malířem:

„Chce kázat, zlepšovat a reformovat. Umění pro umění ho naprosto nezajímá. Tento obraz pojal tak, aby visel ve školách. ... tvrdil, že umění jako takové je nepřírozené, že je to nemoc a umělec je posedlý člověk. Lidstvo se bez umění klidně obejde. Je to skutečně bolševik převlečený za malíře. Má odpor k malbě a k nesmyslnosti malby, jak se dosud praktikuje, ale přesto chce jejím prostřednictvím dosáhnout něčeho zcela nového nebo přesněji řečeno něčeho, čeho kdysi dosahovala (skrže Hogarthova nebo náboženské umění), ale co v devatenáctém století ztratila. Je reakcionář a revolucionář v jednom, symbol své doby. Po intelektuální stránce nejsou

jeho myšlenkové pochody zcela vyspělé a lze je snadno rozcupovat...“¹⁰

Přestože na obraze *Německo: Zimní pohádka* (bar. I.) stále ještě převládá typický Groszův velkoměstský chaos, vycházející z futuristické fragmentace prostoru, v mnohém se od jeho předchozích děl odlišuje a má jednoznačné politické vyznění. Plátno je nazváno podle známé protinárodní básně Heinricha Heineho, německého romantického básníka devatenáctého století, jenž byl tehdy populární v dělnickém hnutí, a je ostrou kritikou německé společnosti. Malíř zde pracuje s kontrastem mezi blahobytným zjevem typického německého měšťáka a neklidným pulzujícím chaosem revolučního velkoměsta, jež ho obklopuje. Měšťák se obává zněny, odmítá si připustit, co se kolem děje, a spoléhá na tradiční opory německé společnosti – žehnajícího kněze s biblí, ometálovaného představitele armády a učitele s knihou od Goetha. Sám Grosz plátno později označí za „velký politický obraz“, jenž vzešel z jeho tehdejšího revolučního naladění:

Obr. 2: George Grosz: *Vzpomínejme!* (Památce Rosy Luxemburgové a Karla Liebknechta), 1919, později otištěno jako list č. 35 alba *Interregnum*, The Black Sun Press, New York 1936.

„Doprostřed jsem posadil toho věčně stejného německého občana, tlustého a vystrašeného, k trochu vratkému stolečku, na němž byl doutník a ranní noviny. Dolů jsem umístil tři opory společnosti: armádu, církev, školu (kantora s černo-bílo-červenou rákoskou). Občan se křečovitě drží nože a vidličky; svět kolem něho se kymácí; námořník jako symbol revoluce a prostitutka doplňovali můj tehdejší obraz doby.“¹¹

Jako výraz své zášti maluje Grosz do levého dolního rohu siluetu vlastní hlavy, s vyzývavě vystrčenou bradou, zlostí sevřenými čelistmi a blikajícím výstražným červeným světélkem v mozku. Pro porozumění plátnu je rovněž důležitá titulní strana konzervativních berlínských novin *Lokal-Anzeiger*, jež leží na stole po měšťákově pravici a na níž spočívá tlustý doutník, symbol buržoazní požívačnosti. Noviny pouze částečně překrývají menší novinový výstřižek, na němž čteme úderný nápis „Dělníci! Vojáci!“, připomínající titulek z hlavního tiskového orgánu komunistické strany *Die Rote Fahne* (Rudá vlajka). Jde nepochybně o odkaz na právě probíhající revoluci, která je zdrojem buržoastova neklidu, neboť komunistický list *Die Rote Fahne* vznikl právě z konzervativních novin *Lokal-Anzeiger*, jejichž redakce byla od 9. listopadu revolucionáři okupována.¹²

Bláznovství z pocitu prázdnoty

Grosz byl mimořádně barvitou a akční postavou (obr. 3). O něco dříve, než zasvětil své umění bolševické revoluci, se stal jedním z nejhluchnějších berlínských dadaistů, kladoucích trhavinu do základů starého buržoazního „umění“. Hnutí dada bylo založeno v průběhu války v neutrálním Švýcarsku skupinou umělců scházejících se v legendárním curyšském Kabaretu Voltaire, většinou emigrantů různých národností, mezi nimiž bylo i mnoho Němců – básník a zakladatel kabaretu Hugo Ball, výtvarníci Hans Arp a Hans Richter či spisovatel a básník Richard Huelsenbeck. Skupinu spojuje především znechucení z hrůz války a přesvědčení, že její prvotní příčinou bylo buržoazní pojetí života, kultury a hodnot. Odmítají veškeré estetické systémy a zažitě umělecké standardy, staví se proti tradiční morálce a logice. Slovy zakladatele Hugo Balla, dada

bylo především „kusem bláznovství z pocitu prázdnoty, do něž se dostaly všechny vznešené otázky“.¹³ Východiskem měla být negace, provokativní anti-umění vycházející z naprosté svobody tvůrce. Jak napsal ve své kronice dadaismu tehdejší člen skupiny Hans Richter, „všechny nás hnalo totéž... stejný mocný životně důležitý impuls. Vedl k fragmentaci nebo destrukci všech uměleckých forem, k rebelství pro rebelství; byla to anarchistická negace veškerých hodnot, bublina, která se nafukuje, dokud sama nesplaskne, zuřivé anti, anti, anti, spojené se stejně horlivým pro, pro, pro.“¹⁴

„Virus“ dadaistické revolty se do Berlína dostává prostřednictvím básníka a spisovatele Richarda Huelsenbecka, jenž se do německé metropole navrácí z Curychu v roce 1917 a brzy začne spolupracovat s umělci kolem nakladatelství Malik. V dubnu 1918, sedm měsíců před listopadovou revolucí a pádem německé monarchie, Huelsenbeck přednese na zakládajícím setkání Clubu Dada svůj „Dadaistický manifest“, v němž se distancuje „ode všech dosavadních uměleckých směrů“, především futurismu a expresionismu. Dadaismus

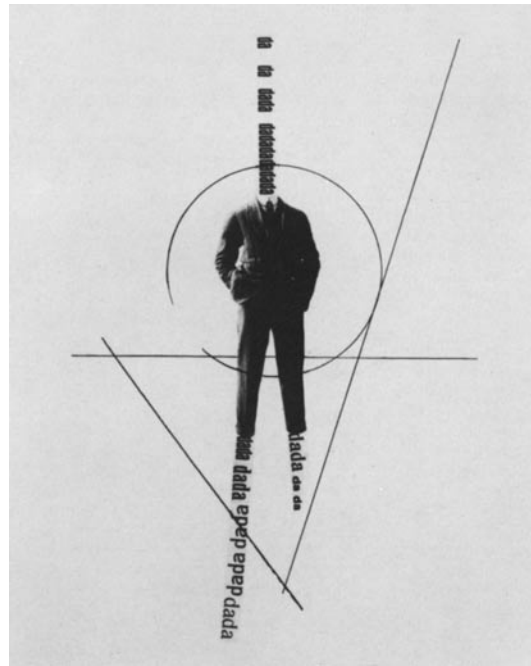

Obr. 3: George Grosz v masce dadaistické smrti, počátek 20. let. Repro: George Grosz: *Berlin – New York*, s. 230.

prohlašuje za „mohutnou vzpouru“ a „umělecký reflex“, první mezinárodní hnutí, jež není vázáno na žádné hranice, náboženství a povolání a jež se „nestaví k životu esteticky, nýbrž rozcupovává na původní složky všechna hesla o etice, kultuře a niternosti“.¹⁵

Grosz je mezi prvními třemi signatáři, kteří manifest podepisují, a brzy se stává jednou z nejaktivnějších a nejbarvitějších postav berlínského dada. Koneckonců, má k tomu veškeré osobnostní předpoklady. Jak vzpomínal již zmíněný Hans Richter, excentrický dandy z terasy Café des Westens se nemusel dadaistou stávat, neboť jím byl dávno před oficiálním vznikem tohoto hnutí.¹⁶ Podobně Huelsenbeck popsal Grosze jako agresivního a výstředního člověka, jehož nasazení a entuziasmus neměly hranic: „George Grosz byl, co jsem ho znal, člověkem plným rozporů. Když říkal Ano, obvykle myslel Ne. Žil naplno iracionalitu a paradoxy dadaismu celý svůj život.“¹⁷ Rovněž Grosz z odstupu viděl ve svém dadaistickém angažmá pouze přirozenou reakci, jež vyplynula z neklidu doby po prohrané válce. Jak píše ve své autobiografii: „Co se uměleckého směru týče, byli jsme tehdy ‚dadaisté‘. Pokud to vůbec něco vyjadřovalo, pak to byl už dlouho kvasící nepokoj, nespokojenost a chuť zesměšňovat. Každá porážka, každý zrod nové doby plodí taková hnutí. V jiné epoše bychom stejně dobře mohli být flagelanty.“¹⁸

Být cynickým anti-umělcem hnutí dada, libujícím si v paradoxu a zesměšňování všech existujících hodnot, a současně organizovaným členem komunistické strany, stojící na pevném souboru marxistických idejí, bylo na přelomu desátých a dvacátých let mnohem menším paradoxem, než by se dnes mohlo zdát. Zvláště v turbulentním Německu, kde dadaismus od samého počátku získal mnohem silnější politický náboj než v neutrálním Curychu a dalších evropských městech. Toto nesourodé propojení dadaistického cynismu, provokativního anti-umění a rigidní komunistické ideologie představovalo skutečně výbušnou směs, z níž vzešlo několik zajímavých uměleckých děl, nová technika fotomontáže (obr. 4), mnoho uměleckých děl špatných, a především řada bláznivých manifestů a prohlášení, jež dnes při nejlepší vůli nelze brát vážně.

Obr. 4: George Grosz: Dadaobraz, kolem roku 1919, fotomontáž, 37x30 cm, Kunsthaus, Curych. Repro: Hess, Hans: *George Grosz*, s. 99.

Již manifest „Co je dadaismus a co chce v Německu“, který se objevil v prvním čísle časopisu *Der Dada* z června 1919, byl nesourodou směsicí radikálních komunistických požadavků a nejružnějších dadaistických absurdit, takže nebylo možné odlišit, kde končí vážné politické zaujetí autorů a kde začíná absurdní hra. Text podepsaný honosně „Dadaistickou revolucí ústřední radou, Německo“ požadoval vedle sjednocení „všech tvůrčích a duchovních lidí... na půdě radikálního komunismu“ a „okamžitého vyvlastnění majetku (socializace)“ také „komunistické stravování všech“, „zavedení simultánní básně jako komunistické státní modlitby“, „okamžité provádění velkodadaistické propagandy se 150 cirkusy ke vzdělávání proletariátu“ či „usměrnění všech sexuálních vztahů v internacionálně dadaistickém smyslu zřízením dadaistické pohlavní centrály“.¹⁹

Podobně excentrické a provokativní byly i dadaistické večery a matiné, jakási improvizovaná bláznivá vystoupení kabaretního rázu, které Grosz a jeho přátelé pořádali v Berlíně a dalších městech v letech

1918–1920 (poslední dva se konaly v Praze).²⁰ Tyto akce sestávaly z pestré směsice nejrozumnějších absurdních scének, jako byly například proslulé Groszovy a Mehringovy „Závody mezi psacím a šicím strojem“,²¹ recitování simultánních básní (v různých jazycích, rytmech a tónech několika osobami současně), bláznivých tanečních vystoupení, zmatených proklamací a sprostých urážek. Členové skupiny měli dokonce svá dadaistická umělecká jména, jimiž se oslovovali – neformální lídr Hausmann byl „Dadasof“, jeho milénka Hannah Höchová „Dadasofka“, zcestovalý Huelsenbeck „Weltdada“ (světový dada), kolážista Heartfield „Dadamontér“ (bar. III.) a Grosz příznačně „Dadamaršál“ s hodnotou „propaganda“. Jak to později s odstupem dramaticky vylíčil Grosz, jejich snahou bylo především šokovat diváky, což se jim zřejmě i dařilo:

„Nebrali jsme si žádné servítky. Říkali jsme jim: ‚Vy stará hromada sraček tam vpředu – ano, vy s tím deštníkem, vy přihlouplý osle,‘ nebo ‚Nesměj se, ty troubo!‘ Když někdo odpověděl, a to samozřejmě dělali, křičeli jsme jako na vojnu: ‚Drž hubu, nebo dostaneš na prdel!‘ a tak dál a tak dál...“

Rychle se to rozneslo a brzy byly naše mítinky a nedělní matiné vyprodané a plné bavících se i zlobících se lidí. Došlo to tak daleko, že jsme museli mít pořád v sále policisty, protože neustále docházelo k rvačkám... Zesměšňovali jsme jednoduše všechno, nic nám nebylo svaté, na všechno jsme plivali, to byl dadaismus.

Nebyl to mysticismus, ani komunismus, ani anarchismus. Všechny tyto směry ještě měly nějaký program. My jsme však byli úplně, ryzí nihilismus a naším symbolem bylo nic, vakuum, díra.²²

Zajímavé na tomto nepochybně nadsazeném popisu je především to, že Grosz hodnotí své dadaistické angažmá jako „ryzí nihilismus“, „vakuum“ či „díru“, ačkoli spadalo přesně do období, kdy prodělával nejsilnější příklon ke komunismu a své umění dával do služeb bolševické revoluce. Je všeobecně známo, že zpolitizovaní berlínští dadaisté začali svoje aktivity intenzivněji rozvíjet počátkem roku 1919, tedy v době, kdy vláda tvrdě a krvavě potlačovala levicové puče, na

nichž se někteří z nich podíleli (Huelsenbeck byl například během povstání Spartakovců komisařem pro umění). Podle Raula Hausmanna, dalšího výrazného lídra skupiny a autora pozdější knihy *Na počátku bylo Dada*, to byly především vraždy komunistických lídrů Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové, co způsobilo aktivizaci celé skupiny: „Proletariát byl paralyzován a nemohl se této strnulosti zbavit. Museli jsme proto zesílit činnost DADA – proti světu, který nedokázal rozhodně reagovat tváří v tvář neomluvitelným hrůzám.“²³

„Válku lze porazit jen jazykem války“²⁴

Hyperaktivní Grosz, o němž se ve dvacátých letech v Berlíně říkalo, že nechýbí u žádné levicové protestní akce, nebojoval za lepší svět pouze svými obrazy a dadaistickými provokacemi, jež pochopitelně stály na okraji zájmu širší veřejnosti. Proslavil se především jako radikální politický karikaturista a ilustrátor, a to i za hranicemi Německa. Jeho kariéra kreslíře začíná během potlačení komunistického puče v Berlíně počátkem roku 1919 a je opět spojena s levicovým Malik-Verlag. Toto radikální nakladatelství, zastávající za války otevřeně pacifistické postoje, bylo sice v roce 1917 německými úřady zakázáno, ale Wieland Herzfelde jej počátkem roku 1919 obnovil, tentokrát jako nástroj ideologického boje proti nové demokratické vládnoucí třídě. Již v březnu zde vychází první číslo ostře protivládního politickosatirického časopisu *Die Pleite* (Bankrot), na jehož přípravě se Grosz podílí.

Redakce od počátku jednoznačně vymezuje svou politickou pozici tím, že přetiskuje „zvací dopis“ na první sjezd Komunistické internacionály, svolaný v té době na Leninův příkaz do Moskvy.²⁵ Otevřeně se hlásí k hlavním cílům Kominterny, jimiž je zničení „falešné měšťácké demokracie“ a parlamentarismu a jejich nahrazení „proletářskou demokracií se samosprávami dělnických rad“ (bod 1 zvacího dopisu), a to násilnou revoluční cestou („základní metodou boje jsou masové akce proletariátu včetně ozbrojených srážek se státní mocí kapitálu“, bod 7). Pokud jde o „vztahy se socialistickými stranami“ (body 8 až 10) dokument vyhláší „nelítostný boj“ proti všem „sociálšovinis-

tům“, již během války podporovali buržoazii, po válce „sráželi dělnickou třídu do role kata světové revoluce“ a „v nejkritičtějších okamžicích pozvedají zbraně proti proletariátu“.²⁶

Groszova kresba na obálce je plně v souladu s linií Kominterny a naznačuje, že není žádný rozdíl mezi starou a novou vládnoucí třídou. Je na ní zachycen tehdejší sociálnědemokratický kancléř Friedrich Ebert jako tlustý a spokojený buržoust, se svým typickým knírem a bradkou a s doutníkem v ruce. Kancléř sedí v pohodlném křesle s měkkým polštářem pod nohama a na hlavě má císařskou korunu, zatímco komisi lo- kaj v uniformě mu přináší na podnosu obrovskou číši šampaňského (obr. 5). Ještě radikálněji Grosz útočí na vládu na obálce třetího čísla *Die Pleite*, jež vychází počátkem dubna 1919. Kresba nazvaná *Na zdraví, Noske! – Proletariát byl odzbrojen!* karikuje tehdejšího sociálnědemokratického ministra vnitra, odpovědného za krvavé potlačení komunistických povstání. Noske ve vojenské uniformě, opásán pistolí a granáty, stojí před zdevastovanou městskou budovou s rozstřílenými okny, uprostřed změtí rozsekaných těl žen a mužů, jejichž krev a vyhrězlé vnitřnosti se rozlévají na ulici. S pyšně vztyčenou zakrvácenou šavlí a s pozvednutou sklenkou připíjí na vítězné potlačení revoluce (obr. 6). Kurt Tucholsky, nejvýznamnější z levicových kritiků vý-

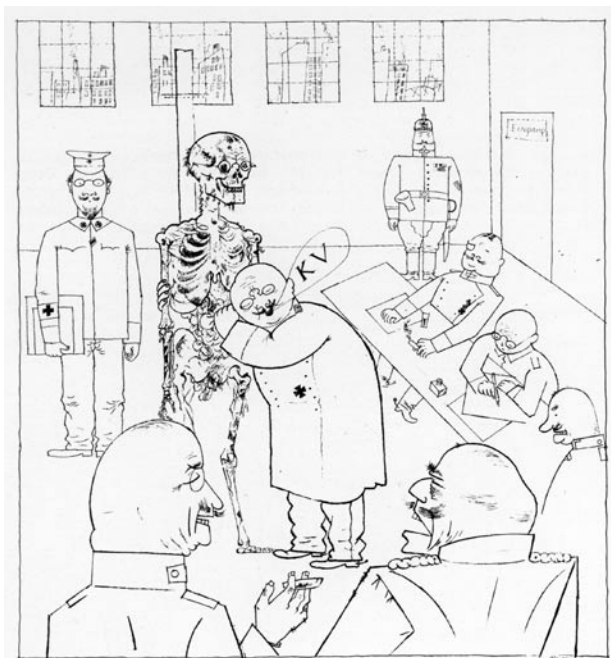
Obr. 5: George Grosz: Karikatura německého kancléře Friedricha Eberta na titulní straně *Die Pleite*, 1/1919.

Obr. 6: George Grosz: *Na zdraví, Noske! – proletariát byl odzbrojen!*, 1919 titulní strana *Die Pleite*, 3/1919.

marské republiky, později označí tuto Groszovu kresbu „za nejsilnější politický pamflet naší doby“.²⁷

Na další kresbě v čísle vyšetřuje vojenský lékař kostlivce prolezlého červy a prohlašuje ho za schopného aktivní služby (obr. 7). V místnosti vidíme celou škálu vojenských „týpků“, od vysoce postavených oficírů až po zdravotníka, v jejichž karikování byl Grosz nepřekonatelným mistrem. Kresba se stala jednou z jeho nejznámějších a pod názvem *Zázrační léčitelé* byla přetištěna ve dvou jeho grafických albech, *Bůh s námi* a *Tvář vládnoucí třídy*. Zajímavá je dnes především svou nápadnou podobností s básní Bertolda Brechta „Legenda o mrtvém vojákově“, trpkou satirou o exhumaci padlého vojína a jeho následném prohlášení za schopného služby. Oba umělci se zde nejspíše inspirovali známým rčením „Man gräbt die Toten aus“ („Vyhrabávají mrtvolu z hrobů“), jež se šířilo v Německu na konci války. Wielandu Herzfeldovi však údajně Brecht v padesátých letech řekl, že ho k napsání

Obr. 7: George Grosz: KV (Schopen vojenské služby), 1918, přetištěno v *Die Pleite*, 3/1919, list č. 5 alba *Gott mit uns*, Der Malik-Verlag, Berlín, červen 1920.

zmíněné balady inspirovala Groszova kresba.²⁸ V básni mimo jiné stojí:

A léto táhlo nad hrob,
níž voják boří se.
V noci najednou přišla
v bílých pláštích komise.

Na svaté pole táhla pak
ta komise veliká.
A vojáka zemi vyrvala
svěcená motyka.

Doktor ho zkoumal bedlivě,
či líp: co z něho zbylo teď.
Shledal, že služby schopen je.
A do bezpečí odjel hned.²⁹

Rovněž v dalších číslech útočila redakce *Die Pleite* na armádu a politické představitele republiky, avšak po šestém čísle, jež vyšlo v lednu 1920 s Groszovou jedno-

vatou kresbou na obálce (obr. 8), byl časopis definitivně zakázán.³⁰ V té době však již Grosz spolupracoval s Carlem Einsteinem na přípravě nové politickosatirické revue *Der blutige Ernst* (Smrtelně vážně), která měla mít, alespoň podle agresivního propagačního letáku, „smrtící účinek na buržoazní ideologii“ (obr. 9). Jejím cílem bylo apelovat na masy, nikoli na literární kruhy, diagnostikovat nemoc Evropy, bojovat s buržoazní ideologií, jež vedla k válce, a prokázat zkorumpovanou povahu západní kultury. Přestože časopis nebyl tak prvoplánově komunistický jako *Die Pleite*, rovněž tvrdě napadal politické představitele nové republiky. Třetí číslo bylo kupříkladu věnováno otázce skutečných viníků války, přičemž Groszova kresba na obálce jednoznačně dávala najevo, jak věci jsou, nebo spíše jak by správně měly být (obr. 10). Tribunál složený z prostých občanů, zasedající pod portrétem zavražděného Karla Liebknechta, soudí pod bdělým dohledem ozbrojených dělníků skupinu typických vojenských oficerů, již jsou spoutáni řetězy a mají vězeňské koule na nohou. A aby nikdo nezůstal na pochybách, kresba byla opatřena titulkem: „Jak by měly státní soudy vypadat!“ Další Groszova celostránková kresba v čísle se provokativně jmenovala *Pasáci smrti* a rovněž odhalovala hlavní viníky války a následky jejich činů – tři „pasáci smrti“, mezi nimiž rozeznáme generály Hin-

Obr. 8: George Grosz: Kapitalista a militarista si přeji šťastný nový rok, *Die Pleite*, 6/1920.

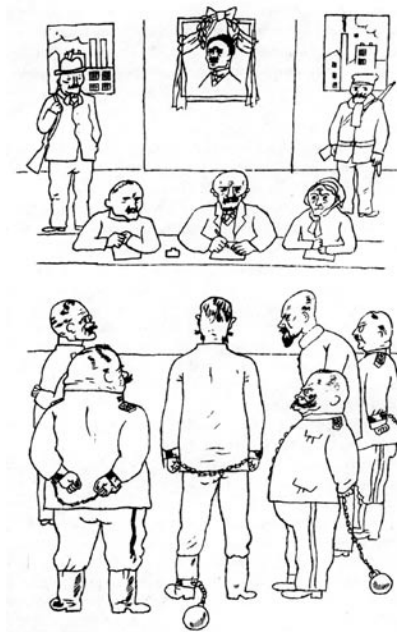

Obr. 9: George Grosz: Propagační leták na časopis *Der blutige Ernst*. Repro: Hans Hess: George Grosz, s. 86.

denburga a Ludendorffa, diskutují na ulici před nevěstincem, jehož prostitutky jsou prolezlé červy a mají místo hlav umrlčí lebky ozdobené vojenskými čepicemi (obr. 11).³¹

Litografie *Pasáci smrti* byla znovu přetištěna v Groszově třetím samostatném grafickém albu *Bůh s námi* (*Gott mit uns*), jež vyšlo v nakladatelství Malik v červnu 1920 a neslo podtitul „Politické portfolio“. Sestá-

valo z devíti litografií, a jak napovídal jeho název, odkazující k oblíbenému vlasteneckému válečnému sloganu, bylo namířeno především proti německé armádě a státní moci. Na listu nazvaném *Sloužím* kouří voják opřený o strom nad tělem zabitého revolucionáře (obr. 12), přičemž dvě typické helmovitě věže katedrál města v pozadí odkazují nepochybně k Mnichovu, kde byla v květnu roku 1919 vládou vojensky potlačena komunistická Bavorská republika rad (Bavorská sovětská republika). Název další z litografií, *Komunisté padají – kurzy rostou*, je upravenou verzí známého výroku Rosy Luxemburgové „*die dividenden steigen, und die proletarier fallen*“, pocházejícího z jejích protiválečných pamfletů napsaných pod pseudonymem Junius.³² Dva typičtí představitelé vládnoucí třídy, otulý buržoa a oficír v uniformě, oba se zvířecími obličejí, hodují u bohatě prostřeného stolu, zatímco v pozadí agresivní a nikým nekontrolovaná armáda brutálně likviduje revolucionáře (obr. 13). Podobně jako u časopiseckých kreseb je cílem Groszova „politického portfolio“ ukázat, že německý militarismus první světové války a krvavé potlačování dělnických stávek a povstání jsou dílem těch samých lidí, že patří k jedné nepřerušené tradici. Album velmi popudilo tehdejší představitele armády a setkal se s velkou odezvou v levicových

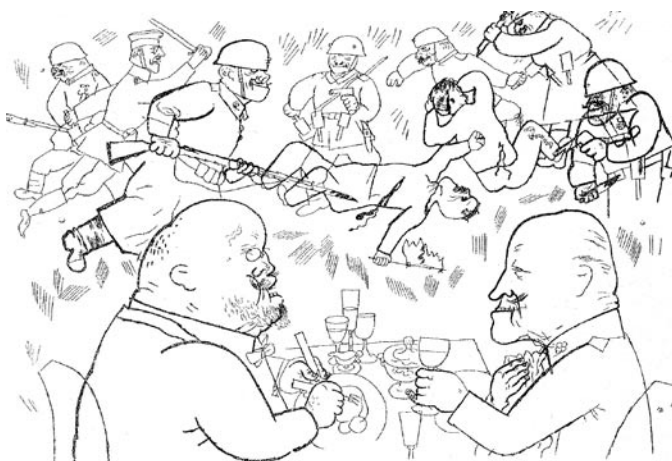
Obr. 10: George Grosz: Jak by měly státní soudy vypadat!, 1919. *Der blutige Ernst* 3/1920.

Obr. 11: George Grosz: *Pasáci smrti*, 1919, *Der blutige Ernst* 3/1920.

Obr. 12:
George Grosz:
Sloužím, 1919,
list č. 3 alba
Gott mit uns,
Der Malik-Verlag,
Berlín, červen
1920.

Obr. 13: George Grosz: *Komunisté padají – kurzy rostou*, 1919,
list č. 8 alba *Gott mit uns*, Der Malik-Verlag, Berlín, červen 1920.

kruzích. Kritik Kurt Tucholsky je označí za revoluci v umění a napíše, že „kdyby kresby mohly zabíjet, pruská armáda by byla dozajista mrtvá“.³³

Portfolio *Bůh s námi* stojí za pozornost i po výtvarné stránce, neboť ohlašuje významnou proměnu Groszova kreslířského stylu, způsobenou nepochybně tím, že se sžívá s novou rolí komunistického umělce. V zájmu služby revolučnímu dělnickému hnutí opouští dřívější futuristickou prostorovou složitost (obr. 1) a v řadě nových prací se vrací k tradiční perspektivě,

k jasným figurálním vztahům a významové srozumitelnosti (obr. 10–13). Tuto proměnu Groszova stylu dobře dokládají dvě kresby s podobným námětem z jeho dalšího alba *Ve stínu*, jež vydalo nakladatelství Malik v prosinci následujícího roku.³⁴ Zatímco na kresbě *Soumrak* (obr. 14) stále ještě vidíme futuristicky rozkolísané domy a vzájemně se prostupující postavy, kresba *Prodáváč zápalek a policejní hlídka* (obr. 15) je již v novém „ukázněném“ stylu, zachovávajícím perspektivu a tradiční prostorové vztahy.³⁵

Obr. 14:
George Grosz:
Soumrak, list
č. 6 z alba *Im
Schatten*, Der
Malik-Verlag,
Berlín 1921.

Obr. 15: George
Grosz: *Prodáváč
zápalek a policejní
hlídka*, list č. 4
z alba *Im Schatten*,
Der Malik-Verlag,
Berlín 1921.

I. Německo: Zimní pohádka, 1917/19, olej na plátně, zničeno.
 Repro: Kranzfelder, Ivo: Grosz, Taschen, Köln 2005, s. 33.

II. Daum se v květnu 1920 vdává za svého puntičkářského robota George, John Heartfield z toho má radost, 1920, akvarel a koláž, 42x30 cm, Galerie Nierendorf, Berlín. Repro: Kranzfelder, Ivo: *Grosz*, s. 39.

III. Dadamontér Heartfield, 1920, akvarel a koláž, 50x30,5 cm, The Museum of Modern Art, New York. Repro: Kranzfelder, Ivo: *Grosz*, s. 35.

IV. Bez názvu, 1920, olej na plátně, 81x61 cm,
Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen,
Düsseldorf. Repro: Kranzfelder, Ivo: Grosz, s. 36.

V. Republikánské automaty, 1920, akvarel,
60x47 cm, The Museum of Modern Art,
New York. Repro: Kranzfelder, Ivo: Grosz, s. 37.

VI. Šedý den, 1921, olej na plátně, 115x80 cm,
Staatliche Museen, Berlín. Repro: Kranzfelder, Ivo: Grosz, s. 26.

„Dada je politické!“ Nebo není?

V květnu roku 1920 si Grosz bere za ženu Evu Louisu Peterovou, svou bývalou spolužačku z berlínské Kunstgewerbeschule, vzdělanou a nezávislou dívku z maloburžoazní rodiny, která je mu nejen oddanou manželkou, ale i ochotnou modelkou v ateliéru (obr. 16). Krátce před svatbou vytváří, údajně jako svatební obraz, jedno ze svých nejpodivnějších dadaistických děl, akvarel a koláž s dlouhým anglickým názvem *Daum marries her pedantic automaton George in May 1920, John Heartfield is very glad of it* (Daum se v květnu 1920 vdává za svého puntičkářského robota George, John Heartfield z toho má velkou radost, bar. II.). Z Groszova dadaistického podání svatby by nikdo nejspíš nesoudil, že půjde o stabilní a svým způsobem šťastné manželství, které potrvá po celý jeho život. Na obraze je zachycen malíř se svou budoucí ženou, jejíž podobiznu vidíme rovněž nalepenou v levém horním rohu. „Daum“ v názvu díla je anagram „Maud“, jak Grosz svoji přítelkyni důvěrně nazýval. Dívka je napůl slevčená, pouze v klobouku a ve spodničce, z níž jí vylézají holá prsa a zvýrazněný ochlupený klín. Svůj zrak otáčí toužebně k manželovi, přičemž jakási nalepená ruka zcela nepokrytě sahá na její odhalený prs. Sebe jako ženicha Grosz zobrazuje coby mechanického robota zbaveného jakýchkoli lidských rysů. Jeho tělo sestává pouze z mechanických převodů a páček a také nejrůznějších měřidel a číselníků, jimiž lze sledovat a měřit správnou funkci. Celá scéna je umístěna do geometrického odlidštěného města, jak je známe z tehdejších Groszových obrazů inspirovaných plátny italských metafyzických malířů (bar. IV., V.)

Groszův přítel a vydavatel Wieland Herzfelde v jednom ze svých tehdejších textů nabízí zajímavou interpretaci tohoto záhadného obrazu, včetně vysvětlení překvapivě odlišného pojetí postav obou novomanželů. V tradičním malířském kánonu je běžným symbolem panny nahá ženská postava zakrývající si ohanbí rukou nebo cípem šatů. V moderním manželství však už pro takové popírání sexuální touhy není místo, naopak je zdůrazněna. A právě proto padá mezi muže a ženu jako stín od první hodiny jejich manželství: „V okamžiku, kdy žena může odhalit své tělo

Obr. 16: George Grosz a Eva Peterová v ateliéru, 1920. Repro: George Grosz: *Berlin – New York*, s. 230.

a popustit uzdu své tajné touze, muž obrací svou pozornost ke střízlivějším a nezáživným úkolům. Žena se ocitá v pozadí a jen nesměle se dotýká manželovy hlavy, jako by to byl nějaký nebezpečný přístroj.“³⁶

Umělecké úkoly a aktivity, k nimž Grosz v té době obrací svou pozornost, však rozhodně nejsou „střízlivé a nezáživné“, jak píše Herzfelde. Již necelý měsíc po malířově svatbě je v berlínské galerii Dr. Otto Burcharda zahájena velká kolektivní výstava nazvaná První mezinárodní Dadaveletrh, k jejíž hlavním organizátorům spolu s Hausmannem a Heartfieldem patří. Jde o nejvýznamnější akci berlínské dadaismu, na níž jsou představena díla dvaceti sedmi umělců; vedle zmíněných tří organizátorů jsou zde zastoupeni například Hans Arp, Otto Dix, Max Ernst, Hannah Höchová, Francis Picabia či Rudolf Schlichter. Přestože řadu prací, které výstava představila, bychom dnes našli ve světových galeriích jako klíčová umělecká díla doby, celá událost utkvěla současníkům v povědomí spíše jako výrazná levicová politická manifestace a provokace. V hlavním sále kupříkladu visela u stropu uniformovaná figurína německého důstojníka s prasečí hlavou (obr. 17), pod níž byla cedule s nápisem „Pověšen revolucí“ a následným dodatkem: „K pochopení tohoto uměleckého díla je nutno denně dvanáct hodin exerceovat na Tempelhofském poli s nacpanou tornistrou a v plné polní.“³⁷

Obr. 17: Pohled do sálu Prvního mezinárodního Dadaveletrhu, Berlín, červen 1920. Vpravo stojící v klobouku George Grosz, vzadu jeho obraz *Německo: zimní pohádka*. Repro: *George Grosz and the Communist Party*, s. 70.

K politickému vyznění Dadaveletrhu výrazně přispěl rovněž Grosz, zastoupený největším počtem děl a prokazující uměleckou oddanost revoluční proletářské věci. Vystaveno zde bylo mimo jiné jeho rozměrné plátno *Německo, zimní pohádka* (bar. I.) a portfolio *Bůh s námi* (obr. 12, 13). Na dochované fotografii ze zahájení veletrhu drží Grosz (opět ve svém pověstném klobouku) s Johnem Heartfieldem ceduli s nápisem „Umění je mrtvé, ať žije nové mechanické umění Tatlina“ (obr. 18). Po zdech galerie bylo mezi obrazy rozvěšeno množství cedulí s nejrůznějšími provokativními hesly, jako například „Dada je politické“, „Pryč s uměním“ či „Pryč s buržoazním intelektualismem“. Na jednom podlouhlém plakátu byla reprodukována velká fotografie Grosze z profilu, doprovázená nápisem „DADA stojí na straně revolučního proletariátu!“ (obr. 19).

Výstava pochopitelně zanechala revoluční proletariát, k němuž se umělci vehementně hlásili, zcela lhostejným. O to větší pozornost však vystaveným exponátům věnovali příslušníci armády a státní moci, již byli pobouřeni především figurínou důstojníka s prasečí hlavou (nemilosrdně nazvanou *Pruský anděl*) a šířavými kresbami Groszova alba *Bůh s námi*. Dadaveletrh měl pro organizátory nepříjemné důsledky. Nedlouho

po jeho skončení se do nakladatelství Malik dostavili zástupci policie a na základě stížnosti armády zabavili exempláře Groszova urážlivého portfolia, o něco později následovala konfiskace dalších jeho originálních kreseb. Grosz, Herzfelde, Burchard, Baader a Schlichter byli obviněni z trestného činu hrubého nactiutrhání říšské branné moci a v dubnu 1921 postaveni v Berlíně před soud.

Soudní proces představoval pro Grosze a jeho přátele těžkou morální zkoušku, ve které – alespoň dle mínění jejich radikálních kolegů – fatálně selhali. Ve chvíli, kdy hnutí začalo být státní mocí bráno vážně, dostali jeho členové strach a odmítali převzít odpovědnost za prezentované postoje. Vše relativizovali tím, že popírali jakékoli vážné politické vyznění dadaismu a odkazovali na jeho čistě estetickou povahu. Johannes Baader opakovaně vypověděl, že dada je rafinovaný umělecký žert, který by se vůbec neměl brát vážně. Grosz a Herzfelde tvrdili, že satira z dadaistické výstavy nebyla zaměřena proti instituci armády jako takové, ale pouze proti jejímu zneužívání. Soud nakonec posoudil plastiku *Pruský anděl* a Groszovy kresby pouze jako špatné vtipy ubohého vkusu, v důsledku čehož dopadl proces pro skupinu relativně příznivě. Obvinění proti Baaderovi, Burchardovi a Schlichterovi byla stažena, Grosz vyvázl s pokutu 300 marek a Herzfelde

Obr. 18: George Grosz a John Heartfield na zahájení Prvního mezinárodního Dadaveletrhu, Berlín, červen 1920. Foto *Dada-Almanach*, Berlín 1920. Repro: *George Grosz and the Communist Party*, s. 71.

600 marek, ačkoli prokurátor původně požadoval vyšší pokutu a šest týdnů vězení. Herzfeldemu bylo rovněž nařízeno odevzdat grafické desky Groszova portfolia *Bůh s námi*, jež byly následně zničeny.³⁸

Dadaveletrh byl nejvýraznější a zároveň poslední společnou akcí berlínského dadaismu, poté se skupina rozpadá a umělci se ubírají různými cestami. Jednou z příčin byl nepochybně soudní proces a zbabělé zpochybnění všeho, co bylo dříve halasně prezentováno, jako pouhého estetického žertu. Jak napsal rozhořčeně Raoul Hausmann: „Obhájcová závěrečná řeč zachránila Groszovi kůži, ale autora a jeho přátele zničila. Tak vypadá vaše obhajoba? Mysleli jste to vážně?“³⁹ Svou roli nejspíš sehrálo i vnitřní vyčerpání hnutí, které zpočátku těžilo především ze šoku a překvapení diváků, což pochopitelně brzy vyprchalo. Mnohem závažnějším důvodem pro rychlý odklon Grosze a dalších levicových umělců kolem nakladatelství Malik od dadaismu však nejspíše byla ostrá kritika, jež se na Dadaveletrh snesla z jejich mateřské komunistické strany.

Komunisté si rozhodně nepřáli být s provokativní a esteticky problematickou výstavou spojování. Ve snaze zabránit útokům na stranu od pravicových autorů, líčících Dadaveletrh jako „bolševický“, uveřejňuje již 25. července přední komunistický deník *Die Rote Fahne* ostrý odsudek celé akce i jejích organizátorů. Text napíše Gertrud Alexanderová, umělecká kritička novin, která vystavená díla označí za „nevkusné a barské malby“, ostře kritizuje celou koncepci výstavy a konstatuje, že dada nemá s revolučním bojem pracujících nic společného. Radikální anti-umělecký projekt podle ní neslouží dobře ani umění, od něž by dadaisté měli raději držet ruce dál, natožpak levicové politice. „Skutečně tito pánové věří,“ píše kousavě, „že tím buržoazii nějak uškodí? Buržoazie se tomu vysměje... neboť [v dada] cítí maso svého vlastního masa: buržoazní dekadenci.“⁴⁰

Nepříjemnosti spojené s Dadaveletrhem, ostudný soudní proces a tvrdá kritika komunistického tisku byly dle všeho posledními kapkami, jež přiměly Grosze a jeho přátele k opuštění dadaistických pozic a ke snaze o větší souznění s oficiální stranickou linií. Již v září 1920 sepisuje Grosz spolu s Heartfeldem, Schlichterem a Hausmannem jakési pracovní progra-

Obr. 19: Pohled do sálu Prvního mezinárodního Dadaveletrhu, Berlín, červen 1920, vpravo na zdi plakát s Groszem. Repro: *George Grosz and the Communist Party*, s. 72.

mové prohlášení, v němž nastíní svou ambici „zavést historický materialismus do malby“ a rozvíjet estetiku srozumitelnou masám. Po vzoru Vladimira Tatliny a ruského konstruktivismu adresují své vyjádření nikoli umělcům, nýbrž „konstruktérům“, jejichž úsilí neslouží kapitalistickému trhu s uměním, ale přispívá k budování nové socialistické společnosti.⁴¹

Revoluční umělec jako konstruktér

Groszův boj proti buržoaznímu umění dostává počátkem dvacátých let nový směr. Z cynického dadaisty, jehož provokativní anti-umění oceňuje jen hrstka zasvěcených, se chce stát ukázněným umělcem-konstruktérem, podávajícím „absolutně realistický obraz světa“, jemuž bude rozumět každý člověk včetně nejprostšího dělníka. Svou novou uměleckou pozici formuluje ve stati „Namísto životopisu“, jež vychází ve druhém čísle časopisu *Der Gegner* a začíná ostrým provoláním: „Současné umění je závislé na měšťácké třídě a umírá spolu s ní!“⁴² Burcující a emotivní text byl vyprovokován v té době vydanou antologií Kasimira Edschmida *Schöpferische Konfession* (Tvůrčí vyznání), do níž svými biografickými texty přispěla řada modernistických malířů, například Paul Klee, Max Pechstein či Max Beckmann.⁴³ Grosze podobný „povyk kolem vlastního Já“ irituje a tvrdě útočí na buržoazní představy

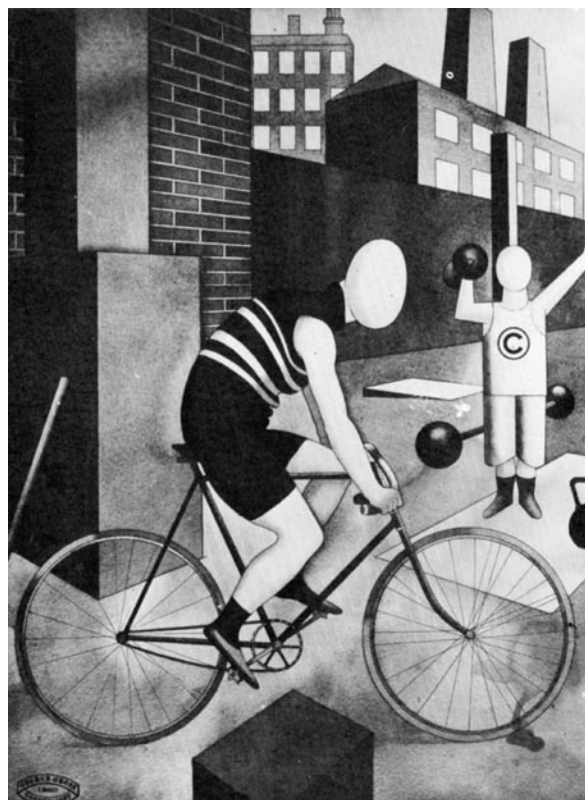
Obr. 20: Carlo Carrà: Zápavná dívka (La figlia dell'Ovest), 1919, olej na plátně, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf. Repro: George Grosz: Berlin – New York, s. 58.

o uměleckém géniovi. Sám odmítá uvádět podrobnosti o vlastní umělecké dráze, neboť tradiční biografické výpovědi jsou podle něj pouhým projevem buržoazního egoismu a sebepropagace umělce v kapitalistické kultuře. Namísto toho malíře vyzývá, aby vyšli z izolace svých ateliérů a připojili se k dělníkům v jejich boji tím, že dají k dispozici své umění: „Předstíráte, že jste nadčasoví a stojíte nad stranami... Předstíráte, že tvoříte pro lidi... kde je ten člověk?! Vaše tvůrčí lhostejnost a vaše abstraktní žvanění o nadčasovosti není nic jiného než směšné, nepotřebné přemítání o věčnosti. Vaše štěty a pera, které by měly být zbraněmi, jsou prázdnými stébly slámy. Vyjděte ven... pochopte myšlenky pracujících lidí a pomáhejte v boji proti prohnílé společnosti.“⁴⁴

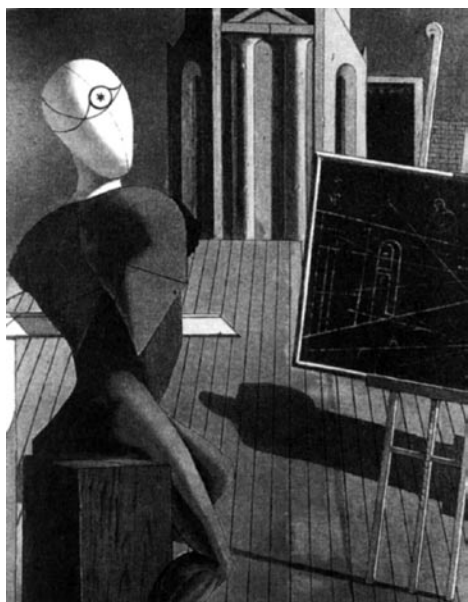
V podobném duchu se nesl i další Groszův text „K mým novým obrazům“, který napsal v listopadu 1920 a vydal počátkem roku 1921 v časopise *Kunstblatt*.⁴⁵ I zde začíná zostra tvrzením, že „umění je dnes absolutně druhotnou záležitostí“ a „každý, kdo vidí za zdi svého ateliéru, to musí připustit“. Být umělcem podle něj vyžaduje jasné rozhodnutí, zda stát na straně vykořisťovatelů, nebo na straně mas, z nichž mají

kapitalisté tučné zisky. Nejruznější umělecké revoluce modernistů jsou zajisté zajímavé a esteticky cenné, ale jsou to stále jen „ateliérové problémy“. A většina umělců, kteří se jimi usilovně trápí, nakonec stejně podlehnou skepticizmu a buržoaznímu nihilismu. Dokud bude malíř trvat na svých uměleckých výstřednostech a své výlučnosti, nemůže porozumět revoluci a proletariátu. Proto je nutné, aby nežil ve věži ze slonoviny a chodil na schůze mezi dělníky, neboť to budou nakonec masy, nikoli umělci, kdo přetvoří svět k lepšímu.

Po úvodních odstavcích článku, v nichž peskuje své pasivní a méně uvědomělé umělecké kolegy, přistupuje Grosz k popisu svého nového stylu, který má ztělesňovat revoluční ideály. Inspiraci k němu překvapivě nalézá především u italských metafyzických malířů Giorgia de Chirica a Carla Carrà, jejichž tajemná plátna s postavami připomínajícími figuríny zasazené do „kulis“ opuštěných starověkých měst (obr. 20 a 22) ho

Obr. 21: George Grosz: Cyklista a těžký atlet, 1920, akvarel, originál ztracen. Repro: Hess, Hans: George Grosz, s. 102.

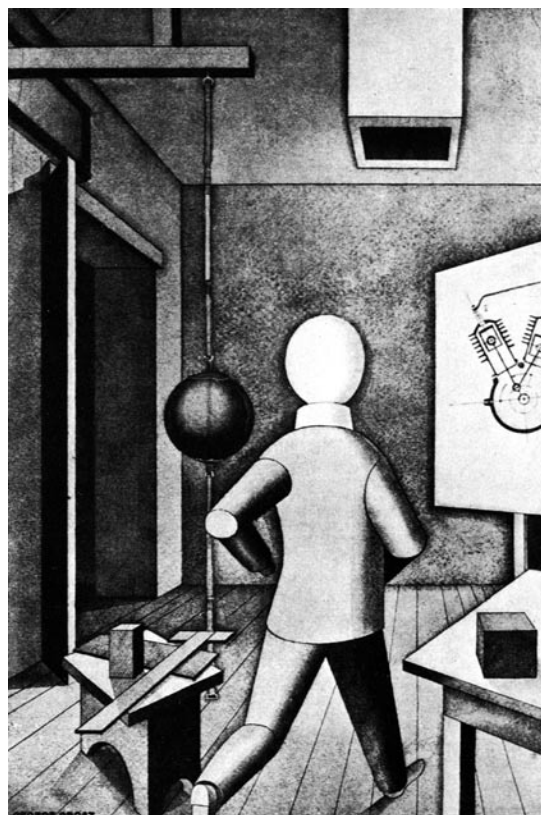
Obr. 22: Giorgio de Chirico: Prorok, 1915, olej na plátně, The Museum of Modern Art, New York. Repro: George Grosz: Berlin – New York, s. 153.

fascinují, ale současně i znepokojují. Ve svých nových obrazech, které jsou jimi inspirovány, proto potlačuje vše, co na malbách Italů pokládá za „buržoazní“; mizí antické kulisy a především veškerý metafyzický rozměr či snaha o vhléd do věčnosti, který pokládá za škodlivý. Svá nová díla se snaží konstruovat zcela realisticky, neboť člověk podle něj již dlouho není individuem, jež by se dalo „zkoumat jemnými psychologickými termíny, nýbrž kolektivním, téměř mechanickým konceptem“ (obr. 23).

Groszovy nové obrazy se výrazně liší od všeho, co vytvářel předtím i potom, jako by ani nebyly dílem jeho neklidné ruky, ale spíše vzešly z kreslicího prkna nějakého chladného inženýra či konstruktéra. Jsou ukázněné a přísně geometrické, mají potlačenou barevnost a nejsou podepsány, pouze některé jsou orazítkovány jeho jménem a adresou, na jednom dokonce vidíme razítko s nápisem „George Grosz – construiert“ (obr. 21). Lidé na nich nemají tváře, jsou to prázdné a ztracené loutky, jež se bezradně pohybují v kulisách odlidštěného a depresivního města s geometrickými krychlovými domy a kouřícími komíny (bar. IV.). Na obraze *Republikánské automaty*, jež je nejznáměj-

ším z celé řady, si Grosz bere na mušku hurávlástečnictví svých nacionálně smýšlejících spoluobčanů, jež zobrazuje jako pouhé loutky, robotické patrioty mechanicky mávající státní vlajkou a vyrážející na povel nadšené „hurá“ ze svých prázdných hlav (bar. V.).

Experimentování s chladným a odlidštěným „geometrickým“ stylem, jež je v podstatě cizí jeho temperamentní povaze, však nevydrží Groszovi dlouho a již brzy se do jeho obrazů vrací lidské tváře a prokreslenější postavy, i když některé geometrické prvky stále přetrvávají. Například na plátně *Šedý den* z roku 1921 (bar. VI.) již znovu vidíme realisticky vyvedeného měšťáka, jak jej známe z dřívějších Groszových kreseb. Jde o německého nacionalistu, soudě podle celkového vzezření a černo-bílo-červené stuhy v knoflíkové dírci na klopě kabátu, pravděpodobně inženýra či konstruktéra, neboť má pod paží aktovku a velký

Obr. 23: George Grosz: Nový člověk, kolem 1920, akvarel, originál ztracen. Repro: George Grosz: Berlin – New York, s. 153.

příložný úhelník. Jeho úkolem je vystavět neprodyšnou zeď mezi pokojným světem buržoazie, který sám reprezentuje, a pochmurným světem válečných veteránů a proletariátu. Za rozestavěnou cihlovou zdí se nachází šedivé odlidštěné město s kouřícími továrními komíny a několika postavami – kulhajícím válečným veteránem bez ruky, schematicky ztvárněným dělníkem s lopatou a vystrašeným drobným úředníkem schovávajícím se za rohem. Zajímavé je, jak Grosz na plátně pracuje s pohledy a tvářemi zobrazených postav. Zatímco sebevědomý příslušník buržoazie se na nás zpřímá a směle dívá, válečný invalida má zjizvenou tvář a klopí oči k zemi. Příslušník dělnické třídy s lopatou je zcela bez tváře, je onou prázdnou postavou z předchozích malířových „geometrických“ obrazů (obr. 21 a 23, bar. IV. a V.). A ustrašený obrýlený úředník vykukující za rohem vypadá, že nemyslí na nic jiného, než jak nepozorovaně přeběhnout z tohoto šedivého pekla na druhou stranu zdi.

Návratem k dřívějšímu realističtějšímu a popisnějšímu stylu však Grosz zdaleka nevyřešil hlavní problém, který ho v té době zaměstnával: jak překonat buržoazní koncepci umění a uvést malířskou tvorbu do souladu s požadavky bolševické revoluce. Pokusům o řešení této „kvadratury kruhu“ levicových modernistů přitom věnoval více úsilí a energie než mnozí jiní komunističtí umělci. V již citované stati „K mým novým obrazům“ například píše: „Budoucnost malířství vidím v pracovních dílnách, v čisté řemeslnosti, nikoli v nějakém svatostánku umění. Malování je manuální práce, nijak se zásadně neliší od jakékoli jiné, jež může být udělána dobře, nebo špatně. Nyní máme systém oslavovaných ‚hvězd‘, stejně jako v jiných druzích umění – ale ten zmizí.“⁴⁶ Víc se Grosz nemohl mýlit. Jak se brzy na vlastní kůži přesvědčil, nic nebylo realitě vzdálenější než tato utopická vize, v níž zkombinoval komunismus se středověkými uměleckými postupy. Přestože byl talentovaným pozorovatelem bez nejmenších iluzí, schopným svými kresbami a obrazy odhalit to nejhorší z lidské povahy, nedokázal z toho nic rozumného vyvodit pro své politické a společenské teorie. Správně to postřehl již během berlínského povstání Spartakovců hrabě Harry Kessler, když o malíři napsal, že „po intelektuální stránce nejsou jeho myš-

lenkové pochody zcela vyspělé“, že je „reakcionář a revolucionář v jednom, symbol doby“.⁴⁷

Poznámky:

¹ Heine, Heinrich: *Německo: Zimní pohádka*, přel. Eduard Petiška, in Heine, Heinrich: *Písňe a lamentace*, Československý spisovatel, Praha 1966, s. 87.

² Cit. dle Elger, Dietmar: *Dadaismus*, přel. Jana Novotná, Slovart, Praha 2004, s. 17.

³ K této problematice lze doporučit skvělou práci německého historika Eberharda Jäckela *Německé století*, jež do jisté míry kombinuje historickou analýzu s politologickým vhladem. Viz Jäckel, Eberhard: *Německé století. Historická bilance*, přel. Blanka Pschaidtová, Argo, Praha 2004, především kapitola 3 „Boj o státní moc“, s. 55–74.

⁴ Viz např. Service, Robert: *Soudruzi: Světové dějiny komunismu*, Argo/Academia, Praha 2009, s. 83.

⁵ Mikš, František: „Krvavě rudá na mé sebevražedné paletě – raná tvorba George Grosze“, *Kontexty* 1/2012, s. 6–20.

⁶ Rozšířené tvrzení pravicových vojenských kruhů, že německá armáda nebyla ve skutečnosti poražena na válečné frontě, ale tím, že jí doma vpadli do zad zrádci listopadové revoluce. Glorifikace hrdinství německého vojáka a odpor k listopadovým zrádcům se staly součástí ideologie mnoha extrémistických nacionalistů nejružnějšího zabarvení včetně Hitlerovy NSDAP. Viz např. Moravcová, Dagmar: *Výmarská republika. Problémy demokracie v Německu 1918–1932*, Karolinum, Praha 2006, s. 211.

⁷ Podle většiny historiků nikdy neexistovala reálná hrozba, že by se ve výmarské republice podobně jako v Rusku mohli dostat komunisté k moci a nastolit skutečnou diktaturu proletariátu, neboť dokonce ve vojenských a dělnických radách měla extrémní levice marginální podporu a převažovaly umírněné síly. Viz např. Moravcová, Dagmar: *Výmarská republika*, s. 212–213. Jak píše Eberhard Jäckel, revoluce v Německu nikdy nebyla reálnou možností. „Jedinou funkcí KPD a jejím jediným dosažitelným cílem bylo zničit demokratickou republiku a s tím větší zlobou bojovala proti státotvorné SPD.“ Viz Jäckel, Eberhard: *Německé století*, s. 61.

⁸ Viz např. Foolbrook, Mary: *Dějiny moderního Německa*, Grada Publishing, Praha 2010, s. 27–30; Moravcová, Dagmar: *Výmarská republika*, s. 28–29.

⁹ Boyer, Richard O.: „The Yankee from Berlin“, *The New Yorker*, 11. 12. 1943, s. 38. Viz také Lewis, Beth Irwin: *George Grosz: Art and Politics in the Weimar Republic*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991, s. 67.

¹⁰ Harry Clément Ulrich Kessler (1868–1937), přezdívaný též „Rudý hrabě“ (Red Count). Jeho deníky vyšly anglicky pod názvem *Berlin in Lights. The Diaries of Count Harry Kessler* (1918–1937), Grove Press, New York 1999, s. 64.

¹¹ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne. Vlastní životopis*, přel. Jana Ženčáková, Votobia, Olomouc 1999, s. 136.

¹² Viz McCloskey, Barbara: *George Grosz and the Communist Party. Art and Radicalism in Crisis, 1918–1936*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1997, s. 75.

¹³ Tamtéž, s. 15.

¹⁴ Richter, Hans: *Dada, Art and Anti-Art*, Oxford University Press, 1978. Cit. dle Harries, Karsten: *Smysl moderního umění*, Host, Brno 2010, s. 66.

¹⁵ Silně extatický text, volající mimo jiné po zavedení nové dadaistické simultánní básně a využívání nového materiálu v malířství, končí patetickým provoláním: „Proti estetismu a etice! Proti bezkrevné abstrakci expresionismu! Proti utopickým teoriím literárních hlupáků, jež chtějí napravovat svět! Za dadaismus slovem a obrazem, za dadaistické dění ve světě! Být proti tomuto manifestu znamená být dadaistou!“ Celý text viz http://www.kunstzitate.de/bildendekunst/manifeste/dadaismus_1918.htm.

¹⁶ Richter, Hans: *Dada, Art and Anti-Art*, s. 109. Cit. dle Lewis, Beth Irwin: *George Grosz: Art and Politics in the Weimar Republic*, s. 55.

¹⁷ Huelsenbeck, Richard: „Erinnerung an George Grosz“, *Neue Zürcher Zeitung*, 14. 7. 1959. Cit. dle Lewis, Beth Irwin: *George Grosz: Art and Politics in the Weimar Republic*, s. 55 a 60.

¹⁸ Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 109.

¹⁹ Viz Kundera, Ludvík: *Dada*, Jazpetit č. 13, Jazzová sekce, Praha 1983, s. 65–66.

²⁰ Koncem února 1920 se na „české turné“ vypravili tři z berlínských dadaistů, Richard Huelsenbeck, Raoul Hausmann a Johannes Baader, Grosz se cesty nezúčastnil. Za zmínku stojí jejich první vystoupení v Praze, o němž referoval pražský německý večerník *Bohemia*: „Hausmann prý tančil jako člověk, kterého strašně bolí břicho. Jedna dáma tak pronikavě pískala, že jí vypadl umělý chrup, který nikdo za obecného chechtotu nezvedl. Do diskuse, kterou řídil Huelsenbeck, se přihlásili tři páni, kteří vykřikovali, že dada je blbost a dadaisti že patří na šibenici. Huelsenbeck tyto tři diskutéry ihned prohlásil za dokonalé dadaisty. Diskuse se nedokončila, neboť zbylé diváky vyhnaly ze sálu smrduté bombičky. Ohlášený výprask se nekonal.“ Cit. dle Kundera, Ludvík: „Dada v Čechách a na Moravě“, 2007, napsáno pro Festival spisovatelů Praha, http://www.pwf.cz/rubriky/dalsi-projekty/dada-east/ludvik-kundera-dada-v-cechach-a-na-morave_3246.html.

²¹ Záznam „Závodů mezi psacím a šicím strojem“ viz Kundera, Ludvík: *Dada*, s. 64–65.

²² Grosz, George: *Malé Ano a velké Ne*, s. 136.

²³ Hausmann, Raoul: *Am Anfang war Dada*, Steinbach-Giessen, 1972. Cit. dle Elger, Dietmar: *Dadaismus*, s. 16.

²⁴ John Heartfield, cit. dle Elger, Dietmar: *Dadaismus*, s. 52.

²⁵ Zvací dopis byl vyslán 24. ledna 1919 sovětským rozhlasem a otiskla jej také komunistická *Pravda*. Ustavující sjezd Kominterny, konaný v Kremlu počátkem března, už zasedal, když v *Die Pleite* vyšlo zmíněné pozvání.

²⁶ „Zvací dopis na první kongres Kominterny“, 24. ledna 1919. Přetištěno jako dokument č. 1 in McDermott, Kevin – Agnew, Jeremy: *Kominterny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011, s. 265–266.

²⁷ *Die Weltbühne*, 18. 8. 1921, s. 184. Cit. dle Lewis, Beth Irwin: *George Grosz: Art and Politics in the Weimar Republic*, s. 76.

²⁸ Lewis, Beth Irwin: *George Grosz: Art and Politics in the Weimar Republic*, s. 76–78.

²⁹ Brecht, Bertold: „Legenda o mrtvém vojákově“ (1918), in *Domácí postila Bertolda Brechta*, přel. Ludvík Kundera, Mladá fronta, Praha 1963, s. 144–148.

³⁰ Zakázaný *Die Pleite* začal po nějaké době znovu vycházet jako satirická příloha časopisu *Der Gegner* (Protivník), který vydávali Herzfelde a Julian Gumperz v nakladatelství Malik. *Der Gegner* vycházel od roku 1920 do roku 1924 a objevovaly se v něm také Groszovy kresby.

³¹ Viz Lewis, Beth Irwin: *George Grosz: Art and Politics in the Weimar Republic*, s. 79.

³² Protiválečné pamflety Rosy Luxemburgové psané pod pseudonymem Junius, pamflet VIII., viz např. www.marxists.org/deutsch/archiv/luxemburg/1916/junius/teil8.htm.

³³ Tucholsky, Kurt: *Gesammelte Werke*, Rowohl, Reinbek bei Hamburg 1987, s. 382–383. Cit. dle McCloskey, Barbara: *George Grosz and the Communist Part*, s. 83.

³⁴ Grosz, George: *Im Schatten*, Malik-Verlag, Berlín, prosinec 1921.

³⁵ Viz Hess, Hans: *George Grosz*, Studio Vista, Londýn 1974, s. 108–111.

³⁶ Herzfeldova interpretace díla v brožůře Prvního mezinárodního Dadaveletrhu v červnu 1920, kde bylo dílo rovněž vystaveno. Více viz např. Elger, Dietmar: *Dadaismus*, s. 50.

³⁷ Cit. dle Kundera, Ludvík: *Dada*, s. 67.

³⁸ McCloskey, Barbara: *George Grosz and the Communist Party*, s. 83.

³⁹ Cit. dle Elger, Dietmar: *Dadaismus*, s. 20.

⁴⁰ Gertrud, Alexander: „Dada“, *Die Rote Fahne* 139, 25. 7. 1920, cit. dle McCloskey, Barbara: *George Grosz and the Communist Party*, s. 81, citace v originále tamtéž, s. 214, pozn. 78. Více o následné polemice o dada na stránkách *Die Rote Fahne* viz tamtéž, s. 79–83.

⁴¹ „Die Gesetze der Malerei“, září 1920, cit. dle Schuster, Peter-Klaus (ed.): *George Grosz: Berlin – New York*, Nationalgalerie Berlin/Ars Nicolaj, Berlín 1994, s. 147.

⁴² Grosz, George: „Statt einer Biographie“, napsáno v Berlíně 16. srpna 1920, in *Der Gender* 2/1920. Přetištěno in Schuster, Peter-Klaus (ed.): *George Grosz: Berlin – New York*, s. 539.

⁴³ Edschmid, Kasimir (ed.): *Schöpferische Konfession*, vyšlo jako 13. svazek série *Tribune der Kunst und Zeit*, Erich Reiß, Berlín 1920.

⁴⁴ Citace viz pozn. 43.

⁴⁵ Grosz, George: „Zu meinen neuen Bildern“, *Das Kunstblatt*, Weimar 1921, přetištěno in Miesel, Victor H.: *Voices of German Expressionism*, Tate Publishing, London 2003, s. 185–188.

⁴⁶ Tamtéž, s. 187.

⁴⁷ Opakovaná citace, viz pozn. 10.

František Mikš, šéfredaktor časopisu *Kontexty*, ředitel Institutu pro politiku a kulturu CDK, šéfredaktor nakladatelství Barrister & Principal.

Aby se ze zla nestal společenský úzus

Rozhovor s Pawłem Lisickým, šéfredaktorem týdeníku Uważam Rze

PAWEŁ LISICKI (1966) vystudoval práva na Varšavské univerzitě. S krátkým přerušením pracoval v letech 1993–2011 v deníku *Rzeczpospolita*, jehož byl od roku 2006 šéfredaktorem. V současnosti je šéfredaktorem týdeníku *Uważam Rze*. Je autorem řady knih, svými esey je zastoupen ve sborníku *Návrat člověka bez vlastností*, který vydalo Centrum pro studium demokracie a kultury.

V antologii filozofických esejů Návrat člověka bez vlastností, kterou před dvěma lety vydalo CDK, nese jeden z vašich textů název Pelagiánské kořeny současnosti. Čím se myšlenky Pelagia, heretika z přelomu čtvrtého a pátého století, promítají do novodobého myšlení a do současnosti? Východím bodem mého eseje byl poměrně populární román Michela Houellebecqa Možnost ostrova. Autor se v něm prostřednictvím svého hrdiny posmívá katolickému teologovi a archeologovi, jezuitovi Teilhardovi de Chardin. Spatřuje v něm někoho, kdo uvěřil v možnost sebezdokonalování člověka a je zcela neschopen vidět skutečnou lidskou přirozenost s jejími slabostmi, v její hříšnosti, nakloněnosti ke zlu.

Teilhard zemřel už před pětapadesáti lety. V čem se pelagianismus projevuje právě dnes?

K tomu se postupně dostaneme. Člověk je podle Pelagia stvořen zformován natolik dobře, že si se zlem tohoto světa dokáže poradit sám. Věci tedy mají být podle něj jinak, než je tomu u Augustina, který tvrdil, že lidská vůle nemůže sama o sobě – řečeno teologickým jazykem – dosáhnout spásy, nedostává-li se mu shůry pomoci milosti. V politické oblasti člověk není schopen sám od sebe vybudovat dokonalou společnost. Naše přirozenost je natolik zraněna prvotním hříchem, že nejsme a nikdy ani nebudeme schopni své představy uskutečnit sami od sebe, ať již jde o spásu jednotlivce, nebo o harmonii světa, říká augustinismus.

Pelagiánské reakce se v průběhu půldruhého tisíciletí objevovaly už dříve.

Pelagiovými názory se inspirovaly ideologie, které věřily, že se člověk dokáže o sebe postarat sám, že lze

uskutečnit ráj na zemi. Pelagianismus se silně projevoval například v osmnáctém století, kdy se objevila celá velká skupina filozofů, kteří byla přesvědčeni o tom, že když člověka vzděláme a osvítime, když mu poskytneme odpovídající poznání a vytvoříme pro něj odpovídající podmínky, potom zmizí zlo tohoto světa, zabíjení, podlost, lež, útisk, zotročování lidí lidmi. Stačí jenom změnit podmínky a člověka vychovávat. Přeneseme-li se z osmnáctého století do současnosti, pelagiánství se dnes projevuje a rozvíjí různými způsoby. Třeba v uvažování lidí, kteří mají za to, že když vzniknou politická tělesa jako Evropská unie nového typu nebo panevropského státu, zmizí z našeho světa všechny bolístky. V rovině individuální se pelagianismus projevuje tak, že se lidé domnívají, že v případě zla, které v sobě nesou, jejich žádostí a slabostí jde o něco, čeho se lze zbavit – a že jde výlučně o otázku návštěvy psychologa nebo specialisty, který všechno dokáže vyřešit. Jako pelagiánský lze charakterizovat i přístup populární mezi kriminology.

Ve viktimologii.

To je také jeden z rysů pelagianismu v současnosti. Všechny zločiny, k nimž ve společnosti dochází, nejsou dílem zlé vůle nebo svobodného, leč zlého rozhodnutí člověka, ale jde pouze o špatné společenské podmínky nebo o následek toho, že zločinec byl v dětství pronásledován, že jej rodiče bili a on se jim nyní za to mstí atd. Jde o celou řadu vnějších příčin, které můžeme nakonec mít nějakým způsobem pod kontrolou.

Alain Besançon říká, že demokratická revoluce dospěla v šedesátých letech na Západě k bodu zvratu. Demo-

Paweł Lisicki.

kracie se po roce 1968 „totalizovala“, neboť se přestala týkat pouze politického života a začala se vztahovat na všechny oblasti. Spustil se tak proces, který není doposud u konce...

Z demokratického výčtu jsou skutečně postupně vytlačovány všechny instituce a relace, které předpokládají existenci vztahů nerovnosti. U rodinných vztahů se například vycházelo z přirozené představy, že do určitého věku rozhodují o dětech rodiče, že rodičovská moc je reálná, neboť rodiče mají moc rozhodovat o tom, co je pro děti dobré. Samozřejmě že se vyskytují otřesné případy, když rodiče neberou v patrnost dobro dítěte a způsobují mu zlo. V takovém případě je namístě, zasahuje-li stát. Ze současného přístupu v mnoha zemích lze mít dojem, že je tomu právě naopak, že stát se nachází v postavení, jaké mají mít rodiče, a že z rodičů jsou jenom jeho zvláštní, pověřeni zástupci. Rodičovská pravomoc je chápána jako svého druhu administrativní služba, forma zaměstnání. Tato krize

se velice citelně dotýká v obecné míře rovněž školství a výchovy. Jakýkoli výchovný princip vycházel zatím z toho, že učitel vyučuje a žák poslouchá. Avšak evidentní věc, že autorita přichází shora, tj. od učitele k žákovi, je nyní stále více zpochybňována a demokratizace postupně tlačí na všechny vztahy a důvody, které porušení určité hierarchie bránily.

Jistá asertivní žurnalistka v Českém rozhlase před časem vytvořila dětský parlament. Děti se v něm vyjadřovaly k věcem veřejného života, a nějaké devítileté dítě tehdy komentovalo muslimské běsnění po řezenské přednášce Sv. otce takto: Já si myslím, že by si ten pan papež měl přistě dobře rozmyslet, co říká... Platí tedy chestertonovský paradox: aby mohl fungovat demokratický pořádek, jsou v něm nezbytné instituce, které fungují nedemokraticky?

Takovým nedemokratickým zřízením je právě rodina nebo škola, ale také armáda. Nedovedu si představit situaci, v níž by vojáci hlasovali o tom, zda půjdou do boje či nikoli, nebo diskutovali, co si o tom myslet. Teoreticky si jistě něco takového představit lze, ale konečným efektem by byla naprostá ochromenost, ztráta akceschopnosti armády. Takou institucí je a vždy byla církev. Avšak co se děje v současných demokraciích? Rovnost chápána jako rovnost šancí vytlačuje snaha všechny lidi ujednotit a „zrovnoprávnit“ i co do kvality. Vznikají tak různé nápady, například pokud jde o poměrné zastoupení, paritu. V mnoha zemích se ustanovují různé kvóty pro lidi nebo pro skupiny, které prý byly dosud různými způsoby upozaďovány. V Polsku se vážně diskutovalo třeba o počtu žen na volebních kandidátkách. Žen je prý v politice příliš málo, sotva dvacet procent, přitom tvoří polovinu populace. To není normální, proto je třeba ona procenta v politice dohnat. Začneme-li tímto způsobem přistupovat ke společenským problémům, kde se potom zastavíme? Nebudeme definovat lidi s ohledem na jejich schopnost samostatně vystupovat ve veřejném životě, ale pouze skrze skupinu, k níž přísluší. V ženě, která je dobrou političkou, bychom pak měli vidět především a jenom ženu. Demokracie v sobě nese příslib svobody chápáné v tom smyslu, že existuje veřejný prostor, v němž každý může svobodně vystupovat a sám

o sobě rozhodovat. Nová ideologická hnutí paradoxně zatlačují jednotlivce zpátky, někam do času téměř kmenového. A to je něco hrozného a velice nebezpečného, protože to už zavání tendencemi téměř „totalitními“. Slovo dávám raději do uvozovek, odpůrci různých prapodivných řešení nejsou naštěstí zavírání do vězení, i když se v dnešním světě občas dějí i takové věci.

Stál jste zhruba pět let v čele druhého nejčtenějšího polského deníku. Posláním novin je ovlivňovat veřejné mínění, na druhé straně platí, že skutečně zajímavá je pouze pravda. Jak se vám dařilo proplovat mezi touto Skyllou a Charybdou novinářské práce?

V případě novin jako *Rzeczpospolita* se v našem snažení projevovalo směřování k pravdě tak, že na jejich stránkách probíhala skutečná diskuse. Neznamenal to samozřejmě, že se vše nalézalo ve vyvážené podobě, myslím teď právě na onen element pravdy. Nicméně ve společnosti, v jaké žijeme, je velice důležité, aby se objevovaly názory, které mají racionální základ a které se mohou vykázat argumenty. Ale šlo o názory, noviny se nestávaly nástrojem propagandy vtoukajícím lidem do hlav, co a jak mají myslet. Svoje místo v čele novin jsem bral především jako roli zastávce a obhájce zdravého rozumu.

V čem vaše obhajoba zdravého rozumu konkrétně spočívala?

Negativní procesy, o kterých jsme před chvílí hovořili, ať už jde o prosazování demokracie do všech oblastí, nebo o ubývání demokracie jako systému ve prospěch demokracie jako politicky korektního zjednotváření lidí, mají v médiích stále více navrch. Je to nebezpečné už z toho důvodu, že se oněm procesům nestavějí do cesty žádní kritici. A nestavějí se proto, že často je to věc odvahy. O co tu jde: Jde o to, aby se někdo rozhodl vůbec připustit kritické hlasy vůči určitým velice vlivným kruhům či skupinám, které vyznávají ono nové sociální inženýrství a vnucují své názory druhým. Uvedu příklad starý asi dva roky. Jeden z našich kreslířů, Andrzej Krauze, velice známý i za hranicemi, poskytl *Rzeczpospolitą* kresbu, kterou doprovodil sarkastickým komentářem na adresu některé ze zemí

EU, které odhlasovaly zákony umožňující homosexuálům uzavírat manželství. Už předtím tato kresba vyšla v britském deníku *The Guardian*. Na obrázku vidíme mužské páry čekající na uzavření manželství, za nimi je muž s kozou, který se táže: Kdy se dostaneme na řadu my?

Nenechal se inspirovat hrou Edwarda Albeeho Koza? Autor v ní na podobně bizarním vztahu ovšem řeší obecný problém rozpadu lidských vazeb.

V podtextu Krauzeho karikatury je samozřejmě vyslovena myšlenka, že jakmile budeme zacházet s tím, čím je ve své nejvlastnější povaze manželství, čistě arbitrárně, smazávají se jakékoli hranice a můžeme si nezávazně představit všechny myslitelné lidské nebo zvířecí konfigurace. Ztratíme základ a oporu v lidské přirozenosti a půjde už jen o volnou zábavu. Okamžitě po zveřejnění obrázku se v Anglii i u nás vzedmula vlna protestů z prostředí gayů. Dostával jsem dopisy, jejichž autoři se dožadovali toho, aby byl Krauze vyhozen, protože gaye svým obrázkem uráží a zesměšňuje, a že jde o šíření nenávisti a nepřátelství atd.

Jak jste na dopisy reagoval?

Nejdůležitější je nepodléhat a neustupovat. Určitá milie mají právo na svou existenci, ale není možné se nechat zastrašit propagandou o údajné homofobii nebo šíření nenávisti. Je to patrně jedna z největších bolestí současných médií – mnoho redaktorů se zastrašit nechává, vyhýbá se nepříjemným otázkám a často pak vidíme pouze zdánlivou diskusi. O věcech skutečně kontroverzních nikdo nemluví a nezabývá se jimi, nedotýká se jich, protože lépe je o nich nepsat, aby nebyly problémy.

Hovoříte a píšete o nebezpečí zjednotváření lidí, ať už jde o nátlak vyvíjený „zdolá“, nebo o nátlak nadnárodních struktur v rámci Evropské unie?

Je pravda, že tlak vyvíjený na společnost a zacílený na změnu jejích postojů je velice silný a působí v různých rovinách. Zmínil jsem otázku manželství, ale totéž se týká třeba vztahu k potratům. Polsko má, pokud jde o potraty, velmi přísné, ale také dobře odůvodněné zákony. Jsem přesvědčen, že dříve nebo později řada

různých milieu v různých evropských zemích udělá všechno pro prosazení změny. Nelze pochopitelně dávat recepty, jak se před podobnými věcmi bránit, jak jim čelit, mohu pouze říct, že je nutné v sobě najít odvahu k přímé řeči a tuto odvahu povzbuzovat i u ostatních.

Jaký vidíte rozdíl mezi vaším dřívějším působením v deníku Rzeczpospolita a nyníším v týdeníku Uważam Rze? Slovní hříčka v názvu týdeníku, který lze do češtiny přeložit jako Mám za to, že..., naznačuje, že by mohlo jít o kontinuitu s Rzeczpospolitou. Jakou výzvu pro vás nový týdeník představuje?

Rozdíl je dost zásadní. *Rzeczpospolita* byla kromě jiného také novinami pro podnikatele, novinami s velice silnou právní a ekonomickou složkou. A stále více se zaměřovala především na osoby, které noviny potřebovaly při svém povolání, a tedy na právníky, správní úředníky, podnikatele, ředitele, a na různé profesní skupiny. Naproti tomu týdeník *Uważam Rze* má stránky, kde se věnujeme ekonomice, ale ty netvoří nejdůležitější a nejsilnější část, neboť jde o společenskopolitický týdeník. Má také širší skupinu odběratelů, a to takových, kteří nekupují časopis z profesních důvodů, ale z důvodů ideových a pro poznání.

Polská společnost je v řadě ohledů rozdělená. Chce Uważam Rze přispívat k mírnění rozporů a protivenství?

Uważam Rze jako konzervativně liberální či jako pravicově středový týdeník představuje odpověď na ten fakt, že žádný týdeník reprezentující zmíněné názory nebo myšlenkový svět v současnosti v Polsku neexistuje. Byl tu týdeník *Wprost*, ale získal ho nový majitel a vtiskl mu odlišnou ideovou podobu. Spíše než o mírnění rozporů nebo o smazávání rozdílů mezi levicí a pravicí jde tedy spíše o to vyplnit prázdné místo.

Poměrně velký ohlas u nás vyvolal překvapivý úspěch nově ustanovené strany podnikatele Janusze Palikota Palikotovo hnutí (Ruch Palikota). Česká společnost je nejen sekularizovaná, ale deklarativně ateistická. V Polsku je tomu jinak. Jde v případě Palikotova hnutí o projev, ať již pozitivní nebo negativní, postupující sekularizace, nebo přímo o projev sociální patologie?

Možná by stálo za pokus hájit tezi, že patologická je už samotná sekularizace, jedno může souviset s druhým. Ale teď vážně. Palikotův úspěch představuje na polské politické scéně svého druhu zlomovou událost. Polsko je zemí silně spjatou s církví, zemí, v níž měl ještě poměrně nedávno hlavní slovo papež. A najednou se v něm objeví radikálně proticírkevní, ba dokonce protikřesťanská strana, která byla politicky velmi úspěšná, neboť Palikotovo hnutí získalo v nedávných volbách do Sejmu osm procent a podle toho, co říkají průzkumy, má podporu dokonce u zhruba patnácti až sedmnácti procent lidí, což je nesporně velký politický úspěch. A nejde jen o Palikota, je tu také postkomunistická Strana demokratické levice (SLD). Obě strany dostávají při průzkumech dohromady více než dvacet procent hlasů, a tedy jen o něco méně než pravicová strana PiS. Jde o nečekaný úspěch i proto, že v Polsku si žádná jiná strana nezvolila s takovou rozhodností za svou ideologii antiklerikalismus. A prvním Palikotovým politickým požadavkem poté, co se dostal do Sejmu, bylo to, aby byl odtamtud odstraněn kříž. To byla jeho první zákonodárná iniciativa. Ale proticírkevních prvků je v jeho výrocích i ve výrocích jeho stoupenců bohužel mnohem více.

Kde je třeba hledat kořeny Palikotovy popularity?

První příčinou jsou obecné procesy probíhající v celé Evropě. Proces sekularizace a odkřesťanstění se odehrává ve všech zemích. Do Polska dorazil s velkým zpožděním, které vyplývá z postavení polské církve, z jejího sepětí s národem v době boje s komunisty. A také vzhledem k papežovi. To jsou důvody, pro které se tento proces opožďoval a byl také zřetelně slabší. Druhým důvodem je specifická situace, která vznikla v Polsku v dubnu roku 2010, po smolenské katastrofě, kdy se spor o to, co se ve Smolensku skutečně událo a jak je třeba uctít památku obětí, stal politickým sporem, který měl silný náboženský podtext. Často mohl vznikat dojem, že jde o politický spor vedený náboženskými prostředky. Tak tomu bylo podle mne v případě kříže postaveného na Krakovském předměstí, který byl nebo měl být pro nezanedbatelnou část lidí připomenutím památky Lecha Kaczyńskiego. Zároveň přitom

kříž zůstává náboženským symbolem. Částí lidí, kteří cítili k Lechu Kaczyńskému už předtím antipatie, byl vnímán ne jako politický, ale jako náboženský symbol. A také jako prvek údajného vnucování náboženských symbolů druhým. Janusz Palikot představuje falešnou reakci na nepravdivě vyličený konflikt. Kříž se na Krakovském předměstí přece neobjevil jako prvek údajné katolické rozpínivosti v Polsku, ale jednoduše byl znamením památky, jež byla vtažena do ostrého politického boje mezi vládnoucí Občanskou platformou (PO) a opoziční stranou Právo a spravedlnost (PiS). Ale oběti tohoto konfliktu, symbolickou, se paradoxně stala církev, protože pro část lidí, které Palikot dokázal zmobilizovat a využít, se kříž stal symbolem ne politického boje mezi PiS a Platformou, ale domnělého vnucování náboženských standardů či pravidel společnosti, která je buď nábožensky lhostejná, nebo není nijak spojená s církví.

Před dvaceti lety vyšla úvaha Czesława Miłosze Konfesní stát, v níž básník vyslovil obavu, že církev bude po roce 1989 agresivně zasahovat do života polské společnosti. Hovoří v ní také o tom, že u polského modelu zbožnosti převažují horizontální elementy. Do jaké míry je jeho charakteristika pravdivá?

Miłosz jednak tvrdí, že polská zbožnost je velice mělká a povrchní. Že Poláci sice svěť svátky, dodržují různé rituály, účastní se mší a poutí, ale vnitřně, v hloubce je to nijak neproměňuje. Zbožnost má podle něj v polské společnosti pramalý vliv na pozitivní etické postoje. S podobným názorem se můžeme setkat i u jiných autorů. Na potvrzení této teze uvádějí, že tolik a tolik opilých lidí u nás ročně přejede auto, nebo že tolik a tolik žen jde tajně na potrat atd., že se zkrátka zbožná polská společnost ve svých etických projevech a postojích od jiných společností neliší. A také z toho důvodu má být polská zbožnost údajně mělká a povrchní. To je falešný přístup ve dvojím smyslu. Jednak nikdo neví, jak by společnost u nás vypadala bez náboženství. Aby se to dalo přesně zjistit, k tomu by musely existovat dvě identické společnosti, z nichž by jedna žila v křesťanské tradici, zatímco druhá mimo ni. To je zjevný nesmysl. Druhou věcí je, že se v takovém případě to, co je nemocí lidské přirozenosti jako

celku, připisuje náboženství. Dopouštějí-li se lidé různých přečinů a zla, nevyplývá to z vyznáváného náboženství nebo z toho, že jde o náboženské pokrytce, ale plyne to z obecné lidské slabosti. Co svět světem stojí, dějí se mezi lidmi zlé věci. Náboženství může tuto skutečnost udržovat v určitém omezení, může být pojistkou, že se zlo nevylije z břehů a nestane se z něj společenský úzus.

Splnila se v něčem básnicka obava z Polska jako konfesního státu?

Myslím, že ani v nejmenším. Veškerá rétorika obav, že se z Polska stane fundamentalistická země, ve které lidé odlišného vyznání či názoru nebo lidé bez vyznání nebudou moci normálně žít, dělat kariéru, získávat vliv atd., je zcela nepravdivá. Myslím, že Polsko je dostatečně diferencovanou zemí, žijí v něm lidé zbožní i nezbožní. Čím se však Polsko od ostatních evropských zemí skutečně liší, je vedle většinové akceptace křesťanské tradice také význačná skupina autenticky zbožných lidí, zbožných v tom smyslu, že čerpají inspiraci pro své chování a činnost ze vztahu k Bohu, k náboženství, ke křesťanství, k církvi. Vzali tyto věci vážně a nestydí se za to.

Vloni v Polsku proběhl u příležitosti stého výročí básnickova narození Rok Czesława Miłosze. Většinu jeho výhrad na adresu církve v Polsku nebo polské zbožnosti, včetně těch nespravedlivých, se dá rozumět, i když se s nimi lze přit. Ale to, co reprezentuje Palikot a jeho Hnutí, se mi zdá být hned o několik pater níž.

Miłosz je člověk právě ve vztahu k církvi vnitřně rozporný. Z jedné strany na něho můžeme pohlížet jako na spisovatele pouze náboženského. Měl velice vyostřené vnímání zla v tomto světě, zraněnosti lidské přirozenosti, hříchu, bojoval proti pelagianismu v jeho moderních proměnách. Měl vyhrčené vědomí toho, že není možné vybudovat jakoukoli utopii. Čteme-li jeho eseje z cyklu *Vidění v sanfranciském zálivu*, obsahují velice ostrou kritiku všech amerických pokrokových hnutí, kritiku změn v katolické církvi, které měly blízko k levicovým ideologiím, kde péče o práva a důstojnost člověka nahradila péči o práva Boha atd. Ale vedle Miłosze konzervativního existuje ještě

jiný Miłosz, plný fobií a dotčeností. Nevím, jak by šlo oba smířit nebo spojit. Ten druhý Miłosz je úzce spjat s třicátými lety meziválečného Polska. Reprezentuje typický obraz velké části polské levicové inteligence, která na slova a slovní spojení jako „národ“, „národní velikost“, „víra národa“, „národní zájmy“ reagovala jako Pavlovův pejsek. Všechno, co souviselo s národem, v nich vyvolávalo pocit znechucenosti, nejistoty a v pozitivní formulaci bylo chápáno jako hrozba xenofobie nebo nacionalismu. Tento Miłosz se ve svých raných textech, a bohužel také v některých pozdějších, příliš od Palikota neliší. V dopisech, které v šedesátých letech psal do *Kultury* Giedroycovi, se vyskytují nejen jednotlivé výroky, ale celé pasáže, které lze podle mne citovat jako názorný příklad polského národního nihilismu.

Nakolik lze tyto výroky považovat za reprezentativní, je-li navíc o Miłoszovi známo, že také rád provokoval?

Toto je hlubší, jako by jej něco přímo ponoukalo všechno ještě zveličit, zvýraznit, když například tvrdí, že je Litevec, že s Polskem nemá nic společného atd. Možná by se dalo říci, že Miłoszové nejsou jen dva, ale je jich snad hned několik. U Miłosze nacházíme velice vyhrčené věty, v nichž se drsně vyslovuje ke sporům o polskost, o národ, o stát, o postavení a místo církve v Polsku. Používá typických levicových frází, ale když přemýšlí o církvi a o náboženském životě jako teolog, přemýšlí zcela jinak. Kritizuje církev jako instituci, její fasádu, ale přitom dává nepokrytě najevo velký stesk po církvi „předkoncilové“ – to když například kritizuje skutečnost, že kněz při mši stojí čelem k lidem. Tvrdí, že jde o špatný a nelogický prvek, který místo toho, aby lidi vedl k Bohu a umožnil jim kontakt se sakrálním, přenáší důraz na lidské společenství shromážděných. Nemluvě o liturgii a o latině jako liturgickém jazyce.

Co podle vás je z jeho rozporuplného odkazu pro současnou polskou kulturu a politiku aktuální?

Mně je Miłosz bližší jako náboženský spisovatel, kritický vůči pokroku. Ale vím, že lze Miłosze představit také jinak, odhlédnout od náboženské části jeho tvorby a číst ho především jako kritika polskosti, jako

člověka, který cítí ohrožení spojená s tím, co v sobě nese národní duše. Tak ho také čtou lidé, kteří mají mentálně mnohem blíže k Palikotovi. Těžko lze říci, co z jeho odkazu je osm let po jeho smrti živé více nebo méně. K tomu bude patrně třeba ještě větší časový odstup. Ale pokud jde o jeho tvorbu a její recepci nebo interpretaci, nevybavuji si za poslední dobu žádný silný text na toto téma, nemluvě o nějaké velké diskusi. Je pravda, že vyšly a vycházejí všechny jeho spisy, korespondence, jeho výroky. Ale celé to obrovské množství svazků neprovázela zatím žádná vyhrčená a ostrá diskuse, která by stála za bližší povšimnutí.

Psal jste také o zbožnosti Zbigniewa Herberta, ještě za dob Solidarity a při výjimečném stavu. Proč jste tehdy považoval veřejná čtení Herbertových básní v kostelech za něco nepatřičného nebo přinejmenším neadekvátního? Myslel jsem tehdy, a jsem o tom přesvědčen i dnes, že Herbert byl ukotven v jiné tradici. Ne v té romantické, ale v tradici osamělého buřiče a skeptika.

Svou roli u něho jistě hrála i jeho karteziánsko-spinozovská formace.

Ta se výrazně distancuje od polského typu zbožnosti. Do hry vstupoval ještě jeden prvek: Herbert byl mnohem více existenciálním básníkem – v tom smyslu, že pro něj tragičnost jednotlivce nebo lidského života byla základní kategorií, a v souvislosti s tím se u něho také objevuje problém teodiceje, tj. otázka, jak ospravedlnit zlo ve světě. Pro přirozenou katolickou formaci není tento problém důležitý až v takové míře, protože jeho řešením je Kristova oběť na kříži. Nemyslím tím, že by katolík nedokázal tento problém nahlédnout, pouze má v duchovním smyslu za to, že tento problém vyřešený je, a pro člověka s podobným přístupem jako Herbert bylo právě toto kamenem úrazu, s nímž se nelze vypořádat, který nelze pominout. A ještě je tu jedna věc. V Polsku je všechno proniknuto křesťanstvím a s tím souvisí určitá snadnost, se kterou se některé Herbertovy obrazy, metafora a analogie s křesťanstvím spojovaly. Přišlo mi to nepoctivé. Je to trochu stejné jako u smolenské tragédie před dvěma lety. Někteří lidé hovořili a nadále hovoří

o tom, že šlo o oběť. Ale oběť musí být dobrovolná, o čemž přece v případě letecké katastrofy nemůže být řeč. Tragédie ano, ale ne oběť. Jsem odpůrcem podobných přístupů, považuji za nešťastné vnímat věci jako svaté tam, kde se to nehodí. Podobně nepatřičné mi to před těmi mnohými lety přišlo i v souvislosti s Herbertem.

Myslíte si, že lze proti náboženskému básníkovi Miłoszovi stavět Herberta jako básníka nenáboženského?

O Herbertovi jsem později napsal ještě jeden esej. A v něm říkám, že když se zamýšlíme nad Herbertovými posledními básněmi, psanými v době, kdy umí-

ral, zjistíme, že v nich je určitý posun. Herbert v nich přehodnotil svůj přístup k náboženství v tom smyslu, že v nich poprvé zaznívá zvláštní tón smířenosti a souhlasu. Smíření se smrtí, s utrpením. A kromě smíření z nich také vyzařuje duchovní klid, který souvisí s nahlédnutím, že náš osud není osudem jednotlivce vrženého do hrůzného světa a vydaného nicotě, ale že náš život je darem, a to i přes to, že je v něm mnoho utrpení a že nás v něm čeká smrt.

Praha, únor–březen 2012

Připravil Josef Mlejnek.

CEP nabízí sborník č. 95/2012 „**Koncept občanské společnosti – nepřítel svobodného občana?**“, do něhož přispěli L. Jakl, M. Novák, M. Semín, V. Železný, V. Klaus, H. Fajmon, J. Fištejn, M. Ševčík, M. Bednář, M. Louček, P. Mach, J. Payne, M. Macek, J. Holzer, A. Tomský, J. Sokol, L. Smrčka, J. Hanzlíček a P. Žantovský. Editorem je Marek Louček. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 100 Kč, 136 stran.

cep
CENTRUM
PRO EKONOMIKU A POLITIKU

CEP nabízí knížku **Stanislavy Janáčkové** „**Krise eurozóny a dluhová krize vyspělého světa**“ (2010). První část zkoumá varovné signály hospodářského zpomalení 2007–2009. Druhá část diskutuje světovou finanční krizi. Třetí část rozebírá eurozónu v krizi. Kniha by neměla chybět v knihovně žádného ekonoma zajímajícího se o krizi eurozóny. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 100 Kč, 100 stran.

objednávky na www.cep.in.cz • tel. 222 814 666 • e-mail: cep@cep.in.cz

Liberální křesťan tváří v tvář relativismu

JEAN-MIGUEL GARRIGUES OP

Text byl přednesen na kolokviu „Charles Montalembert, boje katolíka za svobodu“, jež proběhlo v Paříži 6. listopadu 2010 u příležitosti dvouletého výročí narození Charlese de Montalemberta (materiály z kolokvia vyšly v lednu 2012 v Editions du CNRS). Montalembert si udržoval odstup jak od progresismu, tak od integrismu, zatímco Lamennais se střídavě přikláněl k jednomu nebo druhému. Jako liberál a křesťan nepřikládal Montalembert svrchovanému lidu sakrální moc, o kterou byl připraven panovník. Vycházel z klasického rozlišování mezi časným a duchovním a obhajoval legitimní autonomii církve a státu.

Text si klade za cíl vyhybat se při výkladu kompromisům tam, kde jde o zásady, a přijímat kompromisy, které vyžaduje politický život. (*Commentaire*)

Velký teolog Louis Bouyer ve své polemické knize *La Décomposition du catholicisme* (Rozklad katolicismu), psané ve chvíli vrcholícího třetění, jež ve francouzské církvi nastalo po květnu 1968, ukazuje velice přesvědčivě, jak od Francouzské revoluce katolíci v politice kolísali mezi dvěma krajními stanovisky, která svým myšlenkovým vývojem symbolicky ztělesňoval Félicité de Lamennais: mezi integristickou neústupností na jedné straně, a údajně prorockým progresismem na straně druhé.¹ Tyto protikladné tendence se přitom pohybovaly ve stejném paradigmatu, neboť přiznávaly též posvátný charakter politické moci pověřené teokraticky zapojit Boha do dějin, ať již prostřednictvím panovníka z Boží milosti (to je verze Lamennaise „ultra“), nebo prostřednictvím prorockého lidu (verze Lamennaise progresistického). Bouyer spatřoval „rozklad katolicismu“ po revoluci 1789 v jeho degradaci na dvě protikladné, leč symetrické „politické teologie“ – pojem nelze ovšem chápat v jeho legitimním smyslu jako teologii politiky, ale v jeho smyslu ideologickém, který mu vtiskl Carl Schmitt, a tedy jako ideologické odůvodnění politické moci náboženstvím.

Charles de Montalembert zaujímá k onomu kolísání mezi integristickou a progresistickou verzí v rámci jedné a téže politické teologie, již ilustruje Lamennais oběma etapami svého politického života, výrazný odstup, což z něj dnes činí antiideologického autora.

Jeho křesťanský liberalismus v sobě nenese nic z onoho údajného proroctví, které Lamennais demagogicky připisoval svrchovanému lidu proto, aby v něm mohl nalézt stejnou posvátnou moc, o kterou byl připraven panovník. Opírá se naopak o klasické rozlišování katolické teologie mezi časným a duchovním. Toto rozlišení, jež chápal nepoměrně lépe než většina katolíků jeho doby, mu umožňovalo vyznávat katolickou víru oproštěnou od veškerého doktrinárního a etického relativismu, a učinilo z něj obhájce legitimní autonomie církve a státu v odpovídajících sférách jejich působnosti.

V dnešní době je nutné se k odkazu Charlese de Montalemberta neustále vracet a dále jej prohlubovat, neboť katolicismu nyní hrozí rozklad obecně se šířícím relativismem, který tříští na padrt i samotný pojem pravdy, a to u všeho, z čeho v etické a náboženské rovině vychází důstojnost a finalita lidského života. U kompromisů, bez nichž se v tom či onom okamžiku neobejde ani ta nejméně politikářská politika, existuje reálné nebezpečí, že křesťan bude v tomto kontextu nucen činit ústupky, při nichž obětuje neoddiskutovatelné hodnoty.² Z toho důvodu před ním vyvstává velké pokušení vyhnout se zásadní debatě o společném dobru a omezit se v souladu s potřebami vlastní komunity na obranu úzce konfesních zájmů. Chtěli bychom zde nastínit dvě klíčové teologické perspektivy, které podle našeho názoru křesťanovi umožní zasazovat

se o společné dobro v pluralitní společnosti, aniž by se vzdával koherence své víry a podléhal relativismu různých mínění.

Prostor víry a prostor politické diskuse

V první z perspektiv je třeba odlišovat sféru teologální víry a jejího doktrinárního vyjádření, již střeží pouze katolická církev a její autentický učitelský úřad, od náboženského konání katolíků v životě společnosti, které se týká i jejich spoluobčanů, a může tudíž vstupovat do politické diskuse. Na rozdíl od víry, která je teologální ctností, jejíž měřítko je božské, a jež je tedy zároveň tajemstvím, zbožnost podle křesťanské teologie představuje morální ctnost, jejíž měřítko je lidské, a která je tedy i rozumná. Je-li víra, v křesťanském pojetí důvěrné přilnutí k Bohu, který se zjevuje, autentická, nemůže nikdy být přehnaná. Naproti tomu zbožnost může přestat být ctností, jakmile opouští rozumný zlatý střed. Zbožnost může, ať již z přemíry nebo nedostatku, tento zlatý střed neuhlídat, a každý to také může zaznamenat. Lidská přiměřenost náboženství a jeho odpovídající místo v životě společnosti by podle mne měla být právě u nás více než kdy jindy předmětem stálého dialogu a rozlišování v oblasti i duchovní, i morální nebo politické. Občanská společnost a v neposlední řadě i politická moc nemohou ponechat pouze na zbožných občanech, aby o tom, jak mají věřící ve společnosti jednat a vystupovat, rozhodovali jen oni sami.

Církev může při racionálním zkoumání náboženského jednání a vystupování věřících jen získat. Podobný náročný dialog ji chrání před fideismem uzavřeným do sebe, a ještě obecněji také před duchovní ochablostí, která nejčastěji postihuje fungování uvnitř uzavřeného okruhu. Jsou-li pro církev tajemství víry předmětem zjevení, a nejsou proto posuzovány rozumem, musí být plnění náboženských příkázání při morální a sociální dimenzi chování, jež tato příkázání vyžadují, přístupny rozumu a rozumově opodstatněné s ohledem na společné lidské dobro. I když jsou teologální ctnosti božské povahy, nijak křesťana nezabývají povinnosti praktikovat morální ctnosti, nemá-li propadnout angelismu nebo pokrytectví. A protože

jsou tyto ctnosti lidské, má každý člověk právo soudit nectná narušování zbožnosti, jako jsou fanatismus či přetvářka nebo, řečeno zcela otevřeně, klerikalismus.

Liberální stát, byť by byl jakkoliv antidogmatický, má při sledování dobra politického společenství za povinnost těžit ze specifického přínosu náboženství a zbožnosti. Dlouho, a to nejenom v obdobích katolického mravního řádu, ale rovněž v nejradikálnějších okamžicích antidogmatického a antiklerikálního napětí, se liberální demokracie i křesťanské náboženství dovolávaly téže obecné morálky. Když Jules Ferry (1832–1893) ve Sněmovně prohlašoval, že se při hodinách morálky na obecných školách vyučovalo „morálce našich otců“, přesně věděl, že to bylo právě křesťanské náboženství, které umožnilo, aby se tato morálka stala všeobecnou. Kantismus, který si osvojila většina laických učitelů, zakládal etiku výslovně na respektu, jímž je člověk povinován sobě samému, byť v perspektivě povýtce náboženské; protože však nebyl schopen si ze sebe sama stanovit konkrétní pravidla, byl nucen v tomto ohledu převzít obsah obecné morálky, která se v tom podstatném ustavila na základě náboženské tradice vycházející z Bible.

Naneštěstí doktrinární a klerikální zatížení katolicismu, jež doléhala na francouzskou společnost, a to dokonce i po odluce církve od státu, byla radikalizovaným liberalismem chápána jako ještě příliš tíživá, než aby se vazba mezi křesťanským náboženstvím a demokracií mohla někdy ve Francii stát samozřejmostí, a ne jen ve výjimečných okamžicích národní jednoty ve svatém vlasteneckém zápalu. Ale ani samo toto setkání nebylo prosto nacionalistických dvojznačností a vyvolávalo u mnoha z těch, kteří nakonec byli ochotni přiznat, že byli oklamáni, skeptickou nebo amoralistickou reakci, jak to bylo vidět po první světové válce. Lidé mohou vyznávat rozličná dogmata, dokonce nemusejí vyznávat vůbec žádná. Ale to jim nijak nebrání v možnosti sdílet společnou obecnou etiku, ovšem za podmínky, že budou za vším hledat morální dobro. Nepředpokládá však už samo takovéto hledání pravdy to, že nelze *a priori* vyloučit možnou existenci transcendentního nejvyššího Dobra? Celé dějiny západního myšlení ukazují, že filozofie, která je hledáním moudrosti a která se zároveň táže po prvotní pravdě

světa, se rovněž dotazuje po dobru, jehož se člověk snaží nakonec dosáhnout. A právě ono hledání moudrosti, nedílně teoretické a praktické, bylo vždy a všude přinejmenším implicitně náboženské.

Naopak, je-li transcendentní finalita z lidského života zcela vyloučena, bude někdo ochoten položit svůj život za etické přesvědčení? Víím, že byli takoví, kteří to učinili, ale nemělo jejich gesto v sobě něco implicitně náboženského, a to v míře, v jaké prakticky uznávali hodnoty přesahující lidský život? Není-li přítomen explicitní náboženský odkaz, u většiny lidí morální smysl nutně ochabuje nebo se znetvořuje. V důsledku rozpadajícího se konsensu, který vytvořil, přestává tento morální smysl hrát roli základu společenského pouta. Počínaje šedesátými léty se stále větší části veřejného mínění jevila obecná morálka jako arbitrární a anachronická konvence potlačující štěstí. Nahradil ji stále permissivnější relativismus, nejprve *de facto*, později i *de iure*. Jediným společným příkázáním je v naší dnešní společnosti paradoxně to příkázání, jež odsuzuje jako „diskriminační“ nebo „netolerantní“ takové jednání, ne-li dokonce názory, které tomuto morálnímu relativismu odporují.

A protože nepřítomnost obecné etické finality dnes v Evropě v očích mnohých představuje jednu z podmínek liberální demokracie, tato nová situace fakticky oslabilá demokratickou účast: z politické diskuse vytlačila to nejdůležitější, co je při ní v sázce. Demokratická diskuse se koneckonců stejně jako kterákoli jiná forma politického chování týká odlišování toho, co je v hledání společného dobra spravedlivé, od toho, co v něm spravedlivé není. Toto hledání je kontinuální, neboť dobrem je zde vše, co uvádí život občanů jako celku do stále hlubšího souladu s jejich lidskou důstojností. Jde o hledání, které vyžaduje, aby voličský sbor, jenž je v demokracii prvním a nejvíce určujícím výrazem vůle Zákonodárce, byl veden k zodpovědnosti za svoji volbu. Je jasné, a historické příklady nám to se vši krutostí připomínají, že institucionální prostředky demokratické procedury samy o sobě nemohou zajistit to, aby politické jednání stejně jako každý jiný svobodný akt nevyústilo do nespravedlivé volby. Jestliže už neexistují žádné společné odkazy a vazby na morální dimenzi člověka, není hledání společného dobra

nic jiného než kompromis mezi partikulárními materiálními zájmy. Některé současné slepé uličky rodinné a školní výchovy se mi právě z tohoto hlediska jeví jako příznačné. Jak vychovávat člověka, když se už neví, co jej činí větším v jeho lidství?

Papež v září 2010 v Londýně pokračoval před shromážděním představitelů politiky a kultury v úvaže o očišťování náboženství rozumem a očišťování rozumu náboženstvím, započaté v Řeznu v roce 2006. Na řezenské univerzitě vyzval rozum i náboženství k tomu, aby vystoupily z oboustranné nevědomosti, a mohly si tak navzájem pomáhat při nápravě toho, co označil jako „patologii náboženství a rozumu“:

„A to je pro lidstvo nebezpečná situace [vzájemné nevědomosti mezi rozumem a náboženstvím]: konstatujeme to v *patologiích náboženství i rozumu* – patologiích, které nás ohrožují a které nutně musí propuknout, když je rozum zúžen do té míry, že se jej otázky náboženství a étosu už netýkají. To, co zbývá z pokusů zkonstruovat etiku, vycházející z pravidel evoluce či psychologie nebo sociologie, je jednoduše nedostatečné. [...] Poněvadž při veškeré radosti tváří v tvář možnostem člověka vidíme také hrozby, které vystupují z těchto možností, musíme se ptát, jak je možné je zvládnout. Dokážeme to pouze tehdy, pokud se rozum a víra nově spojí; pokud překonáme sebeurčující limitaci rozumu pouze na to, co je ověřitelné experimentem, a otevře se mu znovu celý jeho dosah.“³ V Londýně v roce 2010 si ve Westminsterském opatství Benedikt XVI. přál vidět, jak „sekulární racionalita a náboženská víra“ hrají roli vzájemné „korektivy“ jejich působení.

„Tato *korektivní* úloha náboženství ve vztahu k rozumu,“ říká papež, „není nicméně vždy vítána, zčásti i kvůli deformovaným formám náboženství, jako je sektářství a fundamentalismus, které samy mohou být vnímány jako původci vážných sociálních problémů. A naopak, tyto deformace náboženství vznikají právě tehdy, když se nevěnuje dostatečná pozornost očišťující a strukturující roli rozumu uvnitř náboženství. Je to *obousměrný proces*. Bez korektur poskytovaných náboženstvím může totiž také rozum padnout za oběť deformacím, jak se stává, když jej manipuluje ideologie nebo je aplikován pouze částečně, což pak

znemožňuje brát plně v úvahu důstojnost lidské osoby. Takové špatné zacházení s rozumem koneckonců umožnilo vznik obchodu s otroky a mnoha dalších sociálních zel, v neposlední řadě pak totalitních ideologií dvacátého století. Proto bych chtěl naznačit, že svět rozumu a svět víry, svět sekulární racionality a svět náboženské víry, se navzájem potřebují a neměly by se obávat vstoupit do hlubokého a vytrvalého dialogu pro dobro naší civilizace.“⁴

Porozumění demokracii

To, co bylo právě řečeno, předpokládá filozofické rozlišování mezi *specifikujícím určením* a *vykonáním* lidského činu, ať již náboženského nebo politického. Náboženské chování a politická racionalita mají vlastní formální předmět, jímž je jejich vlastní specifikovaná doména, a jde o to nezaměňovat jedno s druhým. V praktickém konání však mohou vůči sobě navzájem sehrávat očišťující, nebo dokonce opravnou roli tam, kde by mohlo jít o patologické úchylinky, s nimiž se mohou setkávat a jež také ve své minulosti zažily.

Toto rozlišení má důležité důsledky pro pochopení toho, co je demokratické zřízení. V rozporu s tím, co Rousseau zamýšlel ve *Společenské smlouvě*, nespočívá demokracie v tom, aby se absolutní svrchovanost panovníka přenášela na lid a aby se jeho svrchovanost stala ještě absolutnější. Všeobecná vůle není sama od sebe neomylným vyjádřením spravedlnosti podle maximy *vox populi vox Dei*, již by přijal za svou Lamennais. Není suverénní v neomylném stanovování toho, co je spravedlivé, neboť národy – zcela stejně jako panovníci – se dopouštěly omylů a chyb. Dovolím si zde jen připomenout vyhrocený lidový nacionalismus, který vedl k první světové válce, nebo Hitlerův nástup k moci na základě demokratických voleb v Německu. Suverenita lidu je výsadou jeho svobody, ne však ve specifickém výměru spravedlnosti a společného dobra, ale v aktu obezřelého a vždycky nejistého jejich hledání. Jde o *suverenitu rozhodovací*, kterou formulovalo už ve středověku kanonické pravidlo řeholních řádů: „To, co se týká všech, má být všemi projednáno (*quod omnes tangit ab omnibus tractari debetur*).“ Je tedy třeba vnímat demokratickou proceduru nejprve z hledis-

ka celého voličského sboru a potom z hlediska zvolených parlamentů jako udělení poradního hlasu, který se týká dobra politického společenství a který má svůj počátek v osobním vědomí, všem občanům. Když se dovoláváme demokracie proto, abychom lidu udělili pravomoc určovat, co je a co není spravedlivé, převracíme ji v ideologickou libovůli, která je totalitní o to víc, že je bez odvolání. Hlas Antigony dovolávající se nepsaných zákonů nemůže před kolektivním a zbožštěným Kreontem vůbec zaznít.

Není-li lid v demokratickém státě demiurgem tvořícím hodnoty, ale zodpovědným subjektem, který se snaží rozpoznat obecné dobro, potom církev nestojí před lidem v roli Platónova filozofa-krále, jenž je jako jediný schopen přemýšlet o nebi Idejí a vyhlášovat ony Ideje jako zákony. Jistě, věřící je přesvědčen o tom, že mu Zjevení poskytuje morální zásady, které dávají i konečný smysl politickému konání, ale také ví, že morální zásady nelze aplikovat *more geometrico*, prostřednictvím rigidního schématu morálního, nebo dokonce teokratického pořádku na složitou oblast společného dobra jednotlivého politického společenství. Nejde zkrátka o rozlišení mezi teokratickou *tezí* a liberální *hypotézou*, které v souvislosti se *Syllabem* proslavil Mons. Dupanloup. Nikoli, církvi sluší uznat svrchovanost a odpovědnost rozhodování lidu při výkonu časné moci, který je mu vlastní, a to i v případech, kdy se dopouští omylů a chyb. Církev, která na druhém vatikánském koncilu vyhlásila „přirozené právo lidské osoby na občanskou svobodu, tj. na chráněnost před vnějším nátlakem“⁵, toleruje často u politických rozhodnutí a u občanského zákonodárství situace, v nichž velice dobře rozpoznává objektivní nespravedlnost, ale o nichž také ví, že kdyby se dožadovala jejich okamžitého zrušení, uškodila by tím společnému dobru v ještě větší míře. A nemají snad všechny ideologické totalitarismy v úmyslu vyhladit ze společnosti veškeré zlo?

Církev, vycházející při osvětování lidských vědomí z přirozeného zákona a ze Zjevení, ponechává na lidu strašlivou zodpovědnost svobodně se rozhodovat ve svém svědomí. Osvětluje-li katolické věřící s učitelskou autoritou, již věřící uznávají, účastní se v pluralitní občanské společnosti spolu s ostatními morálními autoritami rozlišování společného dobra, které vyžaduje

je autentické demokratické zvažování. A rozhodování. V demokratické diskusi nehovoří se sobě vlastní autoritou a přistupuje na skutečnost, že to, co je pro věřící jistota, je v očích ostatních vnímáno jako běžné relativní mínění, které je třeba s trpělivostí a respektem odůvodňovat. Tímto způsobem naplňuje liberální tužbu, a přitom proti relativismu vyznává, že je třeba rozlišovat společné dobro a hledat Dobro nejvyšší. Není přitom vůbec jisté, nevzbudí-li dnes toto prosté vyznání netoleranci ne již antiklerikální, ale protikřesťanskou u oné části veřejného mínění, pro které se relativismus stal (*horribile dictu*) demokratickým dogmatem.

Papež Benedikt XVI. vyloučil v Londýně roli církve v občanské společnosti takto: „Podle katolické tradice jsou objektivní normy vedoucí ke správnému jednání přístupné rozumu nezávisle na obsahu Zjevení. V tomto duchu není úlohou náboženství v politické debatě poskytovat normy, jako by nebyly nevěřícím známy, a ještě méně navrhopvat konkrétní politická řešení, což by rovněž bylo mimo kompetenci náboženství, ale spíš pomáhat očišťovat a osvětlovat rozum v úsilí o objevení objektivních morálních principů.“⁶

Na konci dlouhé cesty, k jejímuž započetí Charles de Montalembert přispěl, církev dospěla k učení o místě náboženství ve společnosti, které jí při rozhodném odmítnutí doktrinního relativismu a etického permisivismu umožňuje liberálním způsobem, tj. aniž

by se jej snažila vnucovat shora, poskytnout svůj příspěvek k demokratickému rozeznání společného dobra v souvislosti s konečným cílem člověka, o němž vydává svědectví v občanské společnosti.

Poznámky:

¹ Louis Bouyer, *La Décomposition du catholicisme*, Aubier-Montaigne, 1968. S podobným kolísáním se můžeme u mnohých katolíků setkat i dnes.

² Na téma „neoddiskutovatelných hodnot“ viz *Instrukce k některým otázkám ohledně působení a chování katolíků v politickém životě*. Kongregace pro nauku víry, 24. listopadu 2002. Praha, Česká biskupská konference, 2003.

³ Přednáška Benedikta XVI. v Řezně 12. 9. 2006, z webových stránek České sekce Radia Vaticana, přeložil Milan Glaser. Místa proložená kurzívou jsou dílem autora.

⁴ *Setkání se světem kultury*. Westminster Hall, 17. 9. 2010, z webových stránek České sekce Radia Vaticana, přeložil Milan Glaser. Místa proložená kurzívou jsou dílem autora.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž.

Commentaire 133, jaro 2011, s. 115–120. Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek. (Nepatrně kráceno.)

Jean Miguel Garrigues OP je profesorem teologie v dominikánském Studiu v Toulouse. Je autorem řady teologických děl, ve kterých se kromě jiného zabývá vztahy katolíků k politice.

Můj životní úspěch stojí na širokém rozhledu. I proto zde studuji.
Petr, student 1. ročníku Mgr.

CEVROINSTITUT
[vysoká škola]

CEVRO INSTITUT – VYSOKÁ ŠKOLA PRÁVNÍCH A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Ke studentům přistupujeme individuálně a za pomoci špičkových pedagogů. Naše moderní studijní programy zajišťují výborné uplatnění ve veřejném i soukromém sektoru.

WWW.CEVROINSTITUT.CZ

Uctívají tři abrahámovská náboženství stejného Boha?

PETER BERGER

PETER LUDWIG BERGER (nar. 1929) je americký sociolog a luteránský teolog. Narodil se ve Vídni, krátce po druhé světové válce emigroval do Spojených států. Působil na University of North Carolina, poté na Hartford Theological Seminary a od roku 1985 na Bostonské univerzitě. Věnuje se povaze moderní doby, vlivu náboženství na současnou společnost a proměnám svého vlastního oboru, sociologie. Jeho asi nejznámější kniha – napsal ji společně s Thomasem Luckmannem – nese název *Sociální konstrukce reality* (české vydání CDK, Brno 2001).

O judaismu, křesťanství a islámu se dnes běžně hovoří jako o třech formách „abrahámovské víry“. Momentálně si nejsem schopen přesně vybavit, kdy byl tento termín poprvé použit. (Abych si pomohl jiným výrazem současné mezináboženské zdvořilosti, může to souviset s faktem, že má dovednost v zacházení s internetem by se dala správně datovat s dodatkem BCE – „před naším letopočtem“.) Mám dojem, že v Americe se do širšího užívání dostal po útocích 11. září s vesměs obdivuhodným záměrem čelit antiislámské nenávisti. V této souvislosti je to podobné jako s termínem „židovsko-křesťanský“, který má původ v padesátých letech 20. století ve chvályhodném záměru čelit antisemitismu. V roce 1955 Will Herberg publikoval vlivnou knihu *Protestant – Catholic – Jew*, v níž mimo jiné tvrdil, že tyto tři víry nyní tvoří společné základy amerického kréda. Přesto vynechal velký počet lidí – například miliony Američanů, kteří patřili k východním pravoslavným křesťanským církvím. Představa, že „abrahámovská náboženství“ nyní sjednocují politickou ideologii Spojených států, přirozeně rozčiluje americké hinduisty a buddhisty, nemluvě o agnosticích, ateistech a vyznavačích mnohem exotičtějších náboženství (co například vyznavači pohanského náboženství Wicca?!). Avšak nechota přistoupit na používání tohoto termínu se projevovala také v rámci těchto tří údajných náboženských bratranců.

Odpor k dřívějšímu z uvedených termínů byl znatelný jak mezi křesťanskou, tak mezi židovskou komunitou. Učenci z obou stran kritizovali tento termín za to, že zakrývá ostré rozdíly mezi těmito dvěma ná-

boženstvími a nahrazuje je neurčitou obecností. Ale tato kritika byla poněkud němá, nejen proto, že téměř všichni tito učenci schvalovali záměr mezikonfesního přátelství, ale i proto, že se stěžela dala popřít kontinuita mezi judaismem a křesťanstvím. Koneckonců ani nejkonzervativnější katolíci nebo protestanti nemohli přehlížet skutečnost, že hebrejská Bible je součástí křesťanského kanonického Písma svatého. (Posuzováno pouhým objemem, vypadá vlastně Nový zákon jen jako dodatek ke Starému.) A ani nejortodoxnější Židé nemohou ignorovat fakt, že sám Ježíš byl Žid a že nejranější křesťané konstituovali hnutí (jakkoli heretické) v rámci judaismu prvního století. V případě muslimů je tomu naprosto jinak. Způsob, jakým Korán interpretuje judaismus a křesťanství, je stěžejně srovnatelný se sebepochopením těchto náboženství. Ani nejliberálnější křesťané, kteří mohou schvalovat odříkávání muslimských modliteb při určitých ekumenických příležitostech, pravděpodobně nebudou obhajovat zahrnutí Koránu do kánonu Bible. Ale ani někteří muslimové nebyli spokojeni. K zajímavému vývoji událostí došlo v roce 2010 v Malajsii. Jedna islámská skupina požádala stát, aby křesťanům zakázal užívat jméno „Alláh“ jak v malajských překladech Bible, tak při bohoslužbách. Námitka spočívala v tom, že jméno „Alláh“ výhradně odkazuje k Bohu, kterého hlásal prorok Muhammad, a k žádnému jinému. Když Nejvyšší soud tento požadavek odmítl, vypukly na protest proti tomuto rozhodnutí protikřesťanské bouře a během útoků na kostely někteří lidé zemřeli.

Devětadvacátého listopadu přinesl časopis *The Christian Century* vyprávění o události, k níž došlo o něco dříve na Gordon-Conwell Theological Seminary, široce respektovaném evangelikálním středisku v oblasti Bostonu. Miroslav Volf, který zde měl přednášku, zřejmě vyvolal živou diskusi. Volf je velmi vzdělaný a hojně publikující protestantský teolog chorvatského původu. Domnívám se, že ho lze oprávněně charakterizovat jako nepředpojatého umírněného evangelikála. Nějakou dobu vyučoval na Fuller Theological Seminary v Kalifornii, jednom z center současného oživení evangelikální teologie; nyní je profesorem na Yale Divinity School. Nedávno mu vyšla kniha *Allah: A Christian Response*. Její ústřední tezi zopakoval v přednášce na Gordon-Conwell: Ano, dá se říci, že křesťané a muslimové věří v „téhož Boha“. Existuje dost společných tvrzení, které to ospravedlňují – nejdůležitější z nich je samozřejmě víra, že existuje jen jeden Bůh (což zesnulý Richard Niebuhr, shodou okolností další profesor na Yale Divinity, nazýval „radikálním monoteismem“), ale rovněž víra v osobního stvořitele odlišného od stvoření a dárce morálního kodexu. Volf říkal, že jeho pozice je pozicí „politické teologie“ spíše než určování toho, co je nezbytné pro spásu. Jak já tomu rozumím, znamená to, že křesťané, aniž se vzdají své víry v jedinečnou spásu prostřednictvím Ježíše Krista, mají s muslimy dost společného, aby spolupracovali při hledání spravedlnosti a budování lepší společnosti. Posluchači na Volfově přednášce byli rozdělení. Někteří ho vřele přijali a souhlasili s ním. Opačný názor stručně shrnul jeden seminární student: „V sázce je evangelium. Jestliže říkáte muslimovi, ‚Podívej, zde je naše společná půda, a tedy může být mír,‘ v podstatě anulujete význam evangelia.“

Jak s tím člověk naloží, bude samozřejmě záviset na jeho vlastní teologické pozici. Konzervativci jak z řad křesťanů, tak židů budou pravděpodobně přinejmenším zneklidnění představou, že jejich víra je vírou „abrahámovskou“. [Abych se plně odhalil: Jako teologicky liberální luterán nemám s tímto termínem žádný problém.] Ale myslím si, že člověk může dočasně uzavřít chápání své vlastní víry do závorek a podívat se na tuto věc objektivně – to znamená dát stranou nároky na pravdu a pokusit se zhodnotit *deskriptivně*, co tato tři náboženství mají a co nemají společného. Dále se do-

mnívám, že pokud provedeme takové hodnocení, zjistíme, že jak ti, kdo představě „abrahámovské víry“ říkají *ne*, tak ti, kdo říkají *ano*, mají svým způsobem pravdu.

Řekněte *ne*: Křesťanství a rabínský judaismus se v letech společné éry rozvíjely bok po boku. (Farizeové získali v Novém zákoně špatnou pověst, ale mnoho historiků je přesvědčeno, že oba tyto náboženské směry vyrostly z farizejské tradice, mezi jejímiž zakladateli bychom našli i rabbiho Hillela.) Ale už záhy se ostře rozdělily. Nový zákon (ve Skutcích 15) popisuje setkání Ježíšových následovníků v Jeruzalémě, jehož se účastnili apoštolové Petr a Pavel, kteří společně přesvědčili shromáždění, že konvertité z řad pohanů nemusí být obřezáni, ani plně dodržovat židovské zákony. Ať už tím tito dva apoštolové zamýšleli cokoli, jejich rozhodnutí vyznačuje vznik křesťanství jakožto náboženství odlišného od judaismu. Rabíni na oplátku reagovali podobně. Údajně na synodu v Jamnii (dnešní Javne) byli „Nazarejci“ (tento termín je jako název pro křesťany doposud používán i v moderní hebrejštině) formálně prokleti a vyloučeni z židovské komunity. (Nejednalo se asi o jediný „synod“. Po zničení Jeruzaléma Římany byl do Jamnie přesunut Sanhedrin. Jeho rabínská škola učinila během několika let řadu důležitých rozhodnutí, včetně schválení stabilního kánonu hebrejské Bible.) Rabínský judaismus nikdy exkomunikaci neodvolal. Historie Židů pod vládou křesťanů stěží povzbuzuje představu, že tyto dva náboženské směry uctívají stejného Boha! V nedávné době někteří křesťanští teologové zdůrazňovali židovské kořeny křesťanství (například v tvrzení, že Boží smlouva s Izraelem nebyla novou smlouvou s křesťanskou církví „sesazena“). A někteří židovští učenci přijali mnohem příznivější názor na Ježíše. Ale problém christologie, shrnutý v Ježíšově otázce jeho prvním žákům „A za koho mne pokládáte vy?“, si nemůže přát smést ze stolu ani jedna ze stran.

Je-li představa, že křesťané a židé sdílejí společnou abrahámskou víru, problematická, pak myšlenka, že se k nim připojí muslimové jako třetí člen, je problematictější tím spíše. Nejslavnostnější prohlášení muslimské víry, *šaháda*, říká, že „není Boha kromě Boha [Alláha], a Muhammad je jeho prorokem“. Tuto formulku může pronést dokonce i nějaký velmi liberální křesťan, pokud před slovo „prorok“ položí ve své mysli neurčitý

člen – v češtině např. *jeden* z proroků spíše než *ten jediný pravý* prorok. Avšak takovýto mezináboženský ústupěk by narušil ústřední islámskou nauku, která přiznává, že před Muhammadem sice už žili nějakí prorokové – zejména Abrahám, Mojžíš a Ježíš –, on je „pečeti proroctví“, jeho konečným vyvrcholením. Podle islámu jak judaismus, tak křesťanství ve svém rozvoji překroutily poselství těchto dřívějších proroků. Netřeba uvádět, že tento kompliment vracejí islámu ti, kdo ho interpretovali jako pokroucení křesťanství. (Mimochodem, výše zmíněný liberální křesťan by měl být raději opatrný. Přinejmenším v jedné verzi islámského práva existuje ustanovení, že kdokoli, a ať už jsou jeho záměry jakékoli, pronese *šahádu* před svědky, stává se tímto muslimem. A pokud později změní své myšlení, bude obviněn z odpadlictví, za něž je trest smrti.)

Řekněte *ano*, mezi těmito třemi tradicemi existují sice velmi značné rozdíly, ale tak je tomu i v rámci každé z nich. Sdílejí katolíci a protestanté společnou víru? Sdílejí ji sunnité a šiité? A co reformovaní a ortodoxní židé? Podíváme-li se pečlivěji na jakoukoli kolektivní kategorii, lze její údajnou podstatu zcela snadno dekonstruovat, a to nejen pokud jde o náboženství. Jsou takovými tvory „hudebníci“? Nebo „Američané“? Nebo, když na to přijde, „lidské bytosti“? Někdy bývá dobré poodstoupit a podívat se na přisouzenou kolektivitu z dálky. Tak by mohlo pomoci posoudit tři „abrahámovské“ víry řekněme z Váránasí, jednoho z nejposvátnějších měst hinduismu, které se navíc nachází poblíž místa, kde Buddha pronesl své první kázání. Nahlížena z této vzdálené lokality, bude se rodinná podobnost mezi těmito třemi verzemi náhle jevit zcela jasně. Hinduisté a buddhisté někdy hovoří o „západoasijském náboženství“, v protikladu k jejich vlastnímu „jihoasijskému“ nebo „východoasijskému“ náboženství. Pak se zdá téměř nevyhnutelné konstatovat, že židé, křesťané a muslimové, ať už jsou rozdíly mezi nimi jakékoli, skutečně uctívají stejného Boha.

Podobnosti mezi Váránasí a Jeruzalémem bychom nepochybně rovněž našli. Existují hinduistické verze teismu, s intenzívním uctíváním osobních božstev (*bhakti*), ale to nepředstavuje skutečnou analogii k monoteismu, jenž má původ v pouštích Blízkého východu. Ve védántě, snad nejsostikovanější formě hin-

duismu, je nejvyšší realitou *brahman*, neosobní oceán božství, v němž se všechny individuální identity nako-nec rozpouštějí. Teistické prvky se vyskytují v mahájánovém buddhismu, s jeho uctíváním orientovaném na bohům podobné *bodhisatvy* – jednotlivce, kteří dosáhli osvícení, ale ze soucitu odkládají svůj vstup do konečné blaženosti, aby pomohli se tam dostat i ostatním. Ale tato blaženost také končí v onom neosobním oceánu božství, který podle všeho po mnoho staletí dominoval náboženské představivosti Indie, odkud se přesouval směrem na východ. V náboženské historii, která se táhne tři tisíce let, lze nalézt téměř cokoli. Ale jakmile narazíme na nejvyšší body této historie, z nichž některé jsou obsaženy ve starověkých textech, ale další jsou i dnes stále velmi živé, shledáváme, že představa abrahámovských náboženství je vlastně velmi přijatelná. Z vysoce kultivovaného buddhistického úhlu pohledu jsou tyto víry přinejlepším formami *upaja* – což je sanskrtský termín obvykle překládaný jako „nouzové prostředky“ – to znamená iluzemi, jež jsou užitečné jako berličky na cestě k osvícení pro ty, kdo ještě nejsou připraveni poznat pravdu. Tolerantní křesťané (jako jezuitští misionáři, kteří jako první přicházeli do Číny a Japonska) obrátili tuto blahosklonnou koncepci a pohlíželi na některé aspekty buddhismu jako na omyly, které mohou přesto sloužit jako *praeparatio evangelii* – jako *upaja* postavené na hlavu.

Už dlouho tvrdím, že dialog mezi Jeruzalémem a Váránasí je důležitým úkolem křesťanské teologie. Zdá se mi, že ti, kdo říkají *ano* představě abrahámovských náboženství, k tomu mají lepší důvody než ti, kdo říkají *ne*. To neznamená odmítání Volfova názoru, že mezi těmito náboženstvími leží dost rozsáhlá půda, aby umožňovala politickou spolupráci na dosahování morálně žádoucích cílů. Ale existuje, domnívám se, rovněž společná půda morálně slušných lidí všech náboženských přesvědčení i nevěřících. Touto společnou půdou je lidstvo. Židé, křesťané a muslimové, děti Abraháma, věří, že toto lidstvo je součástí stvoření, jež je dílem jednoho Boha, kterého uctívají.

Z anglického originálu Peter Berger's blog – Do The Three Abrahamic Faiths Worship The Same God?, *The National Interest* December 14, 2011, přeložil Jiří Ogrocký.

Filosofie je pro mne nezasloužený luxus...

Rozhovor s profesorem Petrem Horákem

Petr Horák působil jako profesor dějin filosofie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a ve Filosofickém ústavu Akademie věd ČR v Praze. Učil rovněž na univerzitě v Montpellieru III a byl dlouholetým šéfredaktorem *Filosofického časopisu*, vydávaného Filosofickým ústavem. V současnosti působí na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice a ve Filosofickém ústavu v Praze. Je autorem knih *Struktura a dějiny* (Academia 1982); *Svět Blaise Pascala* (Vyšehrad 1985), v poslední době se autorsky podílel na knihách *My, oni, já* (Brno, MU 2009, francouzsky jako *Nous-Eux-moi*, Brno, MU 2010) a *Culture et Identité en Europe Centrale*, Paris, Institut d'Études Slaves-Brno, MU 2011). Překládá klasická i moderní francouzská filosofická a historická díla (B. Pascal, R. Descartes, M. Foucault, F. Furet aj.). Je nositelem (commandeur) francouzského řádu Akademických palem.

Nejdříve snad osobně: z vašich odborných činností i publikací je víc než evidentní, že vás zajímá filosofie i historie. Skoro bych řekl, že je obtížné říci, který obor je vám bližší. Možná by se však dalo odpovědět na dvě strany téže otázky: jistě je tu nějaká zajímavá osobní motivace, ale též váš názor na bližectví těchto disciplín, na potřebu je pěstovat společně. Obojí mne zajímá...

Mám-li být upřímný, nejraději bych na tuto první otázku ani neodpovídal. Tuším totiž předem, že moje odpověď neuspokojí. Nevím sám docela přesně, čemu dávám přednost: filosofii, historii? Myslím, že obě disciplíny mají pro mne stejný význam, což se projevuje zejména tehdy, když cítím potřebu je z nějakého popudu nebo důvodu bránit. Bráním je a rovněž je pěstuji, ovšem jako diletant. Podezírám sebe sama, že ve filosofii jsem ještě větším diletantem než v historii, protože s historií jsem, pokud se odborného školení týče, začínal o něco dříve než s filosofií, k jejímuž odbornému pěstování, dá-li se to takto vyjádřit, jsem se dostal až později, na půdě Filosofického ústavu tehdy ještě Československé akademie věd. A měl jsem s ní potíže, cítil jsem se historikem a dost urputně jsem se snažil, aby se ze mě nestal systematický filosof, nýbrž pouhý historik filosofie. Dnes, kdyby o to šlo, bych se hlásil k onomu podivně nevyhraněnému útvaru, jemuž se říká historie idejí. Je to proto nevyhraněný útvar, že překračuje meze, limity mezi dějinami filosofie, jak je chápe klasická akademická věda, tedy jako

sled koncepcí, důležitých v první řadě samých o sobě, a mezi historickým a biografickým kontextem jejich vzniku a působení. Pro mne osobně je ale důležitý ten biografický a obecně historický kontext a snad ještě víc než on právě ta mezní situace, to pomezí, v němž možná určitý filosofický koncept vzniká nebo se uchycuje a působí. Uvedu příklad: nemohu mluvit o Pascaloých *Myslenkách*, aniž bych neuvažoval o jansenismu, Port-Royalu, vzniku novodobé vědy a filosofie, klasicismu v literatuře a umění i obecně dějinách Francie velkých kardinálů a Ludvíka XIV. Gilles Deleuze a Félix Guattari v knize *Co je filosofie* velice vyzdvihli důležitost mezí, limitů především mezi jednotlivými koncepty, diskursy, jimiž se vyjadřují, ale také dalšími kontexty, včetně těch geografických. Pro mne v tomto ohledu znamenal velmi mnoho zejména Michel Foucault anebo Alexandre Koyré a někteří další, které teď tady asi zmiňovat nebudeme.

Ještě k oné osobní motivaci, na niž se mne tážete. Bylo jí jak studium na Francouzském gymnáziu, jehož existenci v Brně ukončila jedna z nesčetných reforem českého školství, tak zejména rodinné prostředí velmi vzdělaných a sečtělých rodičů a obsáhlá knihovna doma. Z ní bych krom mnoha jiného vyzdvihl melantrišské *Světové dějiny* pod hlavní redakcí Josefa Šusty a další jeho knihy, knihy jiných autorů včetně různých historických románů, jakož krásnou literaturu vůbec – to vše mne nepochybně hodně orientovalo směrem

k historiografii, ale snad i filosofii. Blíženectví obou disciplín se pro mne ustavilo jaksi automaticky, samo od sebe. Nepopírám, že je to blíženectví humanistického rázu; opak blíženectví filosofie a exaktních věd, jež ovšem rovněž existuje a je nejen velice cenné, ale i velice žádoucí.

Vrátím-li se nyní krátce ke vztahu historiografie a filosofie, jsem přesvědčen, že neexistuje žádné významnější historické dílo, v němž by nebyla skryta určitá filosofie. Pokud by někomu připadalo v tomto ohledu slovo filosofie jako příliš silné anebo nepatřičné, nahradme ho termínem přesvědčení. Historik přece nemůže vytvářet dějiny čehokoliv, aniž by nedospěl k určitému přesvědčení. I když postupuje co nejopatrněji ve snaze vyhnout se sebenepatrnějšímu podezření, že je nějak předpojatý vzhledem k tomu, o čem pojednává, vždy musí volit: volbou tématu, metody, odůvodnění svého vysvětlení. Nehodnotová historiografie by zůstala pouhým kronikářstvím. Historiografie je přece vytvářením dějin, nikoli pouhým záznamem a verifikací faktů. Psaní dějin přece předpokládá spoustu úkonů, jež jsou volbou, tedy zaujímáním stanoviska, tedy přesvědčení. Odborné kompetence není možné oddělovat od těch, jež jsou spojeny s hodnotovou volbou. Ale vedle toho tu je ještě něco dalšího: dějinné události jsou výtvozem lidí. Jejich rozhodování, jejich volby. K tomu, aby si to historik uvědomil, nepotřebuje skládat státnici z filosofie, ale trocha filosofie mu v tom uvědomění může hodně pomoci.

Jaký je váš názor na dnes přezírané názory, které se týkají pěstování filosofie či teologie dějin? Jak je dnes možné, pokud vůbec, filosofii dějin pěstovat? Musí se filosof spokojit s dějinami této filosofické odnože, kterou označí za „slepé rameno“ dějin idejí nebo za pouhou ideologii?

Možná jsem trochu naznačil svou odpověď v předchozí odpovědi. Domnívám se, že filosofii dějin pěstujeme vědomě nebo podvědomě vlastně všichni, kdo se nějak zabýváme historií, tedy psaním dějin, problémy historiografie jako velmi svěbytné a potřebné disciplíny a dějinami idejí. Jsem trošičku nejistý nad spojením „filosofie či teologie“ dějin ve vaší otázce. Jak tomu mám rozumět? Ona záludná spojka „či“ jako by se zdála naznačovat zástupnost teologie a filosofie dě-

jin. Ale takto to snad není míněno? Ano, mohl bych snad pokládat určitou teologii dějin za filosofii dějin. Pokud se budu pohybovat v linii myšlení od sv. Augustina přes Tomáše Akvinského až dejme tomu k Bosuetovi – odborníci necht' prominou – že dějiny jsou dílem božské prozřetelnosti, pak opravdu taková, podotýkám, že křesťanská, teologie dějin zastupuje určitou filosofii dějin. Myslím, že se s ní lze ve velmi sofistikované podobě tu a tam setkat v současném tomismu, ale zde jsem naprosto nepoučený laik. Teologie dějin má ovšem s určitou filosofií dějin právě to společné, že se snaží odhalit *smysl* dějin, a to smysl univerzálních dějin, nikoli jen určitých národních dějin. Filosofie dějin, jež pátrá po *smyslu* dějin, ať už partikulárně národních, nebo obecných, univerzálních, se dnes velké oblibě odborné veřejnosti historické a filosofické moc netěší. Zdá se, že ji reálné dějiny vždy nějak doběhly nebo zpochybnily, snad nejvíce reálným a bolestným důkazem takového neúspěchu byl pokus uskutečnit Marxovu vizi, rovněž založenou na jisté filosofii dějin. Ale filosofie dějin má nepochybně tuhý kořínek a v té či oné podobě se nečekaně tu a tam objevuje. Ze své pohodlné pozice historického a filosofického diletanty si dovoluji vyslovit podezření, že stará dobrá filosofie dějin vykukuje z různých podob sociálního darwinismu nebo ze zpopularizovaných politologických tezí o střetu civilizací apod. Když se objevila teze Francise

Prof. Petr Horák ve svém oblíbeném jídelním voze cestou z Prahy do Brna.

Fukuyamy o *konci dějin*, nejprve jako časopisecká stat', vzápětí jako kniha, již se dostalo velkého ohlasu, zdálo se, že bude filosofie dějin jaksi rehabilitována. Zejména když si uvědomíme, že za vzdáleného duchovního kmotra Francise Fukuyamy lze považovat samotného Hegela, zprostředkovaného Alexandrem Kojěvem. Což není vůbec špatné... Ale mám-li ještě stručně dodat, jakou filosofii dějin považuji za nosnou a dokonce za pro historika nutnou, pak je to jednoznačně taková filosofie, která se zabývá problematikou historického poznání. To vůbec není slepé rameno filosofie, ani pouhá odnož dějin idejí. Už proto ne, že považuji za klasiky takto pojaté filosofie dějin třeba německé novokantovce, Maxe Webera, dále Karla Poppera, Raymonda Arona i Michela Foucaulta, Clauda Lévi-Strausse a další.

Nyní poněkud konkrétněji. Měl jste jako jeden z mála českých historiků možnost překládat dílo François Fureta, navíc jste měl možnost poznat tohoto nesmírně talentovaného a pracovitého historika, dnes už „klasika“, osobně. Čeho si z jeho díla nejvíc vážíte, snad oněch esejů o Francouzské revoluci, kterou jste mohl poznat do nejhlubších myšlenkových a jazykových záhybů (Promýšlet Francouzskou revoluci)?

Teď jste mne nesmírně poctil tím, že mne vydáváte za českého historika! Ale vážně. Knihu *Promýšlet Francouzskou revoluci* jsem četl s velkým zaujetím a snad i vcelku dobře přeložil. Mne zaujalo to, jak François Furet v této knize boří mýtus Francouzské revoluce. (V přepisu našeho rozhovoru trvám na tom, aby to *F* bylo majuskulní.) A zaujalo mne hlavně to, jak tak činí, ale rovněž to, že tato mytologie s tímto mýtem spojená byla vlastně nosnou částí ideologie francouzské III. republiky. Furet sice nenapsal tuto svou knihu teprve k dvoustému výročí Francouzské revoluce (její první vydání je totiž už z roku 1978, druhé z roku 1983), k tomu podnikl jiné autorské a editor-ské kroky – nosil v hlavě, jak mně při jednom setkání prozradil, úplný pytel nápadů – přesto mně přišlo dost překvapivé a zvláštní, že toto výročí vyvolalo vedle oficiálních oslav řadu velice kritických, demytologizujících publikací z per francouzských autorů. Pátá republika se sice k dědictví Francouzské revoluce hrdě

znala a zná, stále udržuje právě jako dědictví III. republiky 14. červenec, den dobytí Bastily, jako den státního svátku, ale svou historickou produkci, alespoň převážně, se v čele s Furetem přihlásila především k první, liberální části Francouzské revoluce. Problém Francouzské revoluce byl a pro historiky stále zůstává jakobínský teror. Furet si kladl stejné otázky, jaké si ve vztahu k jakobínskému teroru kladli už jeho současníci, pokud ho ovšem přežili, jako třeba Chateaubriand nebo Constant. A jaké si měl položit o generaci mladší Alexis de Tocqueville, k němuž se ostatně François Furet velice významně hlásil. Následoval v tomto ohledu Raymonda Arona, ostatně se stal ředitelem instituce nesoucí jeho jméno, *Centre Raymond Aron*.

Mne na Furetovi vždy fascinoval jeho vítězný zápas s marxistickou francouzskou historiografií (v některých případech dokonce marxisticko-leninskou, i když to může dnes leckoho překvapit, co všechno bylo v poválečné Francii možné). A pak samozřejmě jeho pozdní vývoj, ten „skok dopředu“, k dějinám komunistické ideje ve 20. století. Ostatně, jak si tento skok vysvětlujete – snad osobně, bývalým členstvím v komunistické straně a potřebou se s ním definitivně vypořádat?

Myslím, že jsem už trochu na tuto otázku odpověděl v předchozím. Úplnou odpověď poskytuje ovšem kniha *Minulost jedné iluze. Esej o komunistické ideji 20. století*, kterou vydal François Furet v roce 1995. Netuším, zda existuje její české vydání, slovensky vyšla v roce 2000. Exemplář této knihy v mém vlastnictví nese mou rukou vepsané datum, kdy jsem si ji koupil v Montpellieru, kde jsem tehdy působil: 7. listopadu 1996. Určitě jsem si tu knihu koupil v tamějším knihkupectví Sauramps, a dobře si vzpomínám, že jsem ji pročetl během mnohahodinové cesty autobusem na Vánoce z Montpellieru přes Prahu do Brna. Furet v ní analyzuje, nebo se pokouší analyzovat – a myslím, že úspěšně – onu podivnou nadvládu, kterou nad myšlením tolika lidí měla iluze, že bolševická revoluce a Sovětský svaz představují uskutečnění budoucnosti lidstva. Historická fakta z dějin 20. století, která tuto iluzi jakoby podepírala, netvoří žádnou velkou novinku v této Furetově analýze, jsou obecně známa: první světová válka, říjnová revoluce, budování socialismu

v jedné zemi, velká hospodářská krize, nástup fašismu a nacismu, druhá světová válka, z níž vychází Sovětský svaz jako vítěz atd. – to vše jsou známé věci. Furet ale analyzuje, jak za pomoci těchto fakt byly naprosto potlačeny nebo zlehčeny ve vědomí těch, kteří vzali komunistickou ideu za svou, všechny negativní informace, jež byly o sovětské skutečnosti známy už od dvacátých let. Furet si byl dobře vědom, že jeho kniha může vyvolat určité pozdvižení – pobouření rozhodně nikoli, v době, kdy jeho kniha vycházela, byla komunistická strana Francie již naprosto na ústupu u voličů, nemluvě u intelektuálů, a Fureta přímo nebo nepřímo podporovaly obdobné kroky některých Furetových kolegů – kolegů míněno v širším slova smyslu – jako např. Jeana-Paula Vernanta, vynikajícího historika starořeckého světa, kterému mimochodem v roce 2000 udělila čestný doktorát Masarykova univerzita a Univerzita Karlova, anebo filosofa Jeana Toussainta Desantiho. Vzpomínám si, že mně Furet před vydáním své knihy řekl, že se obává, zda nelichotivá slova, která ve své knize adresuje Jeanu-Paulu Sartrovi, nevyvolají pobouření. Pochopitelně k ničemu takovému nedošlo, doba byla již zcela jiná, konečně dost dlouho před Furetovou analýzou jedné iluze vyšly ve Francii jiné knihy, třeba od filosofů Alaina Finkielkrauta, André Glucksmanna a dalších, jež se rovněž velmi kriticky vyrovnávaly s dědictvím oné iluze a s *gauchismem* obecně. Co je ovšem nepochybné, byť z dnešního pohledu až komické, že se často ve 40. a 50. letech minulého století ve stranických buňkách Francouzské komunistické strany napodoboval neúprosný boj ve jménu přísného dodržování stranické linie, včetně uplatňování stranických trestů vůči neposlušným členům. Hezky o tom píše třeba historička Mona Ozoufová, s níž mimochodem Furet velmi spolupracoval. Ale rád bych reagoval na tu část vaší otázky, v níž vyzdihujete, jak byla v poválečné Francii možná marxistická, dokonce marxisticko-leninská historiografie. Samozřejmě, že žádnou pořádnou odpověď neznám, jen bych podotkl, že třeba v Británii bylo rovněž dost marxismem alespoň ovlivněných historiků, a vlastně stále je. A někteří jsou naprosto skvělí – pomyslete třeba na Tony Judta, nedávno zesnulého, nebo na Erica Hobsbawma. Mám to snad u těchto dvou posledně

jmenovaných přičíst jejich ne tak vzdálenému středoevropskému původu?

Od Fureta je vlastně velmi blízko k Tocquevillovi, i když je dělí století. Furet se na něj sám odvolává při své obnově politických dějin, respektive priority politických dějů nad hospodářskými a kulturními. To je téma pro filosofa jako stvořené, ne? Ta návaznost na myšlenky někoho, kdo psal před sto lety a žil takřka v zapomenutí. Pak se ukáže, že je to nejpodnětnější spisovatel předminulého století. Dnešní diskuse v historiografii, sociologii, politologii jsou bez něj nemyslitelné...

Jistě, François Furet si celkem právem kladl za zásluhu, že dal vyniknout Alexisi de Tocquevillovi jako svému intelektuálnímu vzoru, dá-li se to tak vyjádřit. Osobně se ovšem domnívám, že Tocqueville inspiroval Fureta především svým dílem o *starém režimu*, nikoli tolik dílem o *demokracii v Americe*. A to je pochopitelné, Furet jako historik *promýšlející Francouzskou revoluci* musel zcela nutně vidět v Tocquevillovi svého předchůdce: etatismus, jenž vzešel z Francouzské revoluce, měl své kořeny v často dalekosáhlé centralizaci královské, tedy státní moci už od velkých kardinálů 17. století a nekončící vlády Ludvíka XIV., nemluvě o celém revoluci předcházejícím osmnáctém století. Představuje to mimochodem nedílnou součást zrodu novodobé, chceme-li moderní společnosti a moderního sebeuvědomění, nejen ve Francii, jak na to excelentně ukazují některé přednášky Michela Foucaulta na Collège de France ze 70. let. Tocquevillova teze je známá: revoluce vlastně jen vynesla na světlo to, co ve skrytu existovalo už ve starém režimu. To, co již existovalo ve společnosti jako nepřiznaná skutečnost, potřebovalo být potvrzeno politicky. Mimochodem, odtud se rekrutuje dávná touha francouzských liberálů, ať to byl už zmíněný Benjamin Constant, jeho přítelkyně, spisovatelka Madame de Staël, či sám Tocqueville nebo konečně nedávno Furet, totiž prokázat oprávněnost počátečních fází Francouzské revoluce, jež měla *politicky* vyjevit to, co již bylo společenskou skutečností. Bohužel se to nějak zvrtilo a Robespierre učinil rázné konec touhám nasměrovat revoluci k „pouhé“ funkční konstituční monarchii *à l'anglaise*. Chtěl vytvořit novou společnost nových lidí, nikoli *jen* formálně, tedy

politicky zrovnoprávnit *třetí stav* s těmi dvěma *prvními*. A právě to ono, *co se nějak zvrtilo*, to jsou právě politické dějiny. Politická vize zvítězila za cenu notné práce guillotiny nad společenskou realitou, aby se jí na chvíli sama stala v podobě nové, údajně na nic starého nenavazující epochy, tudíž zcela oprávněně historik Furet rehabilitoval politické dějiny, nikoli snad na úkor těch hospodářských a kulturních, ale jako jejich rovnoprávného a cenného partnera. Vyzvedl tedy i význam Tocquevillova jako politického myslitele. Raymond Aron představil Tocquevillova ve svých *Etapách sociologického myšlení* zase jako sociologa, čímž chci trochu protestovat proti mínění, že snad obnovení zájmu o Tocquevillova čekalo až na François Fureta.

Četl jste Broganův životopis Tocquevillova. Čím byl pro vás obohacující? Já jsem si na něm znovu uvědomil, jak to evropské devatenácté století bylo myšlenkově plodné, ideově zakládající. Tehdejší evropští myslitelé si položili otázky, s nimiž vlastně žijeme dodnes a často na ně ani neumíme odpovědět... A to jsme po obrovských změnách přístupů a metod, které nám měly pomoci...

Asi vás zklamal. Broganův životopis Tocquevillova je velice kompletní a nepochybně je dobře, že byl u nás v překladu vydán. Jenže já jsem s velikou chutí četl Tocquevillov životopis od André Jardina, vydavatele Tocquevillových *Œuvres*, čili díla, spolu s Tocquevillovým *Deníkem*, takže mne Brogan tolik neuchvátil. Nicméně je to dílo autora, který se Tocquevillem dlouhou dobu zabýval a lze ho nepochybně považovat za velkého znalce. Devatenácté století si jistě položilo otázky, s nimiž žijeme ještě dnes, ale poskytlo rovněž jednu všeobjímající odpověď, k níž jsme my dnes přinejmenším hodně skeptičtí. Aby bylo jasno: pod devatenáctým stoletím rozumím evropsko-severoamerické století. A to v podstatě všechny pochybnosti přehlušovalo ve své převládající mentalitě (nebo duchu, chceme-li) vírou v civilizační pokrok. Nejen vírou v ten technický či technologický, ale ekonomický, sociální, hygienický a mravní. Z této víry v otřesech právě uplynulého století a v současné všeobecně sdílené nejistotě mnoho nezbylo, vlastně vůbec nic. Takže vrátíme-li se k otázkám, jež nám zanechalo 19. století v právě naznačeném teritoriálním vymezení, tak se

vracíme k těm, jež vítězný zpěv civilizačního pokroku tehdy notně přehlušoval. Možná ovšem, že tak tomu bylo v dějinách vždy, nebo snad ne?

Podle mne byla otřesena pouze víra v jisté chápání pokroku, ale zpět k francouzskému myšlenkovému dědictví... Tocqueville bývá většinou řazen do širokého proudu francouzské liberální historiografie. Při dnešním obnoveném zájmu o liberalismus a promýšlení jeho základních kontur je to zařazení oprávněné? Jak hodnotit jeho vztah k demokracii, v kontextu jeho obezřetnosti k ideji rovnosti?

Francouzská liberální historiografie – koho nebo co lze pod tímto termínem rozumět? Něco jsem naznačil – zmínil jsem Benjamina Constanta, pokud tohoto spisovatele, publicistu a politika považujeme také za historika, mám totiž na mysli jeho dílo o náboženství např. –, ale nepochybně jeho mladší současníci, Guizot, Thierry, filosof a historik filosofie Cousin, ty všechny můžeme nepochybně řadit k liberálům první poloviny 19. století. Stejně jako Edgara Quineta, Ernesta Renana stejně jako z přelomu 19. a 20. století Élie Halévyho (1870–1937), autora monumentální práce nazvané *Formování filosofického radikalismu* o třech svazcích z roku 1901, znovu vydané až v roce 1995 a věnované Benthamovi a utilitarismu. Halévy přispěl snad jako nikdo jiný k tomu, aby – teď si vypůjčím něco z recenze, kterou o tomto novém vydání napsal François Azouvi (*Le Monde*, 5. 4. 1996) – bylo možno pochopit, že zastupitelská demokracie nevychází jen z univerzalisticky pojatého založení lidských práv, ale rovněž z principu osobního, racionálního zájmu, který je vlastní všem jedincům, za podmínky ovšem, že ho dobře chápou. A mnou právě zmíněný Azouvi k tomu cituje Fureta: „Benthamův utilitarismus a celek jeho derivací, z nichž tou hlavní je politická ekonomie, představuje jakousi Francouzskou revoluci *à l'anglaise*...“ Dodám jen, že Halévy napsal také velké dějiny Anglie a rovněž velmi pozoruhodnou knihu nazvanou *Éra tyranií. Socialismus a válka*, jež vyšla rok po jeho smrti a je myslím jedním z prvních děl zabývajících se jmenovitě nebezpečím totalitarismu. Pro filosofy je Halévy především spoluzakladatelem *Revue de métaphysique et de morale* (1893), vycházející dodnes. A rád bych dodal, že v Halévyho generaci byli další

francouzští historikové a filosofové, kteří se jistě hlásili k hlavnímu proudu liberálního myšlení, jenž převažoval před první světovou válkou, byl však silný i mezi oběma válkami a jen po roce 1945 se zdál po nějakou dobu ustupovat do pozadí. Ani Raymond Aron však nebyl po válce tak osamocený liberál ve francouzském intelektuálním prostředí, jak se to může na první pohled jevit. Dodal bych rovněž, že dnešní francouzští liberální historikové a filosofové jako Pierre Manent, Marcel Gauchet, Luc Ferry atd. rádi vystupují jako neohrožení stoupenci liberalismu a dědicové Raymonda Arona, jako by byli osamělými bojovníky, ale ve skutečnosti tomu tak zdaleka není. Na střetání liberalismu s jeho protivníky se však zajímavě podílela jistá kategorie francouzských intelektuálů, kterou je těžko zařadit, protože se pohybovali a stále pohybují mezi literaturou, filosofií a historií. Pro první polovinu minulého století bych uvedl takového Alaina (Émile Chartier vlastním jménem), který měl ohromný vliv a jenž směřoval k demokratickému radikalismu a k radikálnímu antimilitarismu, nebo více konzervativního Georgese Bernanose. Jeho kniha *Francie proti robotům* ze 40. let, kdy se nacházel v jihoamerickém exilu, představuje konzervativní *třetí cestu* (proti hegemonii USA stejně jako proti hegemonii SSSR), o jejíž levicovou podobu usiloval krátce po válce třeba Jean-Paul Sartre.

Ale vraťme se ještě po téhle dlouhé odbočce k Tocquevillovi. Já se domnívám, že Tocqueville byl prostě konzervativní myslitel, bystrý pozorovatel své doby a – nezapomínejme – věřící katolík. Rozpoznal, kam směřuje společnost, a na americkém příkladu tento směr přesně analyzoval. Směrování k stále větší rovnosti lidí ve společnosti považoval za určující a nezadržitelný trend. Před některými jeho důsledky ale varoval. My dnes žijeme v tom, před čím varoval. Myslím, že by z toho žádnou zlomyslnou radost neměl („já jsem vám to říkal...“) a už vůbec ne z těch, kteří se ho mnohdy dovolávají. Asi nám však někdo takový jako on chybí. Jenže bychom ho stejně nepoznali, neuznali, neřídili se jím...

Neustále sledujete francouzskou filosofickou a historickou produkci. Kdo vás na ní v posledních letech nejvíce upoutal? Vlastně můžete zmínit nejen jména, ale samozřejmě i témata, myšlenkové směry a trendy.

Těžko říct, cítím se trochu ztracen. Já přece ctím Descarta a Pascala, tedy myslitele klasického věku 17. století. Ale přiznávám, že vlastně stále žiji v myšlení generace, pro kterou – teď budu jmenovat nerozlišeně, bez hodnocení – cosi znamenala jména jako Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Maurice Merleau-Ponty, Claude Lévi-Strauss, Paul Ricoeur, Vladimír Jankélévitch, moji štrasburští profesori Georges Gusdorf a Julien Freud, dále samo sebou Raymond Aron a Michel Foucault, Luc Ferry a Alain Renaut, v poslední době Pierre Manent, Marcel Gauchet a zejména zvlášť pro mne významní Paul Veyne a Rémi Brague. Kniha posledně jmenovaného pro mne představují opravdu silný zážitek. Z historiků samozřejmě Jean-Pierre Vernant a Marcel Detienne, Georges Duby, Pierre Nora a k nim bych vlastně měl přiřadit už jmenovaného Paula Veyna. A patrně některé další, jako Alexandre Koyré, Georges Canguilhem, Gaston Bachelard, ale i Henri Bergson, Léon Brunschvicq, Alain, jak by se snad dalo odvodit z nějakých mých poznámek, textů, překladů. Trvám na tom, že jsem diletant, proto tato rozmanitost a nechuť klasifikovat.

Vím, že máte rád i britské autory, ale přesto – jako francofil jste si asi několikrát musel v posledním dvacetiletí pomyslet, že té angličtiny je na úkor jiných evropských jazyků a tradic asi příliš. Zdálo by se, že prvorepublikový zájem o francouzskou kulturu se po naší revoluci projevuje spíše už jen v oblasti vinařství... Ale vážně: co je pro vás stále na francouzské kultuře nejpozoruhodnější, nenapodobitelné, kouzelné?

Na tuhle otázku se mně bude velmi těžko odpovídat. Já jsem totiž taky anglofil, a co si pamatuji, jsem jím vždycky byl a snad jím stále zůstávám. To by prokázal seznam mé četby od takřka dětských let. Nebudu zde zdůrazňovat můj trvalý zájem o anglické dějiny právní a ústavní, nejen ty běžné politické, a o anglické historiky – možná víc než o současné anglické filosofy, zatímco angličtí klasikové politické a morální filosofie pro mne stále znamenají velmi mnoho. Francouzskému jazyku, francouzské kultuře a civilizaci a vědě ale velice fandím. A také vím, že je to dnes v rámci toho, čemu se říká atlantická civilizace, vlastně jediný partner, kterého na Ostrovech a za oceánem berou vážně.

Ostatně, za tím oceánem nezapomínejme na francouzskou Kanadu. Její existence dokazuje mimochodem, jak se v odhadu její budoucnosti Tocqueville zmylil – vůbec nepředpokládal, že se frankofonní část Kanady udrží, natož aby si byl dokázal představit její současnou podobu. Máte pravdu, že se u nás současný vliv francouzské kultury nedá srovnávat s vlivem, který u nás měla od poslední třetiny 19. století a jenž vrcholil v meziválečném období. Je to dáno mimo jiné rovněž tím, jak jsou všichni tlačeni do angličtiny jako do jediného možného jazyka, toho jazyka, o němž hrdinové *Tří mušketýrů* prohlašují, že je to vlastně jen pokažená francouzština! Ale je to rovněž vina médií. Abych byl konkrétní. Už dvacet let existuje v Praze *Francouzské středisko pro výzkum ve společenských vědách* (CEFRES), založené na popud prezidentů Havla a Mitteranda. Má výbornou knihovnu a pořádá skvělé přednášky a semináře věnované historii, filosofii, sociologii, politologii a dalšímu. Spolupracuje s Akademií věd a s vysokými školami. Většina velkých akcí je tu simultánně tlumočena, nemusíte tedy nutně umět francouzsky. Hádejte, kolik pražských redakcí považuje za nutné se o těchto akcích aspoň zmínit? Natož o nich skutečně referovat? Ani jedna, o veřejnoprávním rozhlasu a televizi ani nemluvě. Totéž ostatně platí i o jiných jazycích, situaci samozřejmě znáte. Pokud se mne ptáte na to, co je pro mne na francouzské kultuře nejpozoruhodnější, tak vám drze odpovím, že to, že prostě je, že je svébytná, inteligentní a civilní, že je nesena báječným jazykem a že se nepodbízí.

Vezměme to nyní z jiného, aktuálnějšího úhlu pohledu. V otázce školství je francouzský model i díky historickému vývoji v mnohém specifický. Je však něco, co by bylo možné a dokonce potřebné přenést do českého prostředí? Jak se například Francouzi vyrovnávají s trendy, jako je obrovský zájem o studium na vysokých školách a následný úpadek úrovně škol?

Odpovím tak, že nemůžeme převzít vůbec nic. A to z jednoduchého důvodu, že nic, co jinde funguje, přece přebírat nechceme. Myslím to naprosto vážně. V celé debatě o reformě českého vysokého školství se ostatně nikdo nikdy soustavněji nezajímal o něco jiného než o příklady, většinou ještě zkreslené, jaké poskytují dvě

tři prestižní anglické a americké univerzity. Dovedete si představit, jaký divoký poprask by vyvolalo, kdyby se někdo odvážil zavádět k nám třeba maturitu francouzského typu? Nebo instituci celonárodních konkursů (*concours*) k přijetí na tzv. *Grandes Écoles*? Už ty ostatně vznikly, obdobně jako proslulá *Collège de France*, jako odpověď na nedostatky tradiční univerzity. Skutečností je, že nával na vysoké školy nastal ve Francii už v 60. letech minulého století. Odpovědí bylo zakládání nových univerzit, rozšiřování kapacit stávajících, což se dalo převážně tak, že byly děleny a že se z jejich jednotlivých fakult stávaly univerzity. V současné době dochází k něčemu jinému: vysoké školy jsou sice nyní administrativně volnější, než byly do nedávna, ale některé procházejí procesem, jenž z nich má učinit velké vědeckovýzkumné a pedagogické útvary. Dopusud vzniklo osm super velkých univerzit, tři se ustavily v červenci loňského roku, pět v únoru letošního roku. Podle současného francouzského ministra pro vysoké školství Laurenta Wauquieze mají být tyto superuniverzity dobře viditelné ve světové konkurenci a mají přitahovat ty nejlepší talenty. Vrcholí tím politika, kterou zahájil už před pěti lety sám francouzský prezident Nicolas Sarkozy, a je provázena velkou finanční investicí. Projekty na vznik těchto superuniverzit schvalovala mezinárodní porota a tyto nové univerzitní celky mají být silné jak vědeckým potenciálem, tak počtem studentů (až 120 000 pro univerzitu Sorbonne-Paris-Cité, ve zkratce USPC). Další takové mega-univerzity vznikly spojením univerzit ve Strasbourgu, spojením univerzit Aix-en-Provence a Marseille, v roce 2014 má vzniknout superuniverzita v Bordeaux, v roce 2018 v Toulouse. Velkou novinkou, takřka revoluční, je, že se v těchto megauniverzitách spojují s univerzitami rovněž ony proslulé *Grandes Écoles*. Jak to bude fungovat, nevím. Je to ovšem krok, kterým se má zvýšit mezinárodní konkurenceschopnost a přitažlivost francouzského vysokého školství, jeho vědeckovýzkumná a rovněž pedagogická úroveň. Čeští studenti, kteří studují a budou studovat ve Francii – a není jich málo –, získají zkušenost z první ruky.

Ještě otázka na závěr: Jaké jsou vaše osobní plány, řekněme v blízké budoucnosti? Dalo by se říci, že už teď máte čas na

všechno, na co jste neměl čas při plném univerzitním provozu? Anebo je to, jak říkal starý rabín, všechno jinak?

Pro blízkou budoucnost, řekněme na tento letní semestr, nemám žádné plány, jenom povinnosti. Musím učit v plném univerzitním provozu – tady vás musím vyvést z omylu – musím posoudit grantové projekty pro březnové zasedání jury při *Institut Universitaire de France*, je to jakási obdoba naší grantové agentury, musím připravit svoje příspěvky pro jednu konferenci v Paříži v květnu a pro další, která se bude konat v červenci v Lunéville. Nemám už na starosti *Filosofický časopis*, po jedenadvaceti letech, to je pravda, ale rád bych ještě něco vykonal v rámci svého malého úvazku ve *Filosofickém ústavu AV ČR* v Praze. Já myslím, že mně to bude docela stačit!

Já toho o filosofii mnoho nevím. Vždycky jsem škobrtl u úvodní hodiny o tu zapeklitou filosofickou otázku, co ta filosofie vlastně je... A pak mne zaujala otázka pravdy, v kontextu limitů historického poznání. Čím bylo a je filosofické tážení pro vás?

Hm, nejste rozhodně sám, komu paní filosofie neprokázala hned svou přízeň. Je to ovšem záludná paní, když vás zaujala otázkou, co je to pravda, byť „jen“ v kontextu historie, už si vás získala. Dejte si na ni dobrý pozor, aby vás nepřekvapila. Čím je pro mne filosofie, jsem snad už trochu naznačil. Je to sled idejí, z nichž některé mne zaujaly, jiné méně. Filosofie pro mne nepředstavuje vědu – tady se omlouvám kolegům, kteří pěstují analytickou filosofii, filosofii jazyka nebo logiku – rozhodně nikoli ve scientistním slova smyslu, je to však nepochybně intelektuální činnost, která vyžaduje určité odborné předpoklady, jež je možné, byť třeba neúplně, nedokonale, získat. Je to taková činnost, která se hrozně špatně vykazuje v tabulkách a výkazech všeho druhu. Je pro mne tážením bez nutné odpovědi a vlastně mne stále překvapuje. Představuje pro mne rovněž určitý životní postoj. Je to prostě ničím nezasloužený a ničím neospravedlitelný luxus.

Za rozhovor poděkoval Jiří Hanuš.

Prostor Zlín, časopis vydávaný od roku 1992
Krajskou galerií výtvarného umění ve Zlíně, je zaměřen především na moderní a současné umění, architekturu a urbanismus. Obsahuje také další rubriky věnované poezii a designu. Vychází 4x ročně v rozsahu 64 stran.
www.galeriezlín.cz

1 / 2012

VÝTVARNÉ UMĚNÍ

Ladislav Daněk *Zamyšlení nad výstavou Plzeňská pěna - a nejen nad ní*

Tomáš Mikulaščík *Miloš Šimurda*

Marie Mžýková *Obrazárna zámku Vizovice*

Ivan Neumann *Miloš Alexander Bazovský - Lidé, země, věci*

Ludvík Ševeček *Adriana Šimotová a Zlín*

Martin Beníček *3 x podzemní výtvarno ve Zlíně...*

Alena Potůčková *Pocta Miloši Saxlovi*

Markéta Pastorová *Umělecké obory ve všeobecném vzdělávání - jak nezabít Romea a Julii*

Sabína Jankovičová *Nulté roky*

Pavel Preisner *Galerie Věž*

Jan Zálešák *Stíny zašlé slávy v pestrých barvách*

Martin Fišr *36*

PŘEDSTAVUJEME

Jiří Valoch *Opomíjený bratislavský konstruktér Pavol Maňka*

JEDNO DÍLO

Marie Mžýková *Jacob van Schuppen v obrazárně zámku Vizovice*

ARCHITEKTURA

Ladislava Horňáková *Osobnosti zlínské - gottwaldovské architektury VII. Architekt Zdeněk Plesník*

Petr Pelčák *K výstavě Proudý avantgardy. Osa Brno - Žilina*

Z ARCHIVU

připravil Pavel Petr *Nicméně doufám že bude sněžit - Ivan Martin Jirous - Magor*

POESIE

Ivan Schneedorfer / Rudolf Matys, připravuje Pavel Petr

DESIGN

Lucie Šmardová *Zemřel prof. František Chrák*

**PROSTOR
ZLÍN**

Adresa redakce: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně, Dům umění, 762 27 Zlín
telefon +420 577 210 662

KRAJSKÁ
GALERIE
VÝTVARNÉHO
UMĚNÍ
VE ZLÍNĚ

Pohyb v pravdě

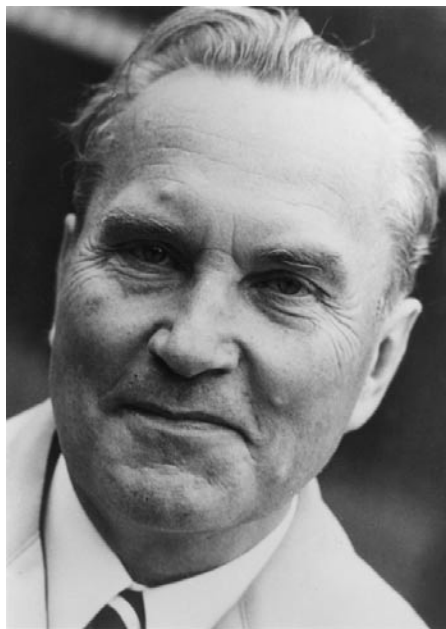
Přednášky profesora Jana Patočky v Brně, vzpomínka na rok 1967

JOSEF MLEJNEK

Studoval jsem filozofii na Masarykově univerzitě v Brně počínaje rokem 1964; škola tehdy nenesla Masarykovo jméno, ale jméno lékaře a myslitele Jana Evangelisty Purkyně. Na „všeobecně vzdělávacích“ středních školách se filozofie vůbec neučila, pouze občanská výchova, a mé představy o filozofii se utvářely živelně, na základě náhodných objevů v antikvariátu: Čapkův zhuštěný výklad pragmatismu někdy z dvacátých let, Schopenhauerova filozofie v převyprávění Thomase Manna, výbor z myšlenek jiného německého filozofa, F. W. Nietzscheho. To byla četba, již jsem si ve svých sedmnácti letech vzal k přijímacím pohovorům, u nichž mi pak bylo doporučeno si o prázdninách prostudovat oficiální úvod do jediného správného učení. To také tvořilo hlavní součást výuky na katedře filozofie, ale už tehdy tam panovalo svobodomyšlné prostředí. Prakticky od počátku jsme marxismus-leninismus považovali za nutné zlo; podobně jako převážná část vyučujících, jak jsme postupně zjišťovali. Jednotlivé přednášky byly ideologicky zatížené v různé míře, podle osobnosti přednášejícího.

Francouzský filozof Bernard Groethuysen o Nietzschovi mimo jiné napsal, že jeho filozofie představovala rehabilitaci a vpád osobnosti filozofa do odosobněného prostředí vytvořeného pozitivismem převládajícím na univerzitách ve druhé polovině devatenáctého století. Něco podobného, vpád osobnosti do odosobněného myšlenkového prostředí, pro nás znamenaly přednášky profesora Jana Patočky o fenomenologii na jaře roku 1967, byť se tehdy dalo na filozofické fakultě dýchat už hodně uvolněně. O Patočkovi jsme toho tehdy moc nevěděli, až na několik textů, a znali jej spíše z doslechu.

Filozof Jan Patočka (1907–1977) studoval v první polovině třicátých let filozofii u německých myslitelů Edmunda Husserla a Martina Heideggera ve Frei-

Jan Patočka.
Foto: Dagmar
Hochová;
zdroj: Archiv
Jana Patočky.

burgu. Habilitoval se v roce 1936 prací *Přirozený svět jako filosofický problém*. Byl spoluzakladatelem a českým sekretářem česko-německého Pražského filosofického kroužku. Po uzavření vysokých škol nacisty učil na gymnáziu. V roce 1945 se vrátil na Karlovu univerzitu, ale hned v únoru 1948 jej z ní komunisté vyhnali. Po intervenci studentů byl povolán zpátky, ale brzy musel odejít znovu. Nastoupil do Masarykova ústavu, kde začal pracovat na vydávání spisů TGM, ale Ústav byl postupně zlikvidován a filozof byl nějakou dobu bez zaměstnání. Mohl pouze překládat. Nakonec byl v roce 1954 přijat do Pedagogického ústavu J. A. Komenského, odkud přešel do ČSAV, kde pracoval v edičním oddělení. Do zahraničí směl vyjet až v šedesátých letech: jako „hostující profesor“ přednášel v NSR a na Lováňské univerzitě v Belgii. O Patočkovo „hostování“ v Brně se zasadil především profesor

Václav Richter z katedry dějin umění. Patočkovo jmenování řádným profesorem se vleklo až do konce roku 1968, původně měl v Brně přednášet na katedře dějin filozofie, ale nakonec se vrátil na Karlovu univerzitu.

Už od roku 1966 nás přijížděl z Prahy vyučovat logice docent Pavel Materna, z jeho iniciativy nám jeden semestr přednášel o vybraných tématech také Patočkův žák Ladislav Menzel. V případě Patočkova *Úvodu do Husserlovy fenomenologie* šlo o akci předem neplánovanou, neboť jeho přednášky se nevešly do stanoveného rozvrhu, a začínaly proto už v sedm hodin ráno. Zájem byl přesto obrovský, posluchárna byla nabitá, kromě nás v ní byli nejen posluchači z jiných oborů, ale také mnozí z našich přednášejících. Při tehdejšímu způsobu života, ale i studia, do pozdních nočních hodin, bylo dost problém tak brzy vstávat. Mne zaujal Patočkův velice názorný výklad částečnosti a aspektovosti lidského poznání. Ale smysl pro nás magických slov jako například „eidetická redukce“ bylo pochopitelně nutné si ozřejmovat dodatečným čtením. Byla to pro všechny zcela jiná kvalita než ideologická simplifikace přednášek na katedře dialektického materialismu představujících točení se v kruhu do sebe uzavřené doktríny, která se přitom neustále zaklínala pohybem a praxí. Mohli jsme bezprostředně vnímat něco z „nekonečnosti“ poslání filozofa a filozofie, které se nedá našlapat do žádných definitivních formulací.

Pro profesora Patočku byla charakteristická zvláštní pevnost, konzistence, a to i navenek, měl srdečný, ale přitom zvláštním způsobem přísný pohled. Trochu mi na první pohled připomínal mého gymnazijního profesora matematiky, takže jsem se po jeho příchodu do posluchárny bezděčně podíval na dveře, nepřinese-li za ním „služba“ kružítko a velký trojúhelník. On však nebyl geometrický duch. Při přednášení se celý proměnil: bylo znát, že neopakuje mechanicky osvojené poznatky, ale že promlouvá z poznání, někteří z nás si všimli, že mu z mladistvého zápalu zruměněly tváře. Zpětně si uvědomuji, že si přednášení za vlády komunistů mnoho neužil. Byl odsunutý na vedlejší kolej. Jistě, přeložil řadu důležitých filozofických děl, věnoval se dílu J. A. Komenského. Ale to, v čem byl nezapomenutelný, byla „jeho“ fenomenologie.

Pod vedením Ládi Menzela jsem psal diplomovou práci, v níž jsem měl za úkol rozbor knihy Husserlova žáka a Patočkova přítele od poloviny třicátých let Eugena Finka *Nietzscheova metafyzika*, a chtěl jsem si o dva tři roky prodloužit studium. Ale nakonec jsem byl rád, že jsem absolvoval v roce 1970 a utekl normalizaci z lopaty. Profesor Patočka nesměl o dva roky později znovu oficiálně přednášet a filozofie přestala nedlouho poté fungovat v Brně i jako samostatný obor na filozofické fakultě – místo ní byl obor občanská nauka. Menzel měl v březnu 1977 při Patočkově pohřbu na břevnovském hřbitově provázeném túrováním motorek a rachotem helikoptéry projev nad filozofovou rakví. Prý dost emotivní a nesouvislý. Krátce před svou smrtí v červnu 1978 mne Menzel navštívil na Vysočině a svoji účast na pohřbu svého učitele mi dost podrobně vylíčil.

* * *

Nestal jsem se Patočkovým žákem, byl jsem jen posluchačem, kterému při filozofových brněnských přednáškách v roce 1967 smysl řady slov ještě unikál. Filozofické poznání se však nešíří pouze didaktickou cestou, ale existuje i nesoustavný přenos myšlenek osmózou, vztakem duchovní situace mimořádné doby, jakou pro nás byla právě u nás šedesátá léta.

Hledání smyslu světa i smyslu našeho přebývání v něm, a to v obojím významu, nejenom pobyt v tomto světě, ale také to, pro co má francouzština pojem „*être plus*“, být (na)víc, si lze s užitkem uvést do souvislosti s Patočkovým pojmem *pohyb v pravdě*. „Život v pravdě“ není jen záminka k morálnímu apelu, ale jde o záležitost hlubší, naše přebývání má být, a také je, v zákrytu nejen s historií, s tím, co se již událo, ale i se světem právě se uskutečňujícím. Když se Patočka v roce 1977 rozhodl podepsat Chartu 77 a stal se potom jedním z prvních tří mluvčích, byl zcela v souladu se svou filozofií, v její dynamice, a tedy po duchu. Již rok předtím se připojil k protestu se skupinami The Plastic People of the Universe a DG 307, ze zásady, neboť šlo o omezování svobody, být hudba i životní styl členů skupin pro něho představovaly zcela odlišný svět. V režimní hysterii rozpoutané proti Chartě byl poté,

co navštívil nizozemského ministra zahraničí Maxe van der Stoela při jeho oficiální návštěvě ČSSR, opakovaně vyslýchán StB. Návštěvu v hotelu zprostředkovali holandsí novináři a od ministra bylo přijetí mluvčího Charty 77 zásadním a statečným gestem, neboť šlo o první mezinárodní uznání Charty. Není divu, že bolševický establishment zuřil. Po jednom z dlouhých výslechů byl profesor Patočka odvezen do nemocnice, kde zemřel na mozkovou mrtvici.

Znepokojilo mne, když někdy na počátku osmdesátých let jeden můj přítel chartista a čerstvý emigrant o mně referoval na Svobodné Evropě, že jsem opustil zaměstnání v knihovně a šel pracovat do JZD, abych „žil v pravdě“. Znepokojilo mne to ne snad proto, že bych měl strach z potíží s StB, ty jsem měl tak jak tak, ale že šlo o hrozné zjednodušení Patočkova pojmu, jeho zredukování jen na pouhý volní akt a výraz odporu k nepochybně hnusnému politickému režimu. Nejde o to, že člověk učiní nějaké rozhodnutí, aby mohl žít v pravdě. Člověk žije v pravdě, a proto se rozhodne něco ve svém životě změnit. Pořadí je tedy zcela opačné. Myslím, že pojem „život v pravdě“ potkalo podobné zploštění jako spojení „pravda a láska“. Ani na vteřinu nepochybuji o konečném vítězství Pravdy a Lásky, ale dá to fušku, dodávám zároveň s Karlem Čapkem. A od „života v pravdě“ nelze oddělovat druhý konec patočkovské hole: že totiž nejde ani tak o to, abychom my měli pravdu. „Za svou pravdou stát“, zpívá se v jedné písni. Ale to může i blázen nebo kverulant. Jde o to, aby „pravda měla nás“, právě v onom dvojím výše zmíněném zákrytu. Jinak odkaz jednoho z mála původních myslitelů, jakého jsme měli, nejen zplošťujeme, ale sami se dopouštíme fixlování. Patočkův nejnadanější žák, filozof Petr Rezek, hovořil se sarkastičností sobě vlastní o lidech, kteří si odkaz moderního českého myslitele příliš přitěsávali ke svému obrazu a zplošťovali jej, jako o „svědcích Patočkových“. Nemá-li Patočkův odkaz v obecné rovině širšího obě-

hu podlehnout zbanalizování, je zapotřebí se alespoň občas vrátit přímo ke spolehlivému zdroji, jakým je samotný filozof, a nenechat se napálit podomními šířiteli truismů.

Josef Mlejnek (1946), básník, kritik a překladatel, dlouholetý spolupracovník časopisů *Proglas* a *Revue Politika*.

revue **PROSTOR**

společnost politika kultura umění

Konfrontace názorů, diskuse, polemiky, rozhovory, úvahy, eseje na téma:

Probloubené vědomí, současná krize a rok 2012

Názory *Pjér la Šěze* Naše budoucnost je indiánská a *Jeremy Rifkina* Homo empathicus – velký příběh, který historikům uniká ■ Diskuse *Ervina Laszla*, *Stanislava Grofa* a *Petera Russella* Znaky transformace vědomí ■ Úvaha *Blumfelda S.M.* Radostná kosmologie za časů globální krize ■ Polemické stati *Daniela Pinchbecka* Jak se stát spoluvůdci světa a *Jarmily Wunderlin-Taliánové* Rozšíření... čeho, k čemu? ■ Rozhovory s *Michaellem Vančurou* a *Igorem Dostálkem* ■ Konfrontace názorů *Jany Šilerové*, *Michala Ajvaze*, *Markéty Hrbkové*, *Christiana Hackbartha-Johnsona* a *Anežky Janátové* ■ Reportáž z druhého břehu *Josefa Herčíka* ■ Fejeton Jiřího Sirotky *Cesta Obnēm* ■ Báseň *Dindžiridu Pavla Zdražila* ■ Záznamy *Zuzany Fústerové* Zář noci, zrcadlo z Tvých rukou

Nové dvojčíslo revue PROSTOR 93/94 (199 Kč) vyjde v dubnu 2012 a můžete je zakoupit ve vybraných knihkupectvích a přímo v redakci časopisu, nebo objednat v rámci celoročního předplatného (čtyři čísla za 430 Kč) na adrese redakce, Politických vězňů 15, 110 00 Praha 1, tel./fax 222248052, 605125020, revue.prostor@atlas.cz. Vydává Sdružení pro vydávání revue PROSTOR, www.revueprostor.cz

Tři škaredé středy

1939 – 1948 – 1968

OTA FILIP

Tři škaredé středy zasáhly do života starší generace – i do mého života – způsobem krutým, poznamenaly nás, ve dvacátém století nás okradly o velkou část mládí a většinu z nás o čtyři desetiletí, v nichž jsme nemohli rozhodovat sami o sobě: Ve *středu 15. března 1939*, do ostravských ulic padal mokrý sníh, obsadil Hitlerův wehrmacht zbytek pomnichovského Československa, Čechy a Moravu, ve *středu 25. února 1948*, v den zastřený mrazivou mlhou, ukončila komunistická strana pod vedením Klementa Gottwalda nesnadný, ale přece jen slibný vývoj poválečné československé demokracie, a za ranního svítání do letního oparu zahalené *středy dne 21. srpna 1968* k nám pod komandem Rudé armády vpadlo pět vojsk takzvaného Varšavského paktu.

Na všechny tři škaredé středy nerad vzpomínám, ale nedokázal jsem je zapomenout. Zažil jsem je na vlastní kůži, zanechaly ve mně sice dnes už skoro zahojené, ale pořád ještě časem nezahlužené stopy.

Než začnu vzpomínat na tři středy, které rozvrátily i osudy milionů lidí, musím sám sebe upozornit na dvě skutečnosti: Od první ze tří škaredých střed dne 15. března 1939 uplynulo již 73 let, od druhé v únoru 1948 64 roků a od třetí v srpnu roku 1968 44 let, takže mnohé vzpomínky na ty i pro mě osudové dny v Ostravě a v Praze mi už vybledly, na jiné se snažím zapomenout a mnohé po jednom lidském životě, tedy z perspektivy mého stáří, vidím zřejmě jinak než tehdy, když jsem je prožíval.

Středa dne 15. března 1939 v Ostravě: Smrt pana Nathana Wurzela

Historická scéna, na níž se moje první škaredá středa odehrála, je přehledná, což ovšem neznamená, že by se na ní nemohly rozvinout skryté tragédie, jak je produkují velké, neúprosné dějiny, a že by se na vedlejších jevišti nebo v pozadí velkých dějin nemohly odehrát bolestné katastrofy, součásti menšími dějinami přiskřípnutých obyčejných lidí.

Škaredá středa dne 15. března 1939 se mi po 73 letech vybavuje v nejasných obrysech na pozadí šedých výparů z tehdy, jak jsme v Ostravě říkali, smradlavé řeky Ostravice, ale podivuhodně oživena obrazy dnes už neživých lidí.

Na levém břehu zapáchající řeky Ostravice, tedy v Moravské Ostravě kolem Nové radnice, jsme bydleli my, synci a děvuchy otců a matek, kteří se vyšplhali na hořejší příčky společenského života, a majetné židovské rodiny. Příklad: V našem baráku na tehdejší Jo-

hanného třídy číslo 41 jsme v prvním poschodí v pěti pokojích bydleli my, Filipovi, majitelé cukrárny a kavárny hned naproti v budově Nové radnice – dnes je tam Státní vědecká knihovna –, nad námi žili Wurzelovi, rodina židovského architekta, se synem Aaronem, mým tehdejším nejlepším kamarádem. Nad Wurzelovými, v třetím poschodí, bydlel se svou bezdětnou paní Wolfgang Heinze, povoláním vedoucí úředník Vítkovických železáren, v neděli, ve svátky a večer pak předseda ostravské odnože Henleinovy Sudetoněmecké strany, jemuž prý český policajt při demonstraci ostravských nácků před krajákem¹ usekl v září 1938 šavlí pravé ucho, což ostravský nacistický deník *Landeszeitung* označil a propagandisticky využil jako příklad zběsilého českého teroru. Ostravské *České slovo* však na základě policií sepsané výpovědi primáře Jaroslava Váni, šéfa pohotovostní služby v nemocnici Na Fifejdách, prokázalo, že ve večerní rvačce před krajákem mezi nacisty, policií a českými vlastenci kdosi neznámý natrhl panu Wolfgangovi Heinzovi pravý ušní boltec,

který mu dr. Váňa ve 21.45 hod. v nemocnici čtyřmi stehy přišil. Dále pak otisklo *České slovo* prohlášení velitele ostravské policie dr. Jana Němce – do otcovy kavárny chodil pan major JUDr. Němec pravidelně na kávu se šlehačkou a na dvě linecké placky –, v němž šéf ostravské policie po důkladném prošetření zjistil, že oddíl policie, který před krajzákem hodlal úřady nepovolenou nacistickou demonstraci rozehnat, nebyl vyzbrojen šavlemi, ale jen pendreků, takže pana Wolfganga Heinzeho nemohl žádný policista šavlí zranit.

Pan Wolfgang Heinze nesundal od září 1938 do 14. března 1939 z hlavy obvaz, a to proto, jak pan Nathan Wurzel u nás několikrát uštěpačně prohodil, aby za prvé svým soukmenovcům a ostravské veřejnosti nemusel vysvětlovat, jak k druhému boltci, když ztratil jeden, přišel, a za druhé, aby se s obvázanou hlavou mohl předvádět jako mučedník, oběť českého policejního teroru.

Ale vraťme se na břehy řeky Ostravice.

Na levé, moravsko-ostravské straně jsme bydleli, jak jsem už zmínil, my, potomci zazobaných rodin, na pravém, slezsko-ostravském břehu v hornické kolonii Na Kamenci a v ulici Na Záměstí se potulovali jen chacharři a barabové. Moc mě štvalo, že se k chacharům a barabům přidali i mí kamarádi z pravého břehu, jako třeba Jirka Stejskal, syn řezníka a uzenáře, jemuž jsem moc záviděl sbírku cínových vojáků, s nimiž jsme na koberci Stejskalovic parádního koberce sváděli četné bitvy, Kurt Kupka s nehojícím se bolákem na pravém lýtku, jehož otec, Němec a nacista, byl hlavním inženýrem na šachtě Svaté Trojice. Nafoukaný frajer Kurt se vytahoval tím, že už přečetl všechny mayovky a viděl všechny kriminální filmy s Harry Pílelem², že ho otec vzal do ostravské německé opery na premiéru Wagnerova *Tannhäusera*, v níž se hned v prvním dějství válelo na jevišti několik nahých ženských, ale že zbytek opery už nestál za nic. Mezi mé kamarády z pravého břehu patřil i Karel Smuda, syn emigranta z Hitlerova Německa, od roku 1936 funkcionáře německé komunistické strany v československém exilu. Nezapomínám na Ericha Preise, jehož maminka, před padesátkou pořád ještě krasavice, vdova po sodovkáři Maxi Preisovi, ochlastovi a neznabožku, vyvařovala v ulici Na Záměstí košer obědy a večere pro pravověrné Židy a držela se nad vodou

Wehrmacht v Ostravě, 15. 3. 1939.

i tím, že v jednom pokoji postavila tři postele pro šest „šlofů“, kteří se k ní chodili na střídačku vyspat. S „bulatým“ a pejzatým Erichem, už od první třídy chodil jen v tmavém obleku, ve sněhobílé košili a s černým kloboukem na hlavě, byly často obtíže, protože s námi „goji“ komunikoval jen v jazyku „jidiš“, což rozčilovalo Karla Smudu, syna proletáře-intelektuála marxisticko-leninsko-stalinského ražení Josepha Smudy, původem z tehdy ještě německého města Glivice. Karel mluvil zásadně jen německy, když se však na Ericha naštvál, což se stávalo často, tak mu vynadal – nesluší se jeho nadávky opakovat – ve „vasrpolštině“. K mému překvapení ho Erich ve svých replikách ve štvátnosti vasrpoláckých vulgarismů ještě překonal.

Nám, těm fajnovějším z levého břehu řeky Ostravice, byly, když jsme Na Kamenci hráli fotbal proti pravému břehu, vasrpolácky vedené spory mezi „kapitánem“ Karlem a Erichem vlastně lhostejné, protože jsme věděli, že fotbalové nemehlo Erich skončí jako vždy v mančaftu pravého břehu coby brankář a že Karel Smuda se před děvuchami z kolonie bude zase vytahovat jako druhý a lepší Josef Pšcolka, tehdy slavný útočník S. K. Slezské Ostravy.

Do branky našeho mančaftu z levého břehu jsem stavěl – jako majitel míče jsem měl hlavní slovo – zravou Aranku Nemethovou, dceru údržbáře a v zimě hlavního topiče v kotelně Nové radnice, pohlednou děvuchu, která se však ve fotbale nehodila k ničemu jinému, než aby překážela v brance. Arančin otec Andráš Nemeth, ač Slovák, si zakládal na svých maďarských

kořenech, neměl sice „Čechůny“ rád, dal se však k černošiláčům, k fašistům českého generála Gajdy, ruského legionáře. Arančin starší bratr Arpád kopal levou i pravou nohou, takže během hry mohl podle potřeby přebíhat z levého na pravé křídlo nebo naopak, což mu, to přebíhání z levice k pravici nebo z pravice k levici, zůstalo – jako po roce 1948 tak mnohým – i v životě. Zrzavá Aranka, emigrantka od roku 1949 provdaná v Austrálii, si mi někdy v polovině devadesátých let v Ostravě postěžovala, že svého bratra Arpáda nemůže ani vystát. Arpád Nemeth, po roce 1945 komsomolec, potom svazák v modré košili a s rudým srdcem, později odborářský funkcionář, stál za Stalina, za Gottwalda, za Novotného, za Dubčka i za Husáka vždy na správné straně ideologicko-stranické barikády, stačil však vždy – podle toho odkud ideologický vítr vál – včas z levé strany přeběhnout na pravou nebo naopak. Krátce po listopadu 1989 se ještě před Vánocemi, už coby důchodce, z neúprosného Husákova „normalizátora“ přerodil v zarputilého demokrata a nesmiřitelného kazatele občanské mravnosti, jak ji chápal Václav Havel.

A to už bylo na Aranku moc. Prohlásila, že s bráchou nechce mít nic společného, že se do Ostravy zase podívá, ale až bude Arpád pod drnem, a odletěla domů do Sydney.

Ale zpět na břehy řeky Ostravice.

Já, majitel opravdového fotbalového míče, jsem měl nárok na místo středního útočníka, kde bych, to jsem uznal, pohořel, kdyby mě nepodržel můj tehdy nejlepší kamarád Aaron Wurzel, syn pana architekta Nathana Wurzela z druhého poschodí.

Aaron Wurzel i já jsme měli coby devítiletí kluci s našimi prvními láskami nejen problémy, ale i smůlu. Pro Evu Schubertovou, blondatou a copatou dceru lékaře ze Slezské Ostravy, jsem byl „Tschusche“³. Abych si Evu získal, abych jí imponoval, nosil jsem jí z otcovy cukrárny a kavárny kremrole. Během jednoho rande spucovala někdy i pět.

Aaron zase vzdychal po Hedvice, tmavovlasé dcerušce advokáta Jerzyho Staniolowského, předsedy „Spolku polských vlastenců proti útisku Čechů“ se sídlem v Muglinově.

MUDr. Herwig Schubert, po březnu 1939 v Moravské Ostravě předseda městské organizace NSDAP⁴,

udělil v lednu 1939 své dceři hausarešt, zatelefonoval mým rodičům, že jestli budu za Evou dolízat, tak se mnou zatočí. Až do 15. března 1939 jsem na Evu čekal před německou dívčí školou v Moravské Ostravě, ale Eva šla už jen po mých kremrolích, ani za ně nepoděkovala, ohrnula nos, zastrčila kremrole do tašky a s hrdě vztyčenou blondatou hlavou s copánky odešla.

JUDr. Jerzy Staniolowski přistihl jednou zvečera, když vyváděl svého čokla, jak Aaron na lavičce v Komenského parku drží Hedviku za ručičku, zvedl klacek, hnal Aarona až na náměstí před Novou radnicí s pokřikem, že jestli mi, Židáku, ještě jednou šáhneš na Hedviku, tak se stane neštěstí!

A jak to rané, dnes bychom řekli multikulti mládí na levém i na pravém břehu řeky Ostravice skončilo?

Tragicky.

A poznamenalo nejen mě, ale nás všechny z levého i z pravého břehu na celý život.

Večer v úterý 14. března 1939 padal mokrý sníh, pan Wurzel přiběhl jen v košili do naší cukrárny a kavárny, zatáhl otce do rohu za umělou palmu a zašeptal:

„Už jsou tady!“

„Kdo?“

„Hitlerův wehrmacht, volal mi pan doktor Rosenbaum z Přívozu, se hrne k nám do Ostravy! Co mám dělat?“

Otec prý panu Wurzelovi odpověděl: „Nic, nedělejte nic, žádné strachy! Jestli přijdou, tak budou muset zase rychle odejít. Svět to tak nenechá, to si Hitler nemůže dovolit!“

„Ale když já jsem Žid!“

Přechod wehrmachtu přes hranici na mostě přes Odru v Přívoze, 14. 3. 1939.

„No a? Dejte si koňak, ten vás uklidní. Nějak bylo, nějak bude.“

Po třetím koňaku se pan Wurzel uklidnil, dal si ještě jedno espresso a otec Bohumil mi řekl, abych pana Wurzela pro každý případ, pro jaký případ, mi neřekl, převedl přes ulici domů, že on nemůže, protože na sedmou se přihlásil velitel policie pan dr. Němec se třemi vysokými hosty z Brna.

Koňakem poněkud omámeného pana Wurzela jsem už přes Johannyho ulici do našeho domu nestál včas převést, protože do naší ulice vjel ve sněhové vánici pomalu obrněný vůz s hákovým křížem a za ním na bílém koni s tasenou šavlí vychrtlý oficír s přilbou na hlavě. A to se už na rohu před otcovou cukrárnou a kavárnou srotil hlouček ostravských nacistů, nebylo jich více než dvacet, a všichni řvali: „Heil Hitler! Wir wollen Heim ins Reich! Ein Volk, ein Reich, ein Führer!“⁵

Uprostřed hloučku jsem zahlédl pana Wolfganga Heinzeho z třetího poschodí, ne v civilu, ale v jakési hnědé uniformě s hákovým křížem na pravém rukávu, a už ne s obvázanou hlavou, tedy s pravým ušním boltcem na správném místě. A pan Heinze zahlédl i mě a pana Wurzela jen v košili a zařval: „Juden raus!“⁶ Přiskočil k panu Wurzelovi, natrhl mu límec a zasyčel do jeho vyděšeného obličejce, k mému údivu česky: „S tebou, Žide, si to ještě vyřídím!“

Pana Wurzela, kolena se mu podlamovala, jsem s vypětím všech sil přetáhl na druhou stranu ulice. V chodbě našeho domu jsme si sedli na schody, nabírali dech a pan Wurzel neustále opakoval: „To je konec, to je konec...“ Až po dlouhé chvíli jsem panu Wurzelovi pomohl do druhého poschodí, zazvonil a předal ho uplakané paní Ester Wurzelové.

Doma zatáhla maminka záclony a poručila mi, abych se neopovážil vyhlížet z okna na pochodující rotu wehrmachtu a na uřvaný hlouček ostravských nácků naproti na rohu před naším lokálem. Otec ten večer zavřel cukrárnu a kavárnu už před osmou, marně čekal na návštěvu pana policejního velitele a na jeho hosty, tak pozhasínal světla a poslal pana Kubíčka, číšníka, Lidušku a Zdenku, které obsluhovaly, a paní pokladní Žáčkovou tentokrát předčasně domů. Jinak zavíral otec až o půlnoci.

Moje první škaredá středa dne 15. března 1939 začala po snídani krátkou sněhovou vánicí a studeným deštěm.

Když jsem kolem půl osmé vyšel z domu do školy, rozkašlal jsem se. V naší ulici ležel pro mě odporně smradlavý modrý opar z cizího benzinu. Český spalenný benzin zapáchal jinak.

Po několika krocích jsem za sebou zaslechl úder, jako by někdo shodil na mokrou dlažbu pytel s kostmi. Ohlédl jsem se, zarazil se mi dech, nebyl jsem schopen vykřiknout, nemohl jsem se pohnout a připadalo mi, jako by moje chodidla vyrazila do žulové dlažby naráz hluboké kořeny.

Na dlažbě před vchodem do našeho domu ležel v krvi, která pomalu prosakovala modrým hedvábným županem, a s rozdrčenou hlavou pan Nathan Wurzel.

Náš domovník přikryl pana Wurzela pytlem od cementu.

Z domu vyšel v hnědé uniformě, s neobvázanou hlavou a s pravým boltcem přišitým na správném místě pan Wolfgang Heinze, sklonil se nad panem Wurzelem, nadzvedl pytel od cementu, narovnal se a hloučku vyděšených občanů hlasitě sdělil, že se vlastně nic moc nestalo, jen jeden Žid skočil z okna a že to tím pádem má za sebou.

Do školy jsem nešel.

Doma plakala maminka a otec Bohumil prohlásil, že lokál dnes neotevře.

Před polednem snášeli v plechové rakvi zřízení pohřebního ústavu paní Ester Wurzelovou. Podřezala si na obou zápěstích žíly. Plechovou rakev s paní Wurzelovou vsunuli funebráci do dodávkového auta, kde už zahalen pytlem od cementu ležel pan Wurzel.

Aarona, mého nejlepšího kamaráda, jsem už neviděl.

Nevím, kam ve škaredé středě dne 15. března 1939 zmizel, kam šel, u koho se schoval. Až o sedmdesát let později se mi Aaron z Izraele krátkým dopisem ozval a sdělil, že se už několikrát vypravoval do Ostravy, ale vždy si tu cestu rozmyslel, že by si sice rád se mnou o našem mládí na levém břehu řeky Ostravice popovídal, ale že z návratu má strach a že Ostrava, ač město na jeho osudu nevinné, ho děsí. Tak jsem se za Aaronem do Izraele vydal já.

První večer si Aaron v Haifě povzdechl: „Do Ostravy bych se možná vrátil, ale nevím kam, ke komu a co bych si tam počal, když ani nevím, kam a jak po tom strašném 15. březnu otce a maminku pochovali.“

O ostatních kamarádech z levého i pravého břehu zapáchající řeky Ostravice, o jejich osudech po škaředě středě dne 15. března 1939 vím cosi jen z doslechu, o některých nevím nic.

Kurt Kupka, ten s tou bolavou nohou, jehož otec, nácek, byl hlavním inženýrem na Dole svaté Trojice, to po odsunu do sovětské okupační zóny, pozdější NDR, dotáhl až na majora státní bezpečnosti. Erich Preis prý šel se svou maminkou krasavicí v roce 1943 v Osvětimi do plynu. Josepha Smudu, otce Karla Smudy, v Ostravě od roku 1936 funkcionáře německé komunistické strany v exilu, sebralo gestapo už v noci na 15. března 1939 a více se o něm neví. Karel Smuda přežil válku v nacistickém sirotčinci u Hannoveru. A moje první velká láska, blondatá a copatá Eva Schubertová, která měla spadeno na moje kremrole, utekla s otcem už v lednu 1945 z Ostravy k příbuzným do Magdeburku, studovala marxismus ve východním Berlíně i v Moskvě a na univerzitě v Lipsku se prý vyšplhala až na děkanku. JUDr. Jerzy Staniolowsky, polský vlastenec, autor bojového hesla z roku 1938 „Ostravica granica“, narukoval v létě 1939 k polské armádě, válčil proti Němcům, padl koncem září 1939, když si Sověti s nacisty rozdělili Polsko, do ruského zajetí a skončil zjara 1940 s několika tisíci polských důstojníků v Katyni s ruskou kulkou v hlavě, napsala mi v lednu 1996 Hedvika, kdysi dávno první velká láska mého kamaráda Aarona. A o Wolfgangovi Heinzem, o náckovi z třetího patra, za okupace vedoucím nacistické strany NSDAP v Ostravě, jsem se dočetl až v roce 1974 v západním Německu: Po odsunu v září 1945 do Bavorska to Wolfgang Heinze dotáhl na zakládajícího člena sudetoněmeckého landsmannschafu⁷ a až na několika vládními řády vyznamenaného státního tajemníka na ministerstvu vnitra v Bonnu.

Ta škaředá středě dne 15. března 1939 nás, tehdy kluky a holky z obou břehů řeky Ostravice, poznamenala na celý život.

Středa dne 25. února 1948 v Praze: Mazlavé mýdlo pro restauraci pana Vašaty

Dnes – zase ve středu, ale třiasedmdesát let po škaředě středě dne 15. března 1939 – rádí venku vichřice se sněhem. Živěji než kdy jindy se mi vybavuje vzpomínání na škaředou středu v Praze dne 25. února 1948. Je pravděpodobné, že moje vzpomínání by mi už dávno zapadlo do zapomenutí, kdyby v něm nehrály roli i podivuhodně propletené rodinné vztahy. Třeba fakt, že můj strýc František Mikolajczyk, od šestnácti let na Slezské Ostravě člen KSČ, se v roce 1936 oženil s mou budoucí tetou Hedou, atraktivní černovláskou, dcerou tehdejšího komunistického senátora Gustava Klimenta. Mého strýce Františka Mikolajczyka, mám dojem, že tehdy předsedy ostravské organizace komsomolu, nacisté v březnu 1939 spolu s jeho švagrem, senátorem Gustavem Klimentem, zatkli a zavřeli v koncentračních táborech v Buchenwaldu a v Mauthausenu. Oba přežili.

Hned po osvobození, v květnu 1945, zastával Gustav Kliment vysoké funkce v komunistické straně, v odborech a ve vládě a strýc František vedl ideologicky organizaci KSČ v Praze na Žižkově. Strýc, zapálený revolucionář, se však nemohl dočkat revoluce a diktatury proletariátu, opovrhoval takzvanou Národní frontou čtyř připuštěných politických stran a nedošlo mu, že jeho radikálně revoluční postoje a názory nejsou v souladu s Gottwaldovým ideologickým oportunismem, hlavně však s jeho ve třech poválečných letech, i když na oko, smířlivým postojem k buržoazii. Pro soudruhy z úvékáesce byl strýc František Mikolajczyk

Gottwald ohlašuje na Václavském náměstí, že prezident Beneš přijal demisi ministrů, okolo 16.00, 25. 2. 1948.

se svými radikálně-revolučními postoji někdy v létě 1947 už neúnosný, tak ho odsoudili jako „trockistického úchylkáře“, vyloučili ze strany a teta, soudružka Heda, rozená Klimentová, se zachovala třídně uvědoměle: s trockistickým úchylkářem se rozvedla, provdala se za o deset let mladšího nadějného soudruha-diplomata a odjela s ním na vyslanectví do Paříže.

Strýc František Mikolajczyk trpěl, ale zachoval se hrdě, opustil stranu se vztyčenou hlavou, ale hlava mu poklesla, když pomyslel na otázku: Čím a jak se mám živit, když jsem byl vždy stranickým funkcionářem? Odpověď na tuto otázku napověděl strýci Františkovi strýc Ota Hejtmánek, cosi jako vedoucí jatek v Holešovicích, manžel Františkovy starší sestry Lídy.

„Budu ti, Františku, za slušnou cenu dodávat z jatek odpadový tuk a ty se naučíš vařit mazlavé mýdlo,“ řekl strýc Hejtmánek a dodal, že mazlavé mýdlo, nedostatkové zboží, půjde na jatkách i v Praze na dračku a že si oba, František více než strýc Hejtmánek, namastí mazlavým mýdlem kapsu.

Strýc František, rodnou komunistickou stranou i milovanou manželkou zavržený revolucionář, prodělal, přiznal se mi, v létě a na podzim 1947 bolestnou fázi přerodu z trockisty na soukromého podnikatele, v jeho očích nedávno ještě vykořisťovatele, najal si na dvorku v Roháčově ulici na Žižkově kůlnu, postavil tam kotel a začal vařit mazlavé mýdlo.

Třikrát týdně, v pondělí, ve středu a v pátek, jsem odpoledne po škole rozvázal desetikilové plechovky s mazlavým mýdlem na dvoukoláku zákazníkům v Praze. Namáhavá byla rozvážka v pátek jednou za čtrnáct dní, kdy jsem dvoukolák naložený deseti plechovkami musel vytlačit nahoru do Barrandovských ateliérů, nejsnazší rozvážka byla ve středu, kdy jsem strýcovo mazlavé mýdlo dodával nepravidelně na Wilsonovo nádraží, do Rudolfiny a každou středu do restaurace pana Vašaty na Václavském náměstí.

Ve středu dne 25. února 1948, na město padla už ráno ledová mlha, mě odpoledne čekala, myslel jsem si, lehká šichta, dodávka pěti desetikilových plechovek do restaurace Vašata na Václavském náměstí. Dolů ze Žižkova, Husitskou ulicí k Bulharovi, jsem s dvoukolákem naloženým plechovkami s mazlavým mýdlem běžel, spěchal jsem, protože v šest večer jsem

měl u Prašné brány rande s Marií Holečkovou, pohlednou holkou z Košíř, kterou jsem tehdy miloval. V Hybernské jsem se musel s dvoukolákem protlačit po chodníku podél kavárny Arco směrem k Jindřišské věži, protože ulice byla u Masarykova nádraží ucpaná zřejmě zbrusu novými flintami ozbrojenými, zarputilými mlčícími civilisty, nad jejichž hlavami jsem si letmo přečetl hesla, vzpomínám si, jako třeba: Ať žije KSČ! S komunistickou stranou vpřed k socialismu! Ať žije soudruh Gottwald! atd.

Přiznám se, že mě hesla nad hlavami, jak jsem se později dozvěděl, lidových milicionářů, moc nezajímala, protože jsem chtěl co nejdříve u Vašatů složit mazlavé mýdlo, vrátit se rychle domů k babičce Mikolajczykové na Žižkov do Rokycanovy ulice číslo 14, shodit ze sebe mazlavým mýdlem zapáchající montérky a vypravit se před šestou v nedělním obleku devítkou k Prašné bráně na rande s Marií Holečkovou.

U hlavní pošty v Jindřišské ulici uzavřel kordon ozbrojených civilistů a esenbáků vstup na Václavské náměstí. Před vchodem do poštovního úřadu mě zastavil soudruh ozbrojený revolverem a s rudou páskou na pravém rukávu, otevřel jednu plechovku s mazlavým mýdlem, čichl si, odplivl a zahučel:

„Co je to za smradlavý sajrajt, soudruhu?“

„To je mazlavé mejdlo,“ odpověděl jsem.

„A kam to vezeš, komu?“

„Jako každou středu na Václavák Vašatům. Aby měli čím umejvat restauraci, schody, podlahu a tak.“

Soudruh si odkašlal a řekl, abych sebou švihl, jel dále, odevzdal u Vašatů mejdlo, ale nezdržoval se na Václaváku, páč dnes může jít do tuhýho, páč kdyby se soudruh Gottwald vrátil z Hradu vod Beneše s nepořízenou, tak bude zle!

Václavák byl plný lidí, ale připadalo mi, jako by všichni mlčeli nebo šeptali. Jen tu a tam se ozvaly drsné hlasy provolávající slávu slavné komunistické strany, která v čele se soudruhem Gottwaldem zvítězí nad reakcí.

A až když jsem plechovky v kamrlíku vedle kuchyně v restauraci Vašata skládal, uvědomil jsem si, že v té tlačenci na náměstí mi a mému dvoukoláku lidi uvolňovali průjezd, rozestupovali se a prohlíželi si mě, jako bych s dvoukolákem s naloženými pěti plechovkami

s mazlavým mýdlem spadl, jak se říká, z měsíce. Až o něco později jsem si uvědomil, že jsem na Václaváku v tom davu očekávajícím převrat dějin musel budit údiv: po čtvrté odpoledne, kdy se co nevidět tak nebo onak změní vývoj a běh českých dějin, v té napjaté atmosféře tlačí na chodníku v dolní části náměstí, jako by se nic nedělo, jako by se dějiny na Václaváku nepřipravovaly k poslednímu, tragickému konci československé demokracie, jakýsi mládenec dvoukolák naložený plechovkami a děkuje hlasitě a způsobně lidem, kteří mu uvolňují cestu.

Plechovky s mazlavým mýdlem jsem, jako vždy, složil u Vašatů do kamrlíku před kuchyní a v prvním poschodí jsem zaklepal na dveře do kanceláře pana šéfa Vašaty, který mně dodávku mazlavého mýdla vždy hotově zaplatil, dal mi tuzér deset korun a na cestu domů štamprli griotky. Od té doby griotku, pro mě sladký blivajz, nesnáším.

Dvakrát jsem musel zaklepat, než jsem zaslechl tichou výzvu, abych vstoupil.

Pan Vašata, majitel známé a vyhlášené pražské restaurace na dolní části Václavského náměstí, neseděl u psacího stolu, ale stál u velkého okna s výhledem na náměstí a na Můstek, kde jsem na otevřené ploše nákladního auta zahlédl několik soudruhů z úvékaesce. Poznal jsem prof. Nejedlého, ministra vnitra Noska a za zády generálního tajemníka KSČ, čtyři roky po únoru 1948 jako agenta západních výzvědných služeb a sionistu popraveného Rudolfa Slánského, jsem zahlédl i Gustava Klimenta, ještě před necelým rokem švagra strýce Františka Mikolajczyka.

Václavské náměstí, 25. 2. 1948 odpoledne.

„Pojďte se podívat, jak s námi komunisté zatočí,“ řekl pan Vašata. A aniž by na mě pohlédl, pronesl tichým hlasem prorocství, které mohu dnes, po šedesáti čtyřech letech, jen stručně zopakovat:

„Tak to je konec. Smutný konec Masarykovy demokracie. A proto jsme trpěli a bojovali proti nacistům? Soudruzi nám, vykořisťovatelům, zakroutí krkem. Pan prezident Beneš se tomu Gottwaldovi a Zápotockému nepostaví, podepíše demisi demokratických ministrů, a tím pádem nás vydá na pospas bolševikům. To nechci zažít. Zmizím, a to co nejdříve, za hranice.“

A právě když pan Vašata pronesl poslední větu, zvedl se dole na náměstí jásot. Soudruh Gottwald a za ním soudruh Zápotocký a ještě dva další se objevili na ploše nákladního auta dole na Můstku. Soudruh Gottwald přistoupil k mikrofonu a hlasem poněkud ochraptělým, ale pevným jásajícím lidu sdělil, že se právě vrací z Hradu od pana prezidenta republiky Beneše a že pan prezident přijal demisi reakčních ministrů i jeho návrh na doplnění a rekonstrukci vlády, takže cesta k šťastným zítřkům v socialismu pod vedením komunistické strany je otevřena.

Lid pod okny restaurace pana Vašaty jásal a provolával Gottwaldovi a komunistické straně slávu.

Pan Vašata se trpce usmál, jeho slova mi utkvěla v paměti: „Český lid na Václavském náměstí už často předčasně jásal...“

Pan Vašata zaplatil účet za pět plechovek mazlavého mýdla, po krátkém rozvážení mi s trpkým úsměvem vtlačil jako tuzér do dlaně padesát korun, což mě doslova vyvedlo z míry, nalil mi tentokrát tuplovaného panáka griotky a řekl, abych si, pokud to stihnu, padesátku užil, a že kdybychom se již neviděli, tak nashledanou v lepších časech, dožijeme-li se jich.

S panem Vašatou jsem se dvaatřicet let po únoru 1948 setkal v jeho restauraci, jestli se nemýlím, na 71. ulici v New Yorku. Šel jsem k Vašatům na pravou českou dršťkovou polívku, italská dršťková v Little Italy mi vůbec nechutnala. Než mi polívku číšník přinesl, zjistil jsem, že mě pan Vašata, hned jsem ho poznal, od barového pultu pozoruje. A když jsem vynikající dršťkovou zapíjel nápojem, jemuž v USA říkají pivo, tak pan Vašata ke mně přistoupil a řekl, samozřejmě česky: „My se přece známe!“

Zmohl jsem se jen na: „Jo.“

„Tak proč jste se nehlásil? Pozoroval jsem Vás a poznal.“

„Po tolika letech...“

„Co je to, dvaatřicet let!“ usmál se pan Vašata.

„A děláte pořád ještě v mazlavém mejdle?“

„Teď už ne,“ odpověděl jsem.

„Škoda, bral bych nejméně tři plechovky týdně.“

Popovídali jsme si o zašlých časech a na cestu do mého hotelu na 42. ulici mi pan Vašata – jako před dávnými lety v Praze – špendýroval velkého panáka griotky, likér, který, jak jsem už řekl, nesnáším. Tentokrát jsem však ten sladký, jak říkám, blivajz, do sebe hodil s chutí.

Ale vraťme se do Prahy v únoru 1948.

Na rozloučenou mi dne 25. února 1948 krátce po čtvrté odpoledne, dole na náměstí lid pořád ještě jásal, pan Vašata podal ruku, což jinak nečinil, a řekl, abych na sebe dával pozor, že to tady moje generace nebude mít s komunisty u moci lehké. Naložil jsem deset prázdných plechovek a podél zdi jsem se rozjásaným davem s dvoukolákem prodíral k Jindřišské ulici. Kordon esenbáků však Jindřiškou uzavřel, tak jsem se pokusil prodrat se davem nahoru k Muzeu, ale levou stranu Václaváku uzavřela jednotka lidové milice z Valtrovky, takže jsem se jim vyhnul a přešel na pravou stranu, přímo k budově Melantrichu. Před vchodem do Melantrichu, kde vycházelo *Svobodné slovo*, se v závěji papírů, které někdo vyhazoval z oken redakce na ulici, strhla rváčka. Nevím, kdo se s kým a proč pral, chtěl jsem se rváčům vyhnout, ale než jsem se rozhlédl, kde se s dvoukolákem naloženým plechovkami zachránit, přiskočil ke mně pořízek v krátkém koženém kabátu a zařval: „Chceš taky do držky?“

Samozřejmě jsem do držky nechtěl, ale než jsem to stačil pořízekovi sdělit, zasadil mi pěstí ránu do zubů. V očích se mi zatmělo, zachytil jsem se dvoukoláku a nezbylo mi nic jiného než přihlížet, jak pořízek v elegantním koženém kabátu hází jednu prázdnou plechovku za druhou do klubka rváčů před vchodem do Melantrichu.

Kdyby se mě někdo zeptal, kdo mi před Melantrichem dne 25. února 1948 kolem půl páté vyrazil pěstí přední zub nahoře a do krvava rozsekl hořejší ret, tak

bych musel pokrčit rameny: „Nevím. Možná nějaký revolučně naladěný komunista nebo pořízek z řad obhájců Melantrichu a redakce *Svobodného slova*.“

Na rande s Marií Holečkovou z Košíř jsem se ve středu dne 25. února 1948 v šest hodin u Prašné brány kvůli únorovému převratu, vyraženému zubu a v ordinaci doktora Sládka v Milíčově ulici narychlo sešitému hornímu rtu nemohl dostavit. Marie se urazila, dala mi košem, a to písemně, s čímž jsem se půl roku, než jsem se zamiloval do Ludky, lehké atletky-diskařky ze Sparťy, nedokázal vyrovnat. Ale to už je jiný příběh.

A strýc František Mikolajczyk?

Po revolučním únorovém vítězství dělnické třídy pod vedením komunistické strany šel do sebe, zanechal vaření mazlavého mýdla, tedy zavrženíhodného soukromého podnikání, přednesl někdy v červnu 1948 před soudruhy-komunisty na aktivu v žižkovské sokolovně sebekritiku, zřekl se své trockistické úchylinky, přihlásil se ke Gottwaldovu akčnímu programu a byl opět přijat do strany.

Jeho další poúnorový osud je pro mě dnes právě tak nezajímavý jako stranická kariéra soudruha Gustava Klimenta. Ale tragický konec mé bývalé tety, soudružky Hedy, mě zvláštním způsobem dojmá. Byla to ona, která mě, třináctiletého pubertáka, uvedla Bezručovými *Slezskými písněmi* do světa poezie a literatury. Koncem padesátých let, čtyři roky po „vítězném únoru“ a po procesu a popravě bývalého generálního tajemníka KSČ, zrádce a sionisty Rudolfa Slánského a jeho deseti kompliců, se v Praze podle jedné šeptanddy povídalo, že soudružku Hedu přejela tramvaj, že ji někdo pod kola sedmičky postrčil, podle druhé se po procesu se Slánským a spol. odmítla vrátit do Prahy, tak ji soudruzi estébáci z Paříže unesli a zahynula prý v ženské káznici v Pardubicích.

Středa dne 21. srpna 1968 v Ostravě: Konec jara na konci léta

Měsíc srpen jsem nikdy nesnášel.

Připomíná mi loučení, voní mi po hnilobě na zem spadlých hrušek a trnek v zahradě dědy Antonína, slyším šepot prvního chladného větříku nad strništi, na obloze mě více než znepokojují pod nízkými mraky

Ostrava, 21. 8. 1968, foto autor.

nebo pod už zešedlou modří v neklidném vlnobití východních větrných proudů plující papíroví draci s dlouhými ocasy, pro děti ztvárnění snů po něčem, co se pod jejich nebem nikdy neuskuteční, pro mě poslové nelítostného podzimu, který zase jednou určitě skončí sněhovými vánicemi a zmrzne.

Tu noc na 21. srpna 1968 jsem skoro zapomněl, přiznám se, nechci si na ni vzpomenout, a když, tak jen na půlnocní neklid, na půl láhve pernodu, který jsem před dvanáctou ještě ředil jako Francouzi vodou, potom už ne. Po jedenácté zvonil telefon, tušil jsem, kdo volá a proč, ale nechal jsem telefon vyzvánět, protože jsem nechtěl vzít před půlnocí na vědomí jobovu zvěst, kterou mi kdo jiný než soudruh Ivan Kouba sdělí. Nedovedu si přestavit nebo vysvětlit, proč právě soudruh Kouba, v Ostravě reformovaný komunista a novinář, tak tvrdošíjně vytáčí mé telefonní číslo, ač o mně přece věděl, že jeho pražskojarní nadšení, zachvaty někdy už hysterického obrození z marxisticko-leninské mdloby či snad už omamující iluze, kterou si popletl s nadějí, beru s rezervou, či spíše s ironickým pošklebkem.

Tušil jsem, co mi Ivan chce sdělit, určitě, že už jsou tady!

Po pernodu pur a minutu po jedné jsem telefon zvedl a skutečně jsem, poněkud už omámen, vzal na vědomí Ivanův roztřesený hlas: „Už jsou tady! Hrnou se na nás tankama od Opavy a od Českého Těšína! Co máme dělat?“

Podivil jsem se, že můj hlas zněl klidně, ba rozvážně, když jsem, aniž bych nabral dech, příteli Ivanovi odpovídal, že teď se nedá už nic dělat, ledaže bychom

se rozhodli zemřít smrtí hrdinskou, což, jak se znám, nepřichází v mém případě v úvahu, a navíc to teď už nemá smysl. Obětovat jsme se měli v únoru 1948, teď už je opravdu pozdě.

Moje slova se musela Ivana dotknout, protože už jako mladý komunista měl na počátku padesátých let sklony obětovat pro stranu a vládu, kdyby ho strana a vláda k oběti vyzvala, vše, i svůj život. V zájmu strany a vlády se Ivan rozhodl stát se ostravským Majakovským, nebo ještě lépe Fedinem⁸ a svým dalším literárním dílem oslavit hrdiny-budovatele socialismu, což jako devatenáctiletý mladík započal svou prvotinou, chvalozpěvem o životě pracovitě proletářky jménem Luci. Při usilovné práci na svém druhém díle, epopeji o výstavbě Nové huti Klementa Gottwalda a o hrdinství pracující třídy, po roce Ivan postupně uznal, že na tak velké proletářsko-revoluční téma nestačí, že mu chybí přímý osobní styk s dělnickou třídou, tak se dobrovolně přihlásil k nádenické práci u betonové míchačky na výstavbě Huti Klementa Gottwalda, kde už na konci třetí noční šichty přežil poprvé, potom ještě opakovaně, svačinářku, svažačku Evu, což mělo za následek, že soudružka Eva otěhotněla, Ivan se s ní musel oženit, ba dokonce v hrabyňském kostele po katolicku, protože jinak by mu početní Evini příbuzní, paličáci, katolíci jako řemen z Pražské⁹, zvalchovali hubu, že by sám sebe v zrcadle nepoznal.

První, povinný úřední sňatek Ivana s Evou ještě před kostelním uzavřel soudruh předseda MNV z Kunčiček v noci z 24. na 25. února 1952 u míchačky. Svatečkané zapěli Internacionálu, urazili dvě láhve vodky a Ivanova brigáda vyhlásila na počest sňatku socialistický závazek, že při výrobě betonu splní normu na 125 procent.

Potom Ivanův život probíhal socialisticky normálně, Eva porodila děvčata-dvojčata, Ivan nastoupil jako redaktor v deníku komunistické strany, sháněl a nesehnal pro svá dvojčata kočárek, pro ovoce jezdil až k Rožnovu k tetě-družstevnici, plnotučné mléko, dva litry týdně, kradl v kravíně JZD Ludgerovice pro soudruha Koubu Evin bratr-družstevník Hans čili Honza, za války Rommelův voják v Africe,¹⁰ Ivan pral v jednom pokoji bez vodovodu večer, když právě nezasedal v redakčním výboru KSČ nebo nevedl kurz marxismu-

-leninismu, ve vantroku plínky, po noční stál ve frontě na čínské vepřové maso, u zelináře třeba na cibuli, v samoobsluze často i na sůl a tak dále, takže mu nezbyl čas na napsání románu, epopoje na téma hrdinství dělnické třídy při výstavbě socialismu a na cestě ke komunismu.

Jednou večer, někdy v roce 1965, když jsme s Ivanem popili láhev „Pražské směsky“, se mi svěřil, že o socialismu začíná pomalu pochybovat, že něco ve státě socialisticko-československém, vedeném komunistickou stranou, neštímuje, jenže že neví co, a že jsem měl asi pravdu, když jsem nedávno ve sporu o politice strany po roce 1945 jemu do očí tvrdil, že takzvaný vítězný únor v roce 1948 byl a je počátkem i pokračováním postupného rozkladu komunistických ideálů a že vývoj strany od revolučního hnutí k zbyrokratizovanému režimu pod kontrolou mocichtivých nomenklaturních kádrů vyvrcholí katastrofou.

„Je načase, ne-li už pozdě, stranu obrodit, reformovat,“ povzdechl si Ivan.

Zeptal jsem se Ivana, jak si to obrození a reformu samovládné strany představuje. Ivan jen pokrčil rameny, dopil zbytek „Pražské směsky“, zapálil si kubánskou cigaretu, vyfoukl kouř, rozkašlal se a řekl, že neví, ale že cosi se musí stát.

O tři roky později, v noci na škaredou středu dne 21. srpna 1968 jsem s hraným povzdechem Ivanovi do telefonu řekl: „Vzpomínáš si na náš rozhovor při láhvi ‚Pražské směsky‘? Ukončil jsi ho tvrzením, že nevíš, jak to obrození a reforma strany proběhne, ale že cosi se musí stát. A stalo se, Ivane! Tvůj vítězný únor 1948 vrcholí dnes, 21. srpna 1968, po bitvě na Bílé hoře na podzim roku 1620 a po takzvaném vítězném únoru roku 1948 třetí českou katastrofou.“

„Copak ty, reakcionáři,“ rozčiloval se do telefonu Ivan, „ty se teď můžeš škodolibě šklebit, protože jsi nám, soudruhům, kteří se poctivě snažili stranu reformovat, nikdy nevěřil. Pro tebe byl náš socialismus s lidským obličejem i letos zjara a v létě, když se strana obrozovala, vždy jen socialismem s podezřele lidským ksichtem. Ty a tobě podobní jste po únoru 1948 nenesli za společnost žádnou odpovědnost, vy jste se mohli uzavřít do svých elitářských ulit a potajmu námi opovrhovat. Ale my jsme za něco bojova-

li, pravda, nadělali jsme spoustu chyb i krutých přehmatů, ale letos od počátku roku jsme se snažili vše napravit, dát socialismu lidskou tvář, šli jsme dokonce do konfrontace se soudruhy v Moskvě, a vy, reakcionáři, jste se většinou zase jen ušklebovali: Hleďte, jak se nám ti bolševici, pohrobci Stalina a Gottwalda, naráz, když jim teče do bot a když jejich ideologie končí trapně na smetišti dějin, mění! Jak si na své stranické ksichty nasazují masky lidských obličejů, jak nás chtějí, zase jen pod jejich komandem, vyvést z marasmu, který sami způsobili!“

Ivan se zadýchal a tiše zaklel: „Krucinál, kam jsem zase odložil zapalovač?“

Po odmlce, Ivan zapalovač jistě našel a zapálil si svou oblíbenou kubánskou cigaretu, vydechl s kouřem do telefonu řečnickou otázku i odpověď:

„A víš, co mě na tobě a s tebou spřízněných reakcionářích právě dnes nejvíce štve? Štve mě, a mám dojem, že vám, reakcionářům, a to vám nikdy neodpustím, dějiny dávají zapravdu: Dnes v noci zažíváme třetí Bílou horu. Jdu do ulic!“

Ivanovi došla řeč.

Zakuckal se, zalpal do telefonu hlasitě po vzduchu a přiškrceným hlasem prohlásil, že ty kubánské cigarety stojí za hovno, že se vrátí k českým globuskám a že končí, páč je opravdu čas vyjít ulic, a jestli jsem chlap, tak se sejdeme u Nové radnice.

Ivan zavěsil a v té chvíli projížděla kolem našeho kuchyňského okna – bydleli jsme v Ostravě-Porubě, v přízemí paneláku v Hrdličkově ulici – od Martinovské mlékárny směrem do Ostravy kolona ruských tanků. Zelené obludy jely pomalu. Tu a tam si jedna z nich do skřípotu ocelových pásů uprdla a z výfuku se do srpnové noci vyvalil tmavý mrak, připadalo mi, jako by zahalil stožáry uličního osvětlení do tmavého závoje.

Jsi chlap, nebo nejsi chlap? ptal jsem se sám sebe po posledním pernodu. A při nočním šálku kávy jsem hledal a našel odpověď: Ať jsi, nebo nejsi chlap, ať si Ivan, ten polepšený bolševik, který naráz chce nebo chtěl nasadit i jím násilím zaneřádnému socialismu lidský ksicht, o tobě myslí, co chce, na tom dnes, na konci srpnové noci, na počátku dne dvacátého prvního srpna roku 1968, už nezáleží. Velké dějiny, i ty malé,

zkurvené, které tě neustále buzerují, nikdy nevyslyšely tvá přání, Stvořitel, pod jehož dohledem a komandem žiješ, ignoruje i dnes tvé modlitby, ničí tvé jarní naděje a sráží tě do nemilosrdně zákeřného bahna, jak se říká, reality mocenské politiky.

Po druhé kávě, pod našimi okny projížděla po tancích skoro neslyšně na obrovských pneumatikách obrněná auta, jsem usoudil, že i když nejsem chlap, i když mi chybí to vzpurné chlapství, jímž se Ivan, bolševik a kamarád, vyznačoval, tak nesmím tentokrát a konečně před dějinami, které i mně teď, a ne poprvé, předvádějí svou brutální sílu, zalézt, schovat se, ale musím se postavit zeleným tankům a obrněným vozům s rudou hvězdou na pancíři a dát jim a aspoň mě blízkému světu na vědomí, že je nechci, že jimi opovrhují.

Manželku a děti jsem před svítáním oné osudové noci nebudil. Třeba, myslel jsem si, mají hezké sny, tak nač je rušit a ve stavu rozespalosti jim z kuchyňského okna předvádět ocelové posly teď už nevyhnutelných katastrof?

Napsal jsem na kus papíru – Jedu do města, zavolám, nikam nechodte, buďte doma! – položil zprávu na kuchyňský stůl a po špičkách odešel z bytu. Do města, za Ivanem Koubou k Nové radnici, jsem chtěl jet naším embéčkem zaparkovaným před domem, ale když jsem vyšel na ulici, zjistil jsem, že od Martinovské mlékárny jako každý pracovní den přijíždí směrem do středu Ostravy k zastávce před naším domem první ranní tramvaj číslo jedenáct.

Ostrava, u Nové radnice, 21. 8. 1968.

Nikdy předtím a nikdy potom jsem nezažil tak podivnou jízdu tramvají jako krátce před svítáním dne 21. srpna 1968: V tramvaji dřímallo několik žen, zřejmě z noční směny v mlékárně. Jedna starší žena pletla, druhá vedle ní si malovala povadlé rty a třetí za nimi se nakláněla mezi ty dvě a pořád opakovala, že jestli její starý nebude zase doma, jestli zase dupe sousedovic Lídu, zatímco ona se na noční dřě, aby měli na embéčko, tak mu roztrhne hubu k samé prdeli. Tři zmalovaná děvčata koketovala s mladým mužem, frajerem v džínsech. „Krucinál,“ ozval se mladý muž, „dejte mi, děvuchy, pokoj. Mám za sebou tři noční túry s mlíkem a chce se mi spát...“

Řidič, seděl jsem hned za ním, tiše nadával, že co je to za pořádek, když ty obrněné vozy a vojenské nákladáky zabírají celou vozovku.

Na křižovatce řízené světly, tramvaj měla přednost, se však řidič uklidnil: „Aspoň znají dopravní předpisy a dali mi, jak se patří, přednost.“

Jedenáctka projela bez zdržení do města, i když v Mariánských Horách a ve městě, před hotelem Palace, byly ulice ucpané sovětskými vojenskými vozidly, tanky a obrněnými vozy.

Na náměstí před Novou radnicí se srocovali demonstranti.

Pod radniční věží stálo několik sovětských tanků.

Ivana jsem zastihl na rohu radnice uprostřed hloučku rozvášněných soudruhů a soudružek. Strýc František, straně, Stalinovi, Gottwaldovi a marxismu-leninismu oddaný komunista, od května 1968 však, jak říkal, na správně straně Dubčkovy barikády, měl ten slezsko-ostravský hlouček pod komandem a předříkával antisovětská hesla, které po něm soudruzi a soudružky, vesměs uplakané, skandovali.

Jen Ivan, což mě překvapilo, mlčel, položil mi pravou paži na ramena a hlasem roztřeseným, se zoufalstvím v široce rozevřených očích a s kubánskou cigaretou přilepenou na spodním rtu, prohlásil, že to je konec naděje, že to nám Sověti neměli udělat, a předpokládal zlé časy, ba dokonce použil slovo okupace.

Slovo okupace se mnou zacloumalo.

Připadlo mi, jako by ve mně cosi v blízkosti srdce prasklo, a zatmělo se mi před očima. A v té tmě se mi za čelní kostí vybavily obrazy z března 1939, kdy

jsem ze stejného dlažebního kamene, na kterém stojím dnes, ve středu 21. srpna 1968 před cukrárnou a kavárnou mého otce Bohumila, viděl vjíždět do naší ulice, v níž jsme tehdy bydleli, obrovské pancéřové auto s hákovým křížem a za ním na bílém koni vychrtlého důstojníka wehrmachtu v jistě na míru šité uniformě a s tasenou šavlí v pravé ruce. A zdálo se mi, jako by ze skupiny urvaných ostravských Němců skandujících Ein Reich, ein Volk, ein Führer! opět vystoupil pan Wolfgang Heinze, už v hnědé uniformě s hákovým křížem na pravém rukávu a už ne s obvázanou hlavou, tedy s pravým ušním boltcem na správném místě. A pan Heinze zahlédl opět pana Würzela jen v košili a zařval: „Juden raus!“ přiskočil k panu Würzelovi, natrhl mu límec a zasyčel do jeho vyděšeného obličeje, k mému údivu česky: „S tebou, žide, si to ještě vyřídím!“

A v té chvíli, nebyl to přelud, projela kolem bývalé otcovy cukrárny a kavárny v Nové radnici skoro bez hluku obrněná obluda ověšená šikmookými sovětskými vojáky se samopaly namířenými – myslel jsem si – jen na mě. A za tou ocelovou obludou seděl na bílém koni s tasenou šavlí v pravé ruce vychrtlý sovětský důstojník v parádní uniformě ozdobené nad srdcem čtyřmi řadami ve světle ještě nízkého srpnového slunce blýskajícími se řády.

Oba obrazy, ten první z března 1939, a ten druhý, srpnový z roku 1968, mně sice nesplynuly, ale v mém tehdejší omámení, nebo co to bylo, mi připadalo, jako by ten druhý, srpnový, byl pokračováním, nebo dokonce následkem toho prvního. Nevěděl jsem si tehdy rady a nevím ani dnes, co a kam s nimi. Mohu si dnes, jako krátce po 21. srpnu 1968, jen s pokrčením ramen a s rezignací v hlase povzdechnout: Zažít dvě okupace, dvě škaredé středy, které převrátily i můj život, na jednom dlažebním kamenu na rohu ostravské Nové radnice, to je na jeden život moc.

„Co tady stojíš jako solný sloup a mlčíš?“ zařval mi Ivan do pravého ucha, probudil mě ze sna či z omámení. A abych se před Ivanem vytáhl a vypadal jako chlap, tak jsem se skupinou slezsko-ostravských komunistů a komunistek pod komandem mého strýce Františka vyvolával protisovětská hesla a průpovídky, z nichž mi dvě uvázly v paměti: Lenine vstaň, Brež-

něv se zbláznil! a Ivane, jdi domů, Voloda ti šoustá Natašu!

A ve chvíli, když jsem už s chutí a bez zábran v hloučku komunistů pod komandem strýce Františka křičel antisovětská hesla proti rudým okupantům a měl jsem pocit, že tím pokřikem zaháním obrysy nebo stíny dvou pancéřových aut, nacistického a sovětského, a dvou důstojníků, německého a sovětského, obou na bílých koních a s tasenými šavlemi, uchoпил jakýsi pořízek, kde se vzal, tu se vzal, levou rukou Ivana za krk, zařval mu do obličeje: „To si, soudruhu, odsereš!“ a pravou pěstí ho udeřil do obličeje, odplivl si a zmizel v davu. Ivan krvácel z úst, vyplivl uražený zub, jedničku vlevo nahoře, a levým ukazováčkem ohmatl natržený ret.

Nestydím se za škodolibý škleb, který jsem se marně snažil potlačit, když jsem si vzpomněl na škaredou středu před dvaceti lety, když mi ve rvačce v Praze na Václavském náměstí krátce po Gottwaldově únorovém vítězství pozdě odpoledne dne 25. února, před Melantrichem jakýsi pořízek v kožené bundě jednou ranou vyrazil přední zub a rozsekl ret a já dodnes nevím, proč a zač.

V souvislosti s Ivanovým vyraženým zubem a rozseknutým rtem před ostravskou Novou radnicí dne 21. srpna 1968 a s mým jakýmsi pořízem v kožené bundě pěstí dne 25. února 1948 před pražským Melantrichem rovněž vyraženým zubem a rozseknutým horním rtem mě napadá historiky snadno napadnutelné tvrzení, že dějinné maléry, které postihnou i nás, malé lidičky, se opakují ve směšných nebo zpitvořených inscenovaných reprízách, povětšinou jen v jiných, s původními katastrofami spřízněných kulisách.

Zažil jsem, jak jsem už řekl, tři svými způsoby a následky spřízněné, na třech scénách inscenované škaredé středy.

Čtvrtou škaredou středu bych už zažil – ani přežít – nechtěl.

Murnau, středa 7. 3. 2012

Poznámky:

¹ Krajzák – budova ostravského Krajského soudu na nábřeží Ostravice.

² Karel May – populární německý spisovatel dobrodružné literatury. Harry Piel, tehdy populární filmový herec v rolích kriminalistů.

³ Tschusche – sudetoněmecké pejorativní slovo pro Čechy.

⁴ NSDAP – nacistická Nationalsozialistische deutsche Arbeiterpartei.

⁵ Chceme domů do říše! Jeden národ, jedna říše, jeden vůdce!

⁶ Židi ven!

⁷ Německy: Sudetendeutsche Landmannschaft.

⁸ Vladimír Vladimirovič Majakovskij, 1893–1930, sovětský

básník, Konstantin Alexandrovič Fedin, 1892–1977, sovětský spisovatel, socialistický realista.

⁹ Pražská – vesnice kolem Hlučína, které kdysi patřily Prusku.

¹⁰ Občané z okolí Hlučína, tedy z Pražské, byli proti své vůli po Mnichovu 1938 začleněni do Německa a jako němečtí státní občané museli muži narukovat do wehrmachtu.

Ota Filip, od roku 1976 člen Bavorské akademie krásných umění, píše a publikuje česky i německy.

**literární kritika
recenze
literární historie
beletrie
rozhovory
polemiky
publicistika**

Nejčastěji vycházející literární časopis v českých zemích, letos již 20. ročník. Čtyřiadvacet stran novínového formátu, jednadvacet čísel ročně.

Lze objednat poštou, e-mailem, telefonicky, osobně
Tvar, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, tel.: 234 612 398, 234 612 399
e-mail: tvar@ucl.cas.cz
Cena pro předplatitele 22,– Kč

www.itvar.cz

Slyšíme ještě básníky s kytarou?

Jsou už písničkáři jenom nostalgickou vzpomínkou, žijí už jen v paměti starších generací? To zcela jistě ne, vždyť se stále znova a znova objevují noví a mladí „kluci a holky s kytarou“, kteří chtějí něco sdělit a kteří mají okruh svých příznivců, tu užší, tu širší. Ale písňe, které by znala celá společnost, jak tomu bylo u nás se skladbami mladého Karla Kryla, dnes už v mladé generaci písničkářů nevznikají.

Písničkáři, překlady jejichž textů přináší toto číslo *Kontextů*, měly v zemích našich sousedů pronikavý společenský ohlas srovnatelný s tím Krylovým. Nešlo jen o politický podtext a prostředí totalitních režimů, ve světě demokracie a kapitalismu měl v šedesátých letech minulého století srovnatelné postavení Bob Dylan. „Básníci s kytarou“ byli velkým dobovým pojmem a fenoménem, který se dokonce jevil jako cosi, co je schopno změnit svět. K tomu sice nedošlo, nicméně uskutečnilo se alespoň to, že písničkáři dostali poezii k lidem, kteří nemají potřebu hledat ji v knihách. Následující blok překladů je malým připomenutím oněch časů a zároveň otázkou: Může a bude to fungovat ještě dnes?

Wolf Biermann a Jacek Kaczmarski jsou písničkáři u nás prakticky neznámí. Bulata Okudžavu u nás proslavila především interpretace jeho písni v podání Jarka Nohavici, jeho písňe překládal také Václav Daněk či Petr Kovařík – zde uvádíme doposud nepublikované překlady Milana Dvořáka.

PETR MOTÝL

WOLF BIERMANN – PRUSKÝ IKARUS

VĚRA KOUBOVÁ

Motto:

Když k břehu jsme přirazili
a v člunu dál seděli
Tu najednou nejlíp
jsme nebe ve vodě viděli
Pár rybek tam hrušní
prolétlo a aeroplán
jezerem plul, než tiše se
o vrbu rozplynul
– se rozplynul

Kam naše sny podějí se
v té rozseklé krajině
Kde ranám se nechce hojit
kde mokvají jediné
Kam přátelé podějí se
kam ty a já asi kam –
Pryč chtěl bych být nejradši
a nejradši setrvám
– zde setrvám

Cestou neobvyklou šel autor tohoto motta, v jiné písni říká přímo: „*Pak z Hamburku jsem včas v šestnácti / v zem zaslíbenou utíkal / když miliony tou cestou šly / však opačným směrem se jejich proud hnál.*“ Ano, Wolf Biermann (*1936) neutíkal na západ, nýbrž na východ, v šestnácti letech do komunistické NDR. Sám byl z hamburské komunistické rodiny, otce Žida zavraždili v třiačtyřicátém v Osvětimi. Ale zaslíbenou zemi v NDR nenašel, zákazy koncertů a kritických slov ztrpčovaly básníkovi život a znemožňovaly práci. Jestliže směl občas přece jen vycestovat na koncertní turné na Západ, skrývala se za tím postranní myšlenka státu. Když se ale nepříjemný kritik ze Západu pokaždé vrátil, rozhodla se v roce 1976 policie jednat sama a nepustila ho do východního Německa zpátky.

Vyvolalo to neobvyklou bouři protestů i v zemi samé; za hranice NDR bylo tehdy vyobcováno i mnoho dalších nepohodlných spisovatelů, vzpomeňme např. na Güntera Kunerta. Biermann již na Západě zůstal, sklídl za svou poezii nejednu cenu, napsal nejednu knihu, včetně kritických esejí, zcestoval nejeden kraj a od devětaosmdesátého se opět mohl rozezpívat na východě Německa. V roce 2009 jsme Wolfa Biermanna přivítali v Praze na Festivalu spisovatelů organizovaném Michaelem Marchem, kde písničkář básně uvedl za doprovodu své kytary.

Barlachovská píseň (1963)

Ach, máti, okna zavírej
Děšť blíží se k nám zdáli
Mrak z druhé strany hranic ční
Div že nás nezavalí

Co jenom s námi bude
když k zemi zplanělé
už padají i z nebe
jen mrtví andělé

Ach, máti, dveře zavírej
Krys na tisíc se žene
Ty hladové jsou vepředu
A vzadu vypasené

Co jenom s námi bude
když k zemi setmělé
už padají i z nebe
jen mrtví andělé

Ach, máti, oči zavírej
Už s větry bouřkovými
Se krysy derou škvírami
Dřív zapomenutými

Co jenom s námi bude
když k zemi zplanělé
už padají i z nebe
jen mrtví andělé

Povzbuzení (1966) *věnováno Peteru Huchelovi*

Hej, nezatvrzuj ty se
V té zatvrzelé době
Kdy tvrdý rozbije se
A ostrý bodne sice
Leč zlomí hrot sám sobě

Hej, nezatrpkni ještě
V té naší trpké době
Kdy smáčejí tě deště
A svírají tě kleště
A hrdlo tisknou tobě

Hej, zastrašit se nenech
V tom strašidelném čase
Kdy oni mají na spěch
Ti v chládku zřídí pelech
A mít tak po zápase

Hej, zneužít se nedej
Líp využij svůj čas
Ne ven, k nám cestu hledej
A jinak na nic nedbej
Tvůj potřebujem' hlas

Nic nechcem' zamlčovat
V tom čase mlčení
Že zeleň chce se klubat
Vždy budem prohlašovat
Ať znají naše mínění

Balada o pruském Ikarovi (1976)

1

Kde Friedrichstraße dělá krok
pozvolna přes vodní tok
tam nad Sprévou rozkročen dlí
most Weidendammský. A ve vší kráse
zde pruský orel vyjímá se
když postávám u zábradlí

tu stojí pruský Ikarus
má z kovu křídla, statný vzrůst
však tíží ho paže, jak bdí
on nevzlétne – on nepadne
vodu nezčeří – a neochabne
tam nad Sprévou u zábradlí

2

Drát ostnatý mu zarůstá
hloub pod kůži i přes ústa
a v mozek, šedou kůru
zem vězí v pásu z drátoví
ta naše země ostrovní
z vln plechu trčí vzhůru

tu stojí pruský Ikarus
má křídla z kovu tenhle Prus
však tíží ho paže, když bdí
on nevzlétne – a nepadne
vodu nezčeří – a neochabne
tam nad Sprévou u zábradlí

3

A když chceš pryč, tak musíš ven
už opustil zběh nejeden
ten poloviční kraj
já zuby nehty držím se
než hnusný pták mne popadne
a mrští přes okraj

jsem já pak pruský Ikarus
mám z kovu křídla, ryzí brus
leč tíží mě paže, jak ční
já vylétnu – a dopadnu
vodu rozčeřím – zas ochabnu
tam nad Sprévou u zábradlí

Věra Koubová se věnuje fotografování a překladům z německého jazyka.

JACEK KACZMARSKI – POLSKÝ BARD

PETR MOTÝL

Polský písničkář Jacek Kaczmarski (1957–2004) je u nás někdy nazývaný „polským Karlem Krylem“. Osudy těchto dvou bardů mají opravdu leccos společného, protly se i osobně v Mnichově, kde oba pracovali v Rádiu Svobodná Evropa. Jacek Kaczmarski až od roku 1981, kdy byl v Polsku vyhlášen výjimečný stav a kdy se písničkář, který byl právě na turné po Francii, rozhodl domů se už nevrátit. Stejně jako Karel Kryl byl i Jacek Kaczmarski hluboce zklamán vývojem ve vlasti po roce 1989 a v roce 1995 znovu z Polska odchází, tentokrát až do Austrálie. Na koncerty do Polska ale přijíždí a zde také umírá. Bylo mu sedmačtyřicet. Karel Kryl zemřel měsíc před svými padesátinami.

Podobně jako se u nás stala píseň *Bratříčku, zavírej vrátka* symbolem postoje většiny národa k okupaci sovětskými vojsky v roce 1968, stala se neoficiální hymnou polské Solidarity Kaczmarského píseň *Mury* (Zdi) napsaná v roce 1978. Podobně jako u nás zlidověly i další Krylovy písně, zlidověla v Polsku řada písní Jacka Kaczmarského.

Jacek Kaczmarski psal i básně, které nezhudebňoval, a také prózu, umělecky nejsilnější byl ale jako interpret autorských písní. Kromě nich se ale s velkým úspěchem věnoval překladům a také interpretaci písní Vladimíra Vysockého, který byl jedním ze dvou jeho velkých písničkářských vzorů. Tím druhým byl Bob Dylan.

Katyň

Vychází na světlo, jak když loupáš kůru,
zástup tváří hledí zpod odkrytých drnů.
Jedna zpoza druhé – dívají se vzhůru –
ruiny chybí. To není hrad hrdinů.
Z jednou odkrytých shnilých úst zaznívá křik.
Leží přes sebe, zpráchnivěli vprostředku,
příkop je plný mrtvých pod kořeny lip.
Kříže tu chybí. To nebude hrob předků.
Přezky a knoflíky s orlíčkem ze rzi.
Na miskách lebek – tuční červi bydlí,
shnilé fotky, dopisy, mapy měst a vsí –
zbraně tu chybí. To místo není bitvy.
Stane se, dav lidí zlá nemoc umoří,
stejnou mají všichni hroznou ránu v týlu,
to skrz ni otekla do země dar Boží –
leč lékař dí – mor tady neměl se k dílu.

Ještě rostou stromy, které to viděly,
paměť země zná chuť krve, otisky bot,
nebe jazyk, v kterém zazněly povely,
než padly výstřely. Zní pořád od těch dob.
Ti svědci jsou živí – čili zaujatí.
Abys je slyšel, musíš navštívit zónu.
Pán ví, že ticho těch svědků navždy platí –
Pán vzduchu, země a odvezených stromů.

Hle, svět bez smrti. Svět smrti bez vraždy,
svět vraždy bez rozkazu, rozkazu bez studu,
svět hlasu bez těla a těla bez Boha,
svět Boha bez jména, jména – bez osudu.
Je na světě taková jedna země,
kde cosi, co není – odplatu stále volá.
Kde je pro smích mohyla víceméně,
jáma nepominulá – pro orla sokola...
*„Zrána zraníčka, u katyňského lesíčka
Postríleli nás Sověti...”*

Zdi

On nadšený a mladý byl a jich byla plná zem.
On jim dodával písní sil, zpíval, že blízko je sen.
Šli zapálit svíce za něj, nad hlavy vznesl se dým.
Zpíval, je čas už zbourat zeď...
A oni zpívali s ním:
Vyrvi mříže a zdi znič!
Servi si pouta, zlámej bič!
A zdi se zřítí, zřítí, zřítí
a zdi pohřbí starý svět!
Brzy nazpaměť znali text a sama melodie, co hrál,
nesla si v sobě starou zvěst, vešla do srdcí a hlav.
Zpívali s ním, tleskali mu, jak výstřel potlesk ten zněl,
a řetěz tížil, tížil sen...
On zas svou píseň pěl:

Vyrvi mříže a zdi znič!
Servi si pouta, zlámej bič!
A zdi se zřítí, zřítí, zřítí
a zdi pohřbí starý svět!
A když jich byla plná zem, tu vešli silní do měst,
zpívali, že je blízko sen, jejich udeřila pěst.
Padali pomníky, třásla se zeď – Jsi s námi? Jsi proti nám?
Kdo je sám, je zrádce a pes!
A zpěvák, ten byl sám.
Slyšel pochodu davů hluk,
mlčel, poslouchal kroků zvuk.
A zdi rostly, rostly, rostly,
nohy objal řetězu kruh...

Slyší pochodu davů hluk,
mlčí, poslouchá kroků zvuk.
A zdi rostou, rostou, rostou,
nohy tíží řetězů kruh...

Co nemám rád
(Vladimíru Vysockému)

Nemám rád když mně říkají příjmením
Když bratr je na začátku všech vět
Nemám rád když mě klepají po rameni
Smějou se vykřikují – tolik let!
Nemám rád když bez ptaní čtou moje psaní
Hledají v písmenách čím jsem žil
Nemám rád když říkají bez váhání
Nejsnazší je zlomit skloněný týl
Nesnáším muset dělat co se sluší
Nesnáším když s lítostí na mne jdou
Nesnáším když v botách mi šlapou v duši
Tím víc když myslí že mi do ní naplivou
Nesnáším hmyz co se v živém mase hemží
Nesnáším psy co pijí čerstvou krev
Nesnáším ty co tupě v sebe věří
Ač rdousí je to co je žene vpřed
Nestrpím pocit té bezradnosti
Co má zvěř před ústím pušky v poslední z chvil
Nestrpím utéct za zlých okolností
A objevit se když na dosah je cíl
Nestrpím příčiny co jsou jen zdání
Nestrpím počty dalších strašných ztrát
Nestrpím spočíst nesplněná přání
Dřív mi to poslední splní vlídný kat

Já nenávídím hovor když utíná
Ve sluchátku suchý kovový třesk
Já nenávídím výstřel do týla
A salvy do vzduchu nemůžu snést
Já nenávídím sebe když strach mívám
Když omlouvám si ničemnosti své
Když na ty jimž sloužím se usmívám
Ač z celé duše nenávídím je!

Petr Motýl, básník, stálý spolupracovník časopisu *Kontexty*.

BULAT OKUDŽAVA – NĚKOLIK PÍSNÍ

MILAN DVOŘÁK

Bulat Šalvovič Okudžava se narodil 9. května 1924 v Moskvě v rodině nadšených revolucionářů a bolševiků, kteří si měli svou víru později těžce odskákat, matka Ašchen léty táborů a otec Šalva smrtí. Ve třinácti musel Bulat opustit milovaný rodný Arbat, po kterém nikdy nepřestal tesknit, a jen díky péči příbuzných neskončil v dětském domově. V sedmnácti šel hned na začátku války jako dobrovolník na frontu. Po válce vystudoval univerzitu v Tbilisi a stal se novinářem. Někdy v polovině padesátých let začal vystupovat s vlastními písněmi a měl okamžitě nesmírný úspěch, zřejmě proto, že uprostřed mohutných sborů a operně školených sólistů, pějících mohutnými hlasy verše oficiálně schválených básníků o lásce k vlasti a obětavé práci pro nadcházející celosvětové vítězství komunismu, zněl jeho prostý lidský projev neotřele a neslýchaně. Stal se proto také cílem nevybíravé kritiky, zejména těch, kdo byli přesvědčeni, že písňovou tvorbu mají navěky úředně propachtovanou oni a nikdo se jim do toho nemá co plést. Bulat nikdy nechtěl s takovými lidmi válčit, a tak jednu dobu nechal písničkaření a vystupování a soustředil se na psaní historických románů. Jeho posluchačská obec se ho však nezrekla, a tak nakonec přece jen vycházel na deskách a posluchači na něho stáli fronty. Ke konci života opět psal verše i písně a vystupoval nejen v Rusku, ale i ve světě. V roce 1995 také jedinkrát navštívil – díky úsilí Jiřího Vondráka – naši zemi a vystoupil v Brně a v Praze. 12. června 1997 zemřel v Paříži. Zanechal nesmazatelnou stopu v ruské kultuře.

Vyhnanec z Arbatu

Já z Arbatu jsem vyhnán a emigrantem jsem.
Je v domě na Bezbožné můj talent uvězněn.
Kolem jsou tváře cizí a kraje ztracené.
Mám tady rád jen saunu a faunu zase ne.

Já z Arbatu jsem vyhnán a ze dnů minulých.
Teď budím u vetřelců ne hrůzu, ale smích.
Jsem vypuzen a vržen do cizích osudů
a sladký emigrantský chléb já jíst nebudu.

Pas nemám ani vízum, jen růži v rukou mám.
Zeď není nikde vidět, jen já vím, že je tam.
Jsou za ní krásné země, co moje bývaly,
a teď se na ně dívám, jen dívám zpovzdálí.

Snad v ulicích a dvorech tam vládne stejný řád,
jen z řečí vane prázdno a z pohoštění chlad.
V zimě tam září barvy, tak jak je z dětství znám,
jen chodí okupanti, kde byl můj zookrám.

Krok mají pánovitý a povýšenou tvář.
Ach, flóra je tam stejná, jen fauna není táž.
Nesu svůj kříž a břímě, jsem odtud vyhnaný.
Už zmrzla moje růže a opadala mi.

Noční trolejbus

Když smůla mě zmáhá a žal v hlavě zní
a když v zoufalství jdu ke dnu,
na trolejbus modrý, na ten poslední,
si počkám a sednu.

Pluj, kladkový člunku, tmou bulvárů dál.
V té tmě úskalí tuze zlá jsou.
Těm, kdo v noci zbloudil, kdo v ní ztroskotal,
buď spásou, buď spásou.

Mně otevři dveře a do noci sviť,
do ledové, temné vody,
kam tví cestující, ti lodníci tví,
kruh vždycky mi hodí.

Já ramenem svým o jejich opřený
už stokrát plul od zlé smůly.
Snad drželi své laskavé mlčení
mně kvůli, mně kvůli.

Můj trolejbus vplouvá do půlnočních řek,
do moskevských vln nedozírných,
a bolest, co skrání klove jak špačiček,
se mírní, se mírní.

Černý kocour

Dole v chodbě blízko vchodu
nájemníky děsí tma.
Někde ve tmě vedle schodů
černý kocour úkryt má.

Každý kocour mňouká, skučí,
aby kočky dojímal,
tenhle černý kocour mlčí,
jenom blýská očima.

Pod schody se pěkně schová,
nečíhá tam na myši,
chytá nás za čestná slova,
stačí, když nás uslyší.

Co by žádal, co by prosil,
jemu stačí, že tu je.
Každý sám mu něco nosí,
ještě pěkně děkuje.

Dostal najíst, dostal napít
a zas kouká, mlčí zas,
o beton si brousí drápy,
až po zádech běhá mráz.

Proto je tak chmurný stále
dům, co musíme v něm žít.
Na žárovku pořád ale
nedokážem ušetřit.

* * *

Skutečných lidí je tuze málo.
Že je dnes jejich čas, nelžete.
Kdyby se poctivě počítalo,
kolik jich po světě najdete...

Skuteční lidé jsou vzácní zkrátka,
je jich pár na celou planetu.
V Rusku je jediná moje matka,
jenže co samotná zmůže tu...

* * *

Ach, táto ty můj zastřelený,
nač ještě jsi stih pomyslet,
když já, zmatený, ale živý
jsem s kytarou vykročil vpřed,

kdy krácel jsem jak z velké scény
do půlnočních moskevských vrat,
kam arbatští kluci si chodí
své osudy vyfasovat...

Já chápu, že není proč smutnit
a všechno je bezva a dík,
když v moudrosti své komisaři
jdou Moskvou jak sevřený šik,

a nezemřel nikdo z těch kluků,
co odešli z arbatských zdí,
jen spí někteří, co spát mají,
a ti, kteří bdít mají, bdí.

* * *

Básník nemůže mít protihráče.
On je sám na svůj verš i svůj čas.
A když nad něčím jásá či pláče,
myslí sebe a vůbec ne vás.

Ruce vztahuje v zimničním chvění,
život po kapkách odkapává.
A když chce vyprosit odpuštění,
myslí sobě a vůbec ne vám.

Ale když odletí jeho duše,
když se s ním dotočí kolotoč,
svoje udělal, svou cestu ušel.
Vy teď musíte rozhodnout, proč.

Co měl dobrého i co měl zlého,
jas i temnotu, peklo i chrám,
zkrátka všechno, co dřív bylo jeho,
si teď vezměte, patří to vám.

Milan Dvořák, tlumočník a překladatel z ruštiny (Vysockij, Krylov, Puškin...).

Blok připravil Petr Motýl.

Básníci čtou básníky

PETR KRÁL

Narozen v září 1941 v Praze, PETR KRÁL je autorem básní, próz, esejů. Poslední vydané knihy v češtině: *Svědék stmívání* (básně, 2006), *Zpráva o místech* (próza, 2008), *Zaprášené jeviště* (s Prokopem Voskovcem, divadlo, 2010), *Den* (básně, 2010), *Medové kuželky* (próza, 2011). V nakladatelství časopisu *Analogon* vyšel roku 2010 jeho výbor z básní Andrého Bretona *Otevřte, to jsem já*.

Mí básníci jsou všichni „moderní“, od 19. století výš, starší poesie není docela tím dobrodružstvím, které v básních hledám. Až na výjimky, jistě: slyšel jsem číst básně japonských princezen, staré několik staletí, a bylo v nich *všechno*; jejich texty se mi však bohužel nepovedlo získat. Za první uhranutí vděčím ještě „klasikům“, Máchovi (*Tam na své pouti pozdravujte zemi*, jak jinak), Vrchlickému (*Za trochu lásky*, to se ví), Hlaváčkovi, Sovovi, Šrámkovi; už ti ale pouze netlumočili mé vlastní lyrické vzněty, slova a obrazy se u nich taky splétaly v nepovědomé apely, které jako by ohlašovaly *jinou* skutečnost a vybízely k jejímu hledání: *Těch neznám slov, jež řekl bych a plakal. / Však zahrádku mám krásnou, z růží sad, / a kdyby vás tam někdy v noci slavík zlákal, / tam z oněch slov je růží sad* (Šrámek). Rozhodující průlom pak znamená objev Nezvala, za nímž mi vtrhne do života celý nový svět: Rimbaud, Apollinaire, poetisté a pak i surrealisté. Nezvalovy básně samy, ať fosforově rozsvěcejí noční tmu (*Tolik nešťastných dobrodružství / a Vy to musíte vždy znovu opakovati / Noc prosvítila v kapradinách jak Hades*), nebo ať jsou jenom nadlehčujícím zčeřením vzduchu nad denním obzorem (*Pozoruj rybáře jak loví / pozdrav neurčitých šátečků...*), jdou rázem k podstatě; jmenují ze světa to, za čím je třeba jít: *Vítr portretista opravuje ženám účesy / Jako by přestal všechen hlad který je na postupu již od minulého jara / Strakatá onuce se stává náhle květenou. Začátek Apollinairova Cestovatele dá rázem legendární rozměr celé existenci, naší stejně jako básníkově: Otevřte mi ty dveře do kterých v pláči biju // Život je*

měnivý tak jako mořský vír (překlad M. Kundery). Prostor neznámého dobrodružství se pak stačí otevřít mezi dvěma letnými evokacemi, v témž Cestovateli: *Poznáváš někoho na těchto starých fotografiích? / Vzpomeň si Toho dne do ohně padla včela* nebo v náhlé vsuvce do „děje“ Hudebníka se Saint-Merry:

*Těže chvíle
Dívka zamilovaná do starosty*

*V jiné čtvrti
Soupeř tedy básníku s voňavkářskými vinětami*
(překlad J. Hořejšího)

Z Nezvalových poetistických druhů mě do svých výzkumných výprav rázem – a natrvalo – vtáhne zejména Biebl (*Jeden pohled přes rameno / Temným průchodem kde ztratili se konšelé*), nová signální světla však rozsvěcí i Závada (*Zářící žena v lese*) a o kus dál – a trochu temněji – dodnes nedoceněný básník, jímž je Jindřich Štyrský (*Čekám [...] že mlýny pohltní kaktusy / A budou se otáčet / Okouzlující ostnaté a napudrované*); dar zároveň hypnotizovat a probouzet k novému vědomí mají i mámivě tápavé songy Voskovce a Wericha (*Musím se často smát – sám sobě smát / Že když jdu spát / Že si pod podušku dvě láhve dám*), hlas Jaroslava Seiferta ke mně dolehne jen občas, jako vůně kávy z okna, které někdo náhle otevřel dole na dvoře. Se Standou Dvorským jsem sdílel uhranutí Halasovou sbírkou *Kohout pláší smrt* a jejími soumravnými sesuny (*do chladných růží na tvář padneme*), sám jsem

si z raného Halase natrvalo uchoval hlavně vzpurné
Nechci jaro:

*Nafintěné jaro brčálový čas
nafoukané jaro fantidlo
Pro fialky marně kdeco namáhá se
Nespolknu to vnadidlo*

*Nechci ani slyšet povídání listů
a nechci pít čím krmíš pupeny
jenom ten můj podzim jenom ten mi zjisti
jak je knotek touhy stažený*

To, za čím lze ve skutečnosti jít, bude po Nezvalovi jmenovat také Ivan Blatný; „nezvalovský“ přitom rozehraje i nové způsoby vnímání a prožívání, jiné, ale neméně „příkladné“; a to jak v klíčové sbírce *Tento večer* (1945), tak v pozdějších básních z exilu: *Vyšla jste vraty ohrad / do březnového světla anglické neděle.*

Plnou sílu našim láskám – nejen v poesii – dávají až paralelní *nelásky*, to, že vedle nich jsou také básníci nebo básně, které stejně intenzivně odmítáme – třebaže jinak v poesii mohou všichni v zásadě jen *dávat*, a i od špatných básníků se nám tu může dostat nečekaných darů. Pro mne a mé přátele patřil původně k neláskám i Holan, vzhledem ke stádnému obdivu, jímž byl v naší generaci obklopen, i vzhledem k nešťastné *Noci s Hamletem*, jejíž vymyšlenosti – kde už se ohlašuje vyprahlý závěr díla – jsme mohli většinou číst jen jako perly bezděčného humoru (*játra milovány leží v hřichu, okno šilhá [...] okem v syru buddhismu*). Až později se dostanu k vrcholnému Holanovi z cyklu *Na postupu* nebo z prvních „příběhů“ a pocítím závrať ze skutečných zjevení (bez mudrování) jako *a v prázdňné síni blesku stála / chuť na kaviár ostružin*. I dílo jiných velkých autorů – Nezvala nebo Felliniho – může jistě mít dvě obdobně protikladné strany; měla je také poesie Františka Hrubína, autora nádherné *Romance pro křídlovku* i trapně programové *Jobovy noci*. Už v jeho prvotině je nicméně uhrančivá báseň (Píseň ženy), jež dodnes patří k těm pár, které umím zapaměti:

*Napadly hvězdy jako věčný sníh
Na točny zvonic v tiché závratí.
Rtům, co se ještě třáslý po písničkách,
na vlně mé dals tékati.*

*Žal pokolení svého postihl
v nejhoroucnější chvíli poprvé:
ňadra se chvěla jak dvě velkých slz
tam v koutcích času bez krve.*

Nejsuverénnějšího z „tradičních“ lyriků meziválečných let, Josefa Horu, objevím opožděně; rázem však zjistím, že jeho dílo je celý svébytný kontinent, byť stvořený jen ze šumění větru a z neklidných světél a stínů: *Šumí les bílých žen / pleť doutná v černé huti...*

Básníci surrealismu, jemuž nadlouho propadnu a na jehož vlnách přepluji i do exilu, mě postupně zaujmou téměř všichni, třebaže ne stejně a v tutéž chvíli; vedle autorů Skupiny Ra i Oldřich Wenzl, vedle Zbyňka Havlíčka Karel Hynek. Podstatní zasvětitelé, vedle Bretona a Dalího (jako autora textů), jsou však dva přátelé, Vladislav Effenberger a Stanislav Dvorský, kteří se načas stanou absolutními vzory. Standovy verše typu *a tak zakopáváme v tunele bohatství slepé jako obvod talíře* mi vniknou hluboko pod kůži a nahlodají mi tkáň jedem nového údivu nad existencí, když v tristní kuchyni na Letné čtu Zdeně Vráťův Přízrak třetí války, vzrušeně na ni křičím jeho verše jako rozhodující výzvy celému vesmíru.

* * *

Francouzskou poesii ovšem opravdu prozkoumám a docením, až když začnu ve Francii žít a osvojím si její řeč. Jako nikdy předtím pak pocítím i temnou – a perfidní – naléhavost Rimbaudových apelů, v básních i v prózách, výroky jako *A jaro mi přineslo hrozný smích idiota!* mnou teď opravdu cloumají zevnitř (a rozeznávají mě vlastním ujetým smíchem). A hned tak nepřestanou, od dob, kdy jsem je poznal v originále, neuplyne snad jediný měsíc, abych do Rimbauda znovu nenahlédl, stejně jako do Baudelaira. Patříčně přečtu také surrealisty; řadu z nich

poznám až teď, na poklady přitom narazím i u těch méně známých a okrajových. Zvlášť významné bude mé setkání s básněmi (i osobností) Jehana Mayoux, schopného odhalit nové vnitřní prostory pod slupkou nejkonkrétnějších smyslových vjemů: *Se šumem vody ptáci vyhloubili hradební zed' / Kam písek se šumem vody vetknul své korouhve*. Upevní se však i můj vztah a obdiv k těm, kteří mi otevřeli obzory už dřív, k Bretonovi a Tzarovi. Ten ke mně v jednom pustším odpoledni rozhodujícím způsobem pronikne verši z Velkého žalozpěvu mé temnoty dvě, tím naléhavěji, že tu za traskáním dadaistických rozbušek prosvítá „obyčejný“ stesk:

*trýzni má dcero modrého a dalekého nic
má hlava je prázdná jako hotelová skříň
řekni mi pomalu ryby pokorných se chvějí a láskou
kdy miníš odjet*

Patří sem i Pierre Reverdy, v němž až ve Francii plně rozeznám spřízněného průzkumníka na cestách dovnitř obyčejného dne (*Co se děje na straně lip / Zatímco lampy se rozsvěcejí*).

Smysl pro tajemství „všední“ skutečnosti, jenž mě stále víc a podstatněji obývá, pak ve mně posílí i významní žijící básníci jako Yves Bonnefoy (*Jediná růže je pošlapaný sníh*) nebo Jacques Réda (*kdosi zlehka na cestě k: nikdo už neříká já*). Spojenci při výpravách za vlastní „pěší metafysikou“ mi jsou i vrstevníci, kteří jako já vyšli ze surrealismu, ale hledají pro svou zkušenost nový jazyk – a které tu nemohu všechny ani jmenovat. Jsou tu však také skupiny autorů kolem revuí, kam sám přispívám – *Poésie* řízená Michele Deguym, „Vavřínožrout“ vydávaný François Boddardem – a ovšem celé bohatství francouzského literárního dění, včetně radikalistických gest jako ty „texty-přehmaty“ (*mécrits*), jimiž chce skoncovat s poesií Denis Roche: to všechno spolu tvoří kontext, v němž mé chápání poesie dozrává. Krajní polohu nelásky mi v něm snad nejvíc představuje René Char, falešný mág, pěstující hlavně pseudobásnickou gestikulaci a uctívání zejména čtenáři, jimž je poesie cizí a jimž tak z ní stačí mít v knihovně jen renomovaného Chara, aniž se obtěžují s jeho čtením.

Francouzština mi rovněž otevře přístup k básníkům Belgie – země, kde pro svou pěší metafysiku prožiju klíčové „osvícení“ –, Québecu, kam na půl roku vyjedu, a básníků jako O.V.L. Milosz, v jehož spálených zahradách jsem zahlédl „svě“ vnitřní území už skrz české překlady (*Kopřiva ve velké prázdnotě / druhé hodiny*). K belgické poezii mám tím důvěrnější vztah, že za ní (tak jako v Belgii samotné) dosud cítím dech konce 19. století, do jehož „dekadentně“ snivé atmosféry mám opětovaně potřebu se vracet; z Maeterlinckova *letního odpoledne ve voskovém muzeu* k básním velkého Marcela Thiryho (*Dovolte nám dřímat v dumavých komnatách / Hotelu obývaného jenom odpolednem*) se šíří jediná melancholická záře, díky níž se mi dýchá volněji i v současném světě. Mluví ke mně ale také belgičtí surrealisté nebo můj vrstevník Christian Hubin, který našel bezpříkladně oproštěný výraz pro samu nepřítomnost věcí v nich samých (*Zvolání / vynechaného*).

Až ve Francii se také opravdu seznámím s básníky dalších jazyků, jako by mi až možnost volného pobytu ve světě umožnila vstoupit s nimi plně do dialogu; a také jako by mě nový, adoptivní jazyk rázem otvíral všem ostatním. Trvale se konfrontuji s Angličany i s Američany, inspirujícími právě tím (hlavně ti druzí), jak u nich – na rozdíl od nás Evropanů – věčná zpráva o světě předchází sebevyslovení. Hopkinsovy extatické oslavy jsoucího a osamělé konfrontace s venkovem a krajinou u Wordsworthe nebo Edwarda Thomase mě do sebe vtahují neméně než městské básně Philipa Larkinna nebo Georgese Oppena, mně nejbližšího z amerických objektivistů (vedle W. C. Williamse), T. S. Eliot se do mne víc než Pustinou vepíše krátkými momentkami jako Bostonský večerník nebo Ráno u okna: *Hnědé vlny mlhy ke mně zvedají / Zkroucené tváře z hloubi ulice, / Dobývají z ženy v zablácené sukni / Bezcílný úsměv, který bloumá vzduchem / A rozplývá se podél plochých střech*. Český překlad bohužel nemá touž zvukovou podmanivost jako anglický text, zvlášť v předposledním verši, v němž sloveso *to hover* – jen nedokonale tlumočené českým „bloumat“ – dává úsměvu tak nádherně nadlehčovat vzduch, kde zároveň pluje a *váhavě* prodlévá: „An aimless smile that hover in the air...“ Víc než Ezra Pound si mě svou

schopností roztančit celé masy textu (a citátů) získá další objektivistu Louis Zukofsky, trvale se jako k těm, kdo zásadně spoluurčili mou cestu – a můj způsob obývání světa – vracím k beatníkům, zejména k hypnoticky jazzovým básním-povzdechům Jacka Kerouaca:

*Slunce teď zapadá
Nad starým San Fran
Kopce jsou v oparu
Šerého odpoledne
Výschlí a shrbení burroughsovští
Řekové táhnou dál
S klobouky z šedivé
Luxusně perlové plsti
Na lebkách trpících hlav*

Uhrančivě osobní vizí jsoucího, kosmu nebo trávy pod nohama, mi rozšířili prožitek existence i další Američané jako James Wright nebo Theodore Roethke; anglosaskou neláskou je pro mne například rétorický Auden, vzdor obdivu, který budil v Josifu Brodském.

Rakouští spisovatelé ke mně vždy mluvili víc než němečtí, také z německy píšících básníků pro mne zůstává podstatný hlavně Georg Trakl; jeho jedovatě barevné krajiny mi prosvítají za všemi ostatními co jejich skrytá pravda, podobně jako Halasovo Nechci jaro za banálními oslavami rozpuku. Z Němců lze s Traklem srovnat snad jen Georga Heyma; nedohledným zdrojem hlubinné pravdy – a útěchy – zůstává jistě i Rilke:

*Třebaže z jeviště přichází
s šedým závanem prázdno,
(...) já zůstávám: vždycky je na co se dívat.*

Zvlášť významní jsou pro mne básníci Španělska a Jižní Ameriky, v jejichž „překotné smyslnosti“ jako by se k nám hrnul svět ze všech stran najednou, i s tajemstvím, které je za smysly: Lorca sbírky *Básník v New Yorku*, raný Pablo Neruda (vzdor svému pozdějšímu stalinismu), José Carlos Becerra, Blanca Varela. Nade všechny se nicméně zvedá svrchovaný, klidně zoufalý hlas Cesara Valleja. Dodnes slyším, jak mi chilská emi-

grantka v Paříži, ve večerním Centre Pompidou, náhle recituje španělsky začátek jedné z jeho básní: *Byla neděle v jasných uších mého osla, / mého peruánského osla z Peru...* Měl jsem tehdy dojem, že ty enigmatické verše jsou v Jižní Americe obecným majetkem, a dlouze jsem nad tím žasnul. Za dobrodružné výpravy plné objevů vděčím rovněž portugalské, rumunské, slovenské nebo polské poesii. U Portugalců jako Ramos Rosa nebo Herberto Helder jsou básněmi už jejich subtilně aliterovaná jména, polská poesie je občas moralizující a didaktická – mou neláskou je kvůli tomu i Czesław Miłosz –, taky však má plno jedinečně svobodných autorů: Gałczyński, Tuwim, Przyboś, Ważyk, Roszewicz, Białoszewski, Grochowiak, Herbert. A Zagajewského *Jet do Lvova* je vzácný příklad „přirozeně“ angažované básně, která svou angažovanost do všech stran přerůstá. Z důležitých Rusů – patří k nim i Brodskij – připomenu jen Osipa Mandelštama, zato jednou z nejkrásnějších básní, které jsou. Francouzsko-švýcarský básník Philippe Jaccottet se jen kvůli ní naučil rusky:

*Umýval jsem se na nočním dvoře,
Nebe se lesklo hrubými hvězdami.
Paprsek jako sůl na sekyře,
Chladná káď naplněná k okraji.*

*Vrata jsou uzavřena na zámek,
Země je krutá po svém svědomí.
Nad pravdu, již je prádlo vyprané,
Stěží se najde čistší osnovy.*

*Hvězda v kádi jak sůl roztává
A voda prochladlá je temnější,
Smrt čistší, bída více slaná,
Země pravdivější a strašnější.*

Kapitolou pro sebe je poesie asijského Východu, Číny, Japonska, Koreje. Je z ní cítit zároveň neporovnatelnou zkušenost s všudypřítomným společenským zlem a ochotu oddat se básnickému prožívání světa, včetně toho zla, do nejzazších důsledků, jít do básnické hry samé jako do boje o život; máloco je přitom tak *posilující*. Toto je Kotleta Korejce Ko-Una:

*V taejonské taverně v Sonhwadong
Mám pusu ucpanou
Kusem opečené kotlety
Najednou ho nemůžu spolknout
Ani vyplivnout...
Zvenku na mne křičí řinoucí se déšť:
Rychle mluv*

O čem?

* * *

Ve snaze ušetřit místo jsem sem chtěl vložit i seznam všeho, co musím nechat stranou – včetně Mallarmého, Laforgua nebo Fernanda Pessoa. Zabral by ale sám příliš místa, vrátím se proto už jen krátce k české poezii – totiž k její odvrácené, neprávem opomíjené straně. Nepatří sem jenom „zapomenutí“, které se zásluhou soustavností připomíná Ivan Wernisch – a mezi nimiž jsou i zjevy formátu Hermora Liliy. Jsou také Nezvalovy, Horovy nebo Závadovy básně, k nimž se vzdor jejich významu málokdo vrací, pochybovat o patřičném docenění lze nejen u básní Klementa Bochořáka nebo J. M. Tomeše, ale i u Iva Vodsedálka nebo u strhující rané poesie Bohumila Hrabala; k zasutým pokladům patří taky Vzpomínka na Evropu Jiřího Voskovce (*severskou zeleň měla ve tvářích / smáčených sněhem / tajícím sněhem // a všechno to čerstvé listí*). Pár

vzácně subtilních nálezů se skrývá rovněž v sonetech jinak tristně „režimního“ Oldřicha Vyhliďala, nepřítomného i v nedávno vydané dybbukovské antologii, která je jinak tolerantní vůči mnohem trapnějším „hvězdám“. Z exilových básníků se po zásluze ví – méně už mluví – o Františku Listopadovi, jen koutkem úst jsou zato citováni (pokud vůbec) Ivan Schneedorfer, Tomáš Frýbert nebo Vladimíra Čerepková; ta vzdor tomu, že je dnes jednou z mála českých básnířek, které mají co říct jako takové, svým osobním viděním a ne z pouhé potřeby sdělit světu, že chtěly spát s otcem nebo že mají rády své děti. Ostravský básník Janusz Klimsza byl převezen do češtiny až Petrem Motýlem, jeho vizionářské básně však znamenají skutečné zjevení, a nejenom v českém kontextu. Co objevovat je také u katolických básníků, aspoň tam, kde jim víra nesisvívá invenci ideologickou mřížkou a nechává místo volnému zkoumání světa. Tak jako u Reynka, Rotrekla, Ivana Slavíka nebo F. D. Mertha k tomu dochází i u Vladimíra Binara a Jaromíra Zelenky, jehož tvorbu jsem s radostným údivem objevil až z nedávného souborného vydání:

*Hučení v drátech, zorané pole nad nimi vzdouvá se.
Šešest v slaměnkách do šera roznáší mou zvadlou krev.
Matka to snáší: zbarví se stužka ve vlasech.
Mne oko skrývá, ona projde mi tělem, mizí,
blízko mne vzlétne koroptev.*

Navštivte internetové stránky CDK

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisů *Kontexty* a *Církevní dějiny* s **25%** slevou.

Poštovné a balné neučtujeme!

Úzkost nad ohrožením lidství

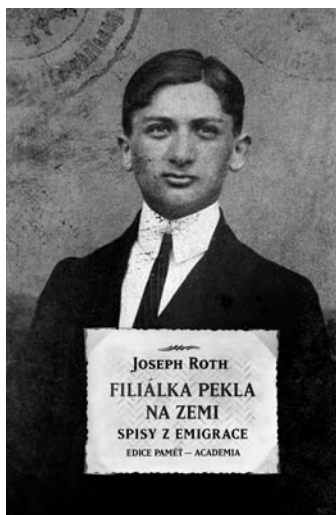
JIRÍ HANUŠ

Když našinec, starší ročník, otevírá jakoukoli kolekci dopisů, ovane ho silný závan nostalgie. Listy psané brkem, inkoustem, propiskou nebo i na psacím stroji jsou již minulostí – a jakkoli je jistě technicky možné uchovávat e-maily, dovedeme si vůbec představit, jak by vypadala jejich sbírka? Nezměnila se totiž jen forma, ale i chápání dopisu. Psaní je dnes spíše jakýmsi halekáním na dálku, výkřikem plným podivných značek, vedeným maximální úsporností na jedné straně, či naopak šířením tisíců slov bez významu a de facto bez adresáta. Napsat dopis bývalo umění, které se učilo ve školách...

O to větší je radost, když se dostanou čtenáři do rukou dopisy tak výjimečné, jako jsou listy Josepha Rotha, občana starého Rakouska, které tento pozoruhodný muž, spisovatel se schopností vidět přesně svou přítomnost, napsal různým adresátům z francouzského exilu. Pokud bychom chtěli vystihnout základní barvu inkoustu, v níž namáčel autor své pero při jejich psaní, pak bychom nemohli hovořit ani o hně-

vu, ani o rozhořčení, ani o kritice, i když právě těchto emocí jsou texty plné. Jejich základním tónem je spíše *úzkostný zpěv nad ohrožením lidské důstojnosti*, jak jej Roth silně prožíval – často na rozdíl nejen od německých spisovatelů, kteří zůstali v nacistickém Německu, bytující ve svých kompromisech, ale také na rozdíl od svých exilových přátel, kteří se jen pomalu probouze-
li ze svých ideologických snů. Co také zarazí a u čeho mrazí, je Rothova schopnost a především *odvaha nazývat skutečnosti pravými jmény* – při názvu knihy (Filiálkou pekla na zemi se samozřejmě rozumí hnědé Německo) nemožno nevzpomenout na jiné doby a jiné osobnosti, které byly schopny užít silných výrazů, aby výstižně popsaly protilidské režimy – a byly za to veřejně peskovány.

Z množství myšlenek Josefa Rotha vybírám jen tři, u nichž cítím značnou aktuálnost. Za prvé jeho zásadní příspěvek k otázce, zda nacistický režim může být vnímán v jisté návaznosti na předcházející, demokratické období Německa. Roth je v této otázce rozpolcen, protože na jedné straně kritizuje pruské dějiny jako jakýsi předstupeň současných běd, na druhé straně cítí povinnost bránit Hitlerovi a jeho nacionálně-socialistickým soudruhům vytvářet dojem přirozené návaznosti na minulost s jejími kulturními výtvy. U obou poloh však je Roth přesvědčivý a každý historik mu musí dosvědčit, že se dotkl nejtěžší otázky historiografie. Můžeme se například analogicky ptát, do jaké míry nový sovětský režim po bolševickém převratu připomínal starý carský režim (jako to dělal svého času český historik Jan Slavík), nikdo ovšem nebude pochybovat o tom, že při vši podobnosti je tu zásadní nepodobnost, nové chápání politiky, člověka i světa, kterým se právě režimy 20. století vyznačují a co tvoří jejich základní charakteristiku. Rothovy váhy se vychylují právě tímto směrem – nacistické Německo zkrátka nemá právo být

Joseph Roth: *Filiálka pekla na zemi. Spisy z emigrace*. Edice Paměť, Academia, Praha 2001.

chápano v kontinuitní souvislosti, dokonce ani v souvislosti založené na chybách minulých epoch!

Za druhé je zde vynikající hodnocení německého antisemitismu. Kdyby to nenapsal příslušník židovského národa, zdráhal bych se takový názor znovu vyslovovat, ale v tomto případě se sluší zopakovat formou citace: „Ohrožený a terorizovaný svět si musí uvědomit, že vpád frajtra Hitlera do evropské civilizace neznamena jen začátek nové kapitoly na poli antisemitismu: chyba lávky! Co žháři říkají, je pravda, ale v jiném smyslu; tahle třetí říše je začátek konce! Tím, že zde likvidují Židy, pronásledují Krista. Poprvé nejsou Židé zabíjeni proto, že Ježíše přibili na kříž, nýbrž proto, že jej zplodili. Když zde pálí knihy židovských nebo ze židovství podezřelých autorů, ve skutečnosti podpalují knihu všech knih: Bibli. Když vyhánějí nebo vězní židovské soudce nebo právníky, obracejí se v duchu zároveň proti právu a spravedlnosti...“ (s. 45) Jsou zde přesně vystiženy dva „duchovní zákony“, na nichž žije západní svět – na jedné straně je zde propojeno židovství s křesťanstvím (proto nejstrašnějším paradoxem dějin jsou křesťanské pogromy židů), jednak jsou zde provázány veškeré humanistické hodnoty a jejich nositelé, a to ve vzájemné odpovědnosti.

A za třetí: je tu Rothův kosmopolitismus, který mi činí nemalé problémy. Pro něj „lásky k rodné hroudě“ nesmí mít místo v nové, nenacistické, solidární Evro-

pě. Tento zastánce kulturní Evropy se tedy ostře postavil proti nacionalismu en bloc. Dnes ovšem takovému postoji můžeme dobře porozumět. Roth tehdy bojoval s přesvědčením, že lidé jsou rasově nerovnocenní, a jeho diagnóza se tudíž týká nacionalistického šovinizmu. Evropskou solidaritu opravdu není možné vytvořit na těchto základech. To ale dnes především znamená následující poučení: je zapotřebí tvrdě kritizovat režimy, které si osobují právo vyvyšovat se nad ostatní prostřednictvím vymyšlených národních ctností či ambicí. Je ovšem otázka, zda by dnes Roth přece jen nezkorigoval svůj výrazný kosmopolitní postoj, pokud by měl přihlížet ztrátě významu a důstojnosti demokratických národních států.

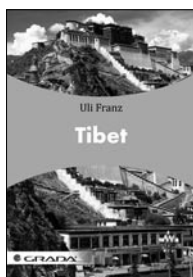
Platí, že číst jeden jediný Rothův dopis vydá za celou knihu. Chvála patří tudíž nejen překladateli, editorovi, ale též autorům poznámek a drobných komentářů – i díky nim může čtenář nahlédnout do reálií a uvědomit si tehdejší spoušť kulturního barbarství, jakému byly vystaveni Evropané před několika málo desítkami let. Srovnání s jinými typy režimů a dnešní aktualizace je pak již na každém, kdo knihu otevře. Nemůže být zklamán.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Z nových knih

ULI FRANZ TIBET

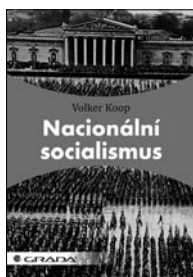
Grada, brož., 88 s., 159 Kč

Patří Tibet Tibetánům, nebo je už dávno multikulturální zemí? Jakou roli dnes hraje dalajláma? Co přinese Tibetu budoucnost? Nepokoje ve Lhasě a celosvětové protesty proti čínské politice v Tibetu ukazují, že Tibet je pro mnohé fascinující a tajemnou zemí. „Střecha světa“ dříve a dnes – Uli Franz přináší ve své knize důležitá a málo známá fakta.

VOLKER KOOP NACIONÁLNÍ SOCIALISMUS

Grada, brož., 96 s., 179 Kč

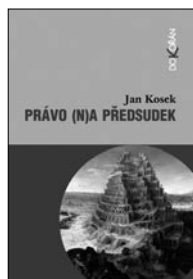
Přestože doba národního socialismu patří k jedné z nejlépe prozkoumaných epoch německých dějin, ještě stále kolují zvěsti a polopravdy. Odstranil Hitler nezaměstnanost? Ctili nacisté rodinné hodnoty? Byli nacionální socialisté doopravdy ve světě izolovaní? A jak to bylo ve třetí říši s německou koloniální politikou? Na základě podobných otázek

podává Volker Koop stručný a přehledný pohled na dobu nacionálního socialismu.

Grada Publishing,
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: 234 264 511
www.grada.cz

JAN KOSEK PRÁVO (N)A PŘEDSUDEK Historické, filozofické, sociálněpsychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků

Dokořán, váz., 352 s., 350 Kč

Mnozí lidé žijí v přesvědčení, že netrpí žádnými předsudky. Současně se rádi dovolávají svých názorů a životních postojů. Jenomže předsudek není nic jiného než pevně fixovaný postoj, založený na určitých tradicích, názorech a zkušenostech. Hraničníce mezi předsudky, postoji a názory je velice propustná a ti, kteří vyhlásují boj předsudkům, jimi obvykle sami trpí, přinejmenším vůči těm, co jejich představy nesdílejí. Kniha Právo (n) a předsudek se neinspire pouze filozofií, psychologií (Jung, Freud, Frankl, Allport ad.) nebo kulturní antropologií (Lévi-Strauss), ale také postřehy novinářů (zejména italských a britských) a kulturou, konkrét-

ně hudbou, filmem a hlavně literaturou (Kundera, Dostojevskij, Zeyer ad.) Své názory a postřehy autor nevnučuje, ale vede se čtenářem v duchu tradice filozofie dialogu zasvěcený rozhovor. Kniha je určena všem zájemcům o uvedené disciplíny a samozřejmě také těm, kdo by se rádi zbavili předsudků nebo se naopak domnívají, že jich se tato problematika netýká.

Dokořán, Holečkova 9,
150 00 Praha 5 - Smíchov
tel.: 257 320 803, tel./fax: 257 320 805
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

V. HEROLD – I. MÜLLER – A. HAVLÍČEK (VYD.) DĚJINY POLITICKÉHO MYŠLENÍ II/1 Politické myšlení raného křesťanství a středověku

Oikymen, váz., 648 s.

V první části druhého svazku dějin politického myšlení je podán systematický a kritický výklad politického myšlení od počátků až po vrcholný středověk. Velká pozornost je věnována ranému křesťanství, Augustinovi, byzantskému, arabskému a židovskému politickému myšlení, počátkům českého politického myšlení, zápasu mezi

mocí světskou a duchovní v letech 1050 až 1200 a Tomáši Akvinskému.

OIKOYMENH,
Černá 3, 110 00 Praha 1
tel./fax: 224 930 310/212
distribuce@oikoymenh.cz
www.oikoymenh.cz

JAN RYCHLÍK
ČEŠI A SLOVÁCI VE 20. STOLETÍ
Spolupráce a konflikty 1914–1992
Vyšehrad, váz., 688 s., 598 Kč

Autor, významný současný historik, specialista na moderní české a slovenské dějiny, se věnuje česko-slovenským vztahům od první světové války, postupnému zesilování autonomistických tendencí ve slovenské politice s vrcholem v rozbití ČSR po Mnichovu a vytvoření samostatného slovenského státu. Druhá

část knihy se zabývá slovenskou politikou v lidově demokratickém Československu, na cestě od centralizace k federaci, a v období husákovské normalizace. Závěrečná kapitola pojednává o rozpadu Československa a sleduje postoje jednotlivých aktérů tehdejších složitých jednání.

JAKUB DE VORAGINE
LEGENDA AUREA
Vyšehrad, 3. vyd., váz., 448 s., 468 Kč

„Zlatá legenda“ je vyvrcholením více než tisíciletého vývoje latinské legendy. Složil ji nejspíše koncem padesátých let 13. století dominikánský mnich a pozdější janovský arcibiskup Jakub de Voragine. Svým čtenářům přibližuje životy a zázračné skutky svatých v poutavých příbězích. Kniha kromě toho přináší i několik ukázek z legend o českých

světcích (sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Prokop, sv. Ludmila), které byly k základnímu souboru přidány.

JAN ZAHRADNÍČEK
ROUŠKA VERONIČINA
Vyšehrad, váz., 96 s., 168 Kč

Jedna z nejzávažnějších básnických sbírek Jana Zahradníčka, mimořádného básníka s mimořádným osudem. V roce 1949 vychází sbírka básní Rouška Veroničina jako lyrický doprovod sbírky La Saletta. Verše jsou svědectvím autorovy víry, lásky a odhodlání.

Vyšehrad, s.r.o.,
Víta Nejedlého 15, 130 00 Praha 3
tel./fax: 224 221 703
info@ivysehrad.cz, www.ivysehrad.cz
nákup: Štěrboholská 44/1307,
102 00 Praha 10; 20% sleva

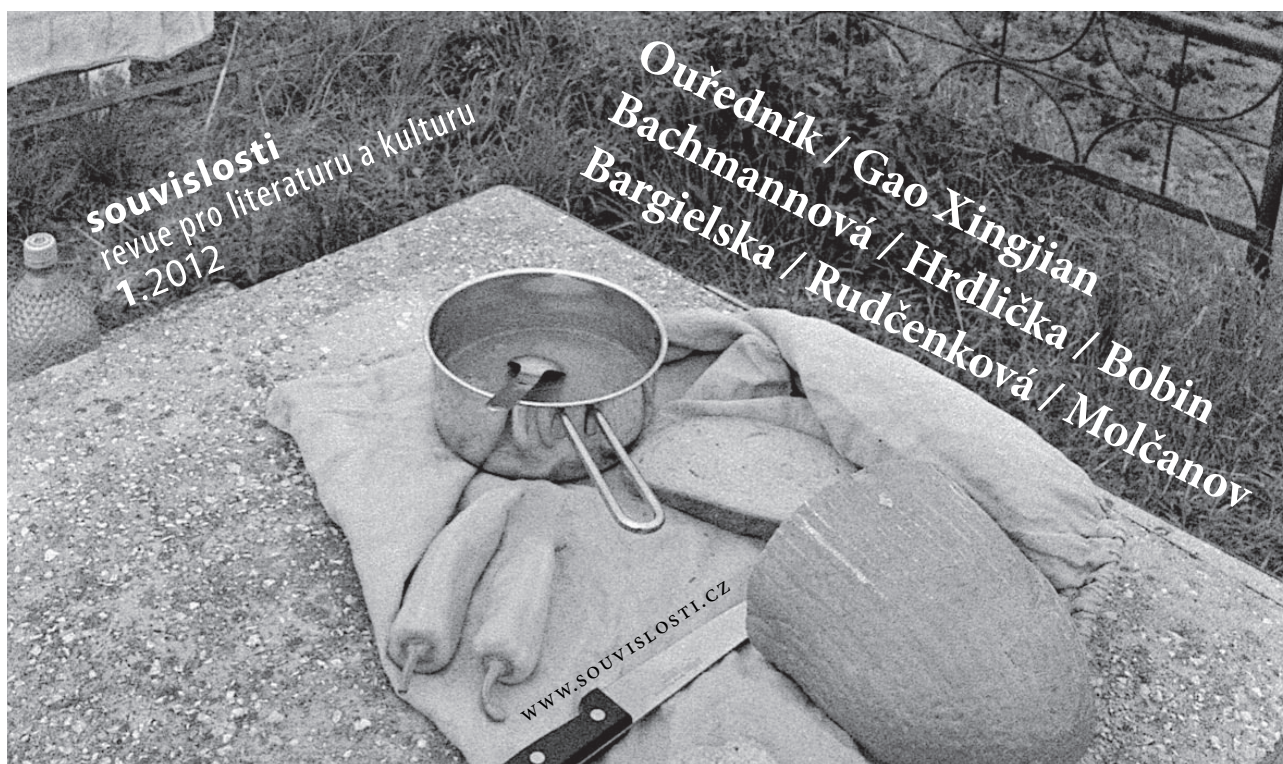
Navštivte internetové stránky CDK

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisů *Kontexty* a *Církevní dějiny* s **25%** slevou.

Poštovné a balné neučtujeme!

IVANA PEČINKOVÁ (ED.)

EURO VERSUS KORUNA

Dilemata jednotné měny v době dluhové krize

4., rozšířené vydání

Euro je nepodařeným měnovým experimentem. Během deseti let své existence dokázalo způsobit makroekonomické nerovnováhy rozměrů, které jsou řešitelné snad jen zavedením polototalitních režimů. Zvýšení inflace na úroveň 4–7 procent patrně bude nejmenší cenou za chtivost politiků sjednocovat. O důsledcích zvoleného způsobu řešení krize eurozóny rozhodnou voliči.

Formát B5, 340 str., 349 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudoва 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, www.cdk.cz

revuepolitika

pouze na internetu !

Politicko-společenská revue CDK s dvacetiletou tradicí

Newsletter, měsíční přehled uveřejněných
textů, e-mailem zdarma, RSS kanál
Více na www.revuepolitika.cz

Církevní dějiny

Odborný historický časopis, věnovaný církevním dějinám v českých zemích i ve světě

- Dějiny křesťanství v perspektivě současných historiografických metod
- Kvalitní, zároveň však zajímavé a čtivé články
- Žánrová pestrost (studie, kratší články, eseje, dokumenty, paměti, recenze aj.)
- Texty domácích i zahraničních autorů
- Nezávislost a ekumenický charakter časopisu

Bonus: sleva 25 % na všechny knihy CDK

Ukázkové číslo vám zašleme **zdarma**.

Vychází dvakrát ročně v rozsahu přibližně 160 stran, cena 129 Kč, roční předplatné 200 Kč (dvě čísla).

Knihy z ediční řady *Quaestiones quodlibetales* lze kromě standardní varianty zakoupení jednotlivých svazků získat v rámci ročního předplatného, které má následující výhody:

- dostanete poštou všechny svazky (minimálně tři) ediční řady, které během roku vyjdou
- získáte slevu 25 % na všechny knihy CDK, kterou můžete uplatnit při nákupu na www.cdk.cz anebo při objednávkách v redakci CDK
- roční předplatné činí 300 Kč (cena platí pro rok 2011)

Ediční řada navazuje na úsilí CDK o kultivaci a prohlubování historické, teologické a filosofické reflexe vztahů mezi náboženstvím, kulturou a společností, které nacházelo své vyjádření v časopisech *Teologický sborník*, *Teologie & společnost* a nově v časopisech *Církevní dějiny* a *Kontexty*.

Objednávky na adrese:

CDK, Venhuda 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, www.cdk.cz

Heinz-Peter Röhr

Cesty z úzkosti a deprese

O štěstí lásky k sobě samému

Autor si klade otázku, co nám v dnešní době brání vést spojený život. Na pozadí grimmovské pohádky *Čábel se třemi zlatými vlasy* se zamýšlí nad podstatnými prvky pravé životní spokojenosti. S pomocí srozumitelných kazuistik a praktických cvičení nám ukazuje cestu ke klíči k životní spokojenosti – k lásce k sobě samému.

brož., 168 s., 265 Kč

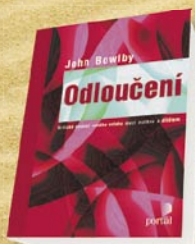
Anselm Grün

Důvěřuj sobě

Jak s odvahou překonávat krize

Grün krizi chápe jako okamžik zlomu nebo obratu, který může být klíčový pro další existenci (krize puberty, krize identity, v nemoci, při úspěchu nebo ve vztahu k blízkému člověku). Za slovem krize je třeba vidět vždy také slovo šance, možnost k něčemu novému. Autor vychází z moudrosti církevních otců, velkých myslitelů a mystiků minulosti i současnosti.

brož., 120 s., 209 Kč

John Bowlby

Odloučení

Kniha *Odloučení* je druhým svazkem klasického díla Johna Bowlbyho, které vyšlo jako trilogie pod názvem *Attachment and Loss* (Vazba a ztráta). Tento svazek se zabývá především problémem separační úzkosti – obavami z bezprostředního či anticipovaného odloučení, z obav vycházejících z hrozeb rodičů odloučením, či ohrožením vazby s rodiči.

váz., 400 s., 679 Kč

Martin Bedřich, Zdeněk Jančařík (eds.)

Stařec a med

Jaroslavu Medovi k osmdesátinám

Ve sborníku k osmdesátinám Jaroslava Medy se sešli autoři z různých stran: spisovatelé a básníci (Šiktanc, Topinka, Kuběna, Doležal, Nuska, Mertl, Švanda), teologové a kněží (Petráček, Holub, Pospíšil, Nosek), literární vědci a historikové (Trávníček, Šebek, Bedřich), výtvarníci a nakladatelé (Ševčík, Šulc, Krumphanzl) a další.

brož., 296 s., 359 Kč

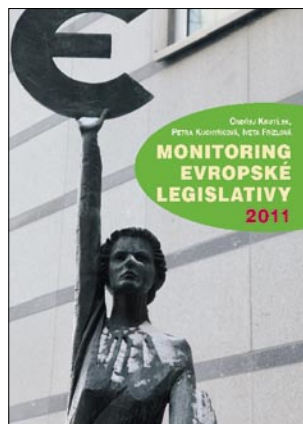
Žádejte v knihkupectvích nebo objednávejte: Portál, s. r. o., tel.: 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz
Knihkupectví Portál: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2 / Brno, Dominikánské nám. 8

host

měsíčník
pro literaturu
a čtenáře

www.hostbrno.cz

ONDŘEJ KRUTÍLEK, PETRA KUCHYŇKOVÁ, IVETA FRÍZLOVÁ

Monitoring evropské legislativy 2011

Monitoring evropské legislativy 2011 je v pořadí již šestým svazkem v českém prostředí ojedinělého projektu, který po vstupu ČR do EU inicioval europoslanec Hynek Fajmon. Autoři, analytici Centra pro studium demokracie a kultury, od roku 2004 soustavně „překládají“ relevantní unijní dokumenty do srozumitelného jazyka a pokoušejí se zachytit vývoj ve všech klíčových politikách EU. Vždy přitom zohledňují potenciální dopady na ČR. V roce 2011 se projekt evropské integrace dostal podle mnohých do dosud největší krize ve své historii. Bruselské instituce se ovšem zdaleka nevěnovaly pouze mediálně vděčným „bojům o euro“. V souvislosti s přípravou nového víceletého finančního rámce na roky 2014–2020 se znovu začalo hovořit například o vnitřním trhu, reformě společné zemědělské politiky či o zpřísnění čerpání prostředků ze strukturálních fondů. Publikace je pro přehlednost doplněna rejstříkem, podrobným obsahem a slovníčkem. Je určena nejen studentům, akademikům a všem, kteří se s problematikou EU dostávají do každodenního kontaktu, ale poslouží komukoli s hlubším zájmem o vývoj evropského projektu.

Brož, formát B5, 400 str., 498 Kč

VÁCLAVA BAKEŠOVÁ

Ticho a naděje

Křesťanské prvky v literární tvorbě Marie Noëlové,
Suzanne Renaudové a Sylvie Germainové

Kniha je věnována literární tvorbě francouzských autorek Marie Noëlové, Suzanne Renaudové a Sylvie Germainové. Jejich tvorba se rozprostírá po celém 20. století - a dokonce ho přesahuje. Společným znakem jejich prací je zřetelná inspirace křesťanstvím. Všechny tři ve svém díle počítají s existencí Boha, víra v něho je součástí jejich vlastního života, pro svá díla čerpají motivy z Bible, z církevní tradice i z osobní modlitby. Cílem knihy je nalézt a posoudit, jakým způsobem křesťanské přesvědčení autorek ovlivňuje jejich tvorbu a dále obecněji, jak se mění vliv křesťanství na literaturu a jeho odraz v ní v průběhu celého 20. století.

Brož, 392 str., 388 Kč

ROMAN VIDO

Konec velkého vyprávění?

Sekularizace v sociologické perspektivě

Osudy sekularizačních teorií v moderní sociologii náboženství vykazují pozoruhodnou proměnu: od dříve dominantního postavení, jež umožnilo některým autorům hovořit o „sekularizačním paradigmatu“, k dnešnímu statusu téměř nechtěného dítěte sociologické rodiny. Předložená kniha se na pozadí sekularizační debaty snaží dokázat, že ani jedna ze zmíněných krajních pozic nemá své opodstatnění. Hovořit při sociologickém studiu náboženství v moderních společnostech „jazykem“ sekularizace má i dnes smysl, pakliže se oprostíme od jeho (naivně) osvícenských konotací a k teoriím, které stavějí na konceptu sekularizace, přistupujeme analyticky a s pečlivým využitím empirických dat. K tomu, abychom kriticky reflektovali nedostatky raných sekularizačních teorií, není nutné zavrhnout veškeré poznání, jímž teoretikové sekularizace přispěli do portfolia moderní sociologie náboženství. Práce není určena pouze těm, jejichž pole působnosti tvoří sociologie náboženství, ale všem z řad odborné veřejnosti, kteří si kladou obecnější otázky ohledně místa, jež v současném (západním) světě zaujímá náboženství.

Brož, 352 str., 349 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhuda 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

